

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Σπουδές φύλου: Μεθοδολογίες, θεωρίες, πολιτικές (ΦΥΛ)»

Πτυχιακή/Διπλωματική Εργασία
«Έμφυλη βία, διαγενεακά μοτίβα και πρακτικές επιβίωσης και
αντίστασης: μια ποιοτική μελέτη των εμπειριών γυναικών επιζωσών»

Μαρία Βοζικάκη

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Κωνσταντίνα Σκλάβου

Πάτρα

Ιούνιος, 2026

(Αριθμός Λέξεων: 19.240)

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Μαρίας Βοζικάκη που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέως/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση της συγγραφέως/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών της δικαιωμάτων.

Πτυχιακή/Διπλωματική Εργασία

«Έμφυλη βία, διαγενεακά μοτίβα και πρακτικές επιβίωσης και αντίστασης: μια ποιοτική μελέτη των εμπειριών γυναικών επιζωσών»

Μαρία Βοζικάκη

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Κωνσταντίνα Σκλάβου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα
Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο
Δυτικής Αττικής

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Στυλιανή Παπαμιχαήλ

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα
Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο
Δυτικής Αττικής

Πάτρα

Ιούνιος, 2026

Πίνακας Περιεχομένων

	Ευχαριστίες	7
	Περίληψη	9
	Abstract	10
	Πρόλογος	11
	Εισαγωγή	12
Κεφάλαιο 1	Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις	13
1.1	Εννοιολόγηση και κατανόηση της έμφυλης βίας	13
1.1.1	Φεμινιστικές προσεγγίσεις της έμφυλης βίας	14
1.1.2	Διαθεματικότητα και έμφυλη βία	16
1.1.3	Διαγενεακά μοτίβα εξουσίας και βίας	17
1.2	Μορφές έμφυλης βίας	18
1.3	Ενδοσυντροφική βία και καταναγκαστικός έλεγχος	20
1.4	Κακοποίηση μετά το χωρισμό	21
1.5	Επιπτώσεις της έμφυλης βίας	24
1.6	Πρακτικές επιβίωσης, αντίστασης και μετατραυματικής ανάπτυξης	25
Κεφάλαιο 2	Προσδιορισμός της έρευνας	26
2.1	Σκοπός και επιμέρους στόχοι	26
2.2	Ερευνητική παραδοχή	27
2.3	Ερευνητικά ερωτήματα	27
2.4	Ερευνητική θέση και αναστοχασμός	28
2.5	Ηθική και δεοντολογία της έρευνας	28
2.6	Αναμενόμενη συμβολή της έρευνας	29
2.7	Περιορισμοί της έρευνας	31

Κεφάλαιο 3	Μεθοδολογία της έρευνας	31
3.1	Ερευνητική προσέγγιση	31
3.2	Καθορισμός πληθυσμού μελέτης	32
3.3	Κριτήρια ένταξης στην έρευνα	33
3.4	Εργαλείο συλλογής των δεδομένων	34
3.4.1	Αφηγηματική συνέντευξη	34
3.5	Διαδικασία συλλογής δεδομένων	35
Κεφάλαιο 4	Ανάλυση και επεξεργασία δεδομένων	34
4.1	Αναστοχαστική Θεματική Ανάλυση	34
4.2	Κωδικοποίηση και ομαδοποίηση κωδίκων	35
Κεφάλαιο 5	Παρουσίαση αποτελεσμάτων	37
5.1	Πρώτη Θεματική Κατηγορία: Διαγενεακά μοτίβα, πατριαρχικές αξίες και έμφυλη κοινωνικοποίηση	38
5.2	Δεύτερη Θεματική Κατηγορία: Μορφές έμφυλης βίας, καταναγκαστικός έλεγχος και σχέσεις εξουσίας	41
5.3	Τρίτη Θεματική Κατηγορία: Επιπτώσεις της έμφυλης βίας στις γυναίκες και στα παιδιά	45
5.4	Τέταρτη Θεματική Κατηγορία: Σιωπή, αποκάλυψη, θεσμική ανταπόκριση και δευτερογενής θυματοποίηση	48
5.5	Πέμπτη Θεματική Κατηγορία: Επιβίωση, αντίσταση και μετατραυματική ανάπτυξη	52
	Συζήτηση	63
	Συμπεράσματα	67
	Βιβλιογραφικές αναφορές	60
	Παραρτήματα	
	Παράρτημα Α: Έντυπο ενήμερης συναίνεσης	72

Παράρτημα Β: Έντυπο έγγραφης συγκατάθεσης	74
Παράρτημα Γ: Οδηγός αφηγηματικής συνέντευξης	79
Παράρτημα Δ: Πίνακες θεματικής ανάλυσης	88
Παράρτημα Ε: Συνοπτική παρουσίαση των συνθετικών αφηγήσεων των συμμετεχουσών	82

«...Το πνεύμα που επανεμφανίζεται διαρκώς σε αυτές τις ζωές δείχνει ότι ο καθένας και η καθεμία από εμάς είναι ικανός/ικανή να αναδημιουργήσει τον κόσμο που του/της έχει δοθεί, ακόμη και απέναντι σε φαινομενικά ανυπέρβλητες δυσκολίες...

Ας ελπίσουμε ότι η παρατήρηση αυτού του πνεύματος θα προσφέρει το πλεονεκτικό σημείο θέασης, το οποίο είναι αναγκαίο για να κατέβουμε ανάμεσα στις γυναίκες των οποίων οι αγώνες προκαλούν αίσθημα αδυναμίας, οργής και εξύψωση...»,

Stark, 2007, σ. 17

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας αποτελεί το επιστέγασμα μιας απαιτητικής, αλλά και βαθιά ανησυχαστικής διαδρομής, η οποία συνέβαλε στην ουσιαστική κατανόηση των έμφυλων ανισοτήτων και των τρόπων με τους οποίους η βία, οι σχέσεις εξουσίας και τα πατριαρχικά πρότυπα διαμορφώνουν τις εμπειρίες των γυναικών στην καθημερινή τους ζωή.

Θα ήθελα, πρωτίστως, να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα της εργασίας μου, την κυρία Κωνσταντίνα Σκλάβου, για την πολύτιμη επιστημονική καθοδήγηση, τη συνεχή υποστήριξη, την υπομονή και τις εύστοχες παρατηρήσεις της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας. Ξεχωριστές ευχαριστίες οφείλω στη συνεπιβλέπουσα της εργασίας μου, κυρία Στυλιανή Παπαμιχαήλ, για την άμεση ανταπόκρισή της, την προθυμία της να στηρίζει την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης και τις εύστοχες παρατηρήσεις της, οι οποίες συνέβαλαν ουσιαστικά στην τελική δομή και βελτίωση της εργασίας.

Ιδιαίτερη μνεία οφείλω στις διδάσκουσες του ΠΜΣ «Σπουδές Φύλου: Μεθοδολογίες, Θεωρίες, Πολιτικές», οι οποίες, μέσα από τη διδασκαλία, το επιστημονικό τους έργο και την προσωπική τους στάση, συνέβαλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση της φεμινιστικής μου συνειδητοποίησης. Το πάθος, η συνέπεια και η αφοσίωσή τους στην προώθηση της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης αποτέλεσαν για μένα πηγή έμπνευσης και ενδυνάμωσης, αφήνοντας ουσιαστικό αποτύπωμα στην ακαδημαϊκή και στην προσωπική μου πορεία.

Με ιδιαίτερη συγκίνηση, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα και μοιράστηκαν μαζί μου τις εμπειρίες, την ευαλωτότητα και την αλήθεια τους. Οι αφηγήσεις τους συνιστούν ισχυρές μαρτυρίες δύναμης, αξιοπρέπειας και ελπίδας. Μέσα από αυτές αναδείχθηκε η επίπονη και συχνά μοναχική διαδρομή που διανύουν οι επιζώσες έμφυλης βίας για να περάσουν από τη σιωπή στη φωνή, από την απομόνωση και τον φόβο στην ελευθερία και από την επιβίωση στην προσωπική και συλλογική αντίσταση. Σε αυτές ανήκει η εργασία αυτή, γιατί τίποτα από όσα γράφτηκαν δεν θα υπήρχε χωρίς τη γενναιότητα, την αντοχή και την υπέρβασή τους. Ελπίζω να απέδωσα τις ιστορίες τους με τον σεβασμό και την αξιοπρέπεια που τους αξίζει.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω αυτή την εργασία στις κόρες μου. Σε εκείνες που δίνουν καθημερινά νόημα, χαρά και ελπίδα στη ζωή μου. Με την ευχή να μεγαλώσουν σε έναν κόσμο πιο δίκαιο και ισότιμο, όπου καμία γυναίκα και κανένα κορίτσι δεν θα χρειάζεται να σπάσει δεσμά, γιατί αυτά δεν θα υπάρχουν πια, αλλά και με την ελπίδα να κουβαλούν μέσα τους τη γνώση και το θάρρος να αμφισβητούν, να διεκδικούν και να οραματίζονται. Και αν αυτός ο κόσμος δεν υπάρχει ακόμη, εύχομαι να έχουν την πίστη, την τόλμη και το όραμα να τον δημιουργήσουν.

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία διερευνά τις βιωμένες εμπειρίες γυναικών επιζώσων έμφυλης βίας, εστιάζοντας σε διαφορετικές μορφές κακοποίησης. Η μελέτη υιοθετεί μια διαθεματική και διαγενεακή προσέγγιση, εστιάζοντας στον ρόλο των κοινωνικών ανισοτήτων, των σχεσιακών μοτίβων και των σχέσεων εξουσίας στη διαμόρφωση των εμπειριών βίας και των δυνατοτήτων διαφυγής και πρόσβασης σε υποστηρικτικούς πόρους. Στόχος της έρευνας είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι γυναίκες νοηματοδοτούν τις εμπειρίες τους, διαχειρίζονται το τραύμα και ανασυγκροτούν την προσωπική τους ταυτότητα μετά την κακοποίηση. Για τις ανάγκες της έρευνας πραγματοποιήθηκαν οκτώ αφηγηματικές συνεντεύξεις με γυναίκες επιζώσες έμφυλης βίας, ενώ τα δεδομένα αναλύθηκαν με τη μέθοδο της αναστοχαστικής θεματικής ανάλυσης.

Σύμφωνα με τις αφηγήσεις των συμμετεχουσών, η έμφυλη βία εκδηλώνεται μέσα από πολλαπλές μορφές και έχει σοβαρό αντίκτυπο στη σωματική και ψυχοσυναισθηματική τους υγεία και ευημερία. Οι εμπειρίες των γυναικών φαίνεται να συνδέονται με τραυματικές εμπειρίες της παιδικής τους ηλικίας και τη διαγενεακή μεταβίβαση πατριαρχικών σχέσεων εξουσίας και καταπίεσης και να διαμορφώνονται μέσα από τη διαπλοκή του φύλου με πολλαπλά συστήματα κοινωνικής ανισότητας. Ως σημαντικές πρακτικές επιβίωσης και μετατραυματικής ανάπτυξης αναδείχθηκαν η φροντίδα των παιδιών, η αυτοφροντίδα, η προσπάθεια διακοπής του κύκλου της βίας, η προσφυγή στην τέχνη και σε μορφές δημιουργικής αντίστασης και συλλογικής δράσης, καθώς και η αναζήτηση ασφαλών και υποστηρικτικών σχέσεων.

Τα ευρήματα υπογραμμίζουν την ανάγκη ανάπτυξης πολιτικών και παρεμβάσεων που να ανταποκρίνονται στην πολυπλοκότητα των εμπειριών έμφυλης βίας, λαμβάνοντας υπόψη τη διαγενεακή μεταβίβαση, τις διασταυρούμενες κοινωνικές ανισότητες και τις διαδικασίες επιβίωσης, αντίστασης και ανασυγκρότησης που αναπτύσσουν οι γυναίκες επιζώσες.

Λέξεις-κλειδιά: Έμφυλη βία, καταναγκαστικός έλεγχος, αισθηματικότητα, διαγενεακή μεταβίβαση, αντίσταση, επιβίωση, αφηγηματικές συνεντεύξεις

Abstract

This master's thesis investigates the lived experiences of women survivors of gender-based violence, focusing on different forms of abuse. The study adopts an intersectional and intergenerational approach, focusing on the role of social inequalities, relational patterns, and power relations in shaping experiences of violence and opportunities for escape and access to supportive resources. The aim of the research is to investigate the ways in which women make sense of their experiences, manage trauma, and reconstruct their personal identities after abuse. The study was based on eight narrative interviews conducted with women survivors of gender-based violence, and the data were analyzed using reflexive thematic analysis.

According to the participants' narratives, gender-based violence manifests through multiple forms and has a serious impact on their physical and psychosocial health and well-being. Women's experiences appear to be linked to traumatic childhood experiences and the intergenerational transmission of patriarchal power relations and oppression and are shaped through the intersection of gender with multiple systems of social inequality. Childcare, self-care, efforts to break the cycle of violence, engagement with art and forms of creative resistance and collective action, as well as the pursuit of safe and supportive relationships, emerged as important survival and post-traumatic development practices.

The findings highlight the need for the development of policies and interventions that respond to the complexity of experiences of gender-based violence, taking into account intergenerational transmission, intersecting social inequalities, and the processes of survival, resistance, and reconstruction developed by women survivors.

Keywords: Gender-based violence, coercive control, intersectionality, intergenerational transmission, resistance, survival, narrative interviews

Πρόλογος

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Σπουδές Φύλου: Μεθοδολογίες, Θεωρίες, Πολιτικές» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου και εστιάζει στην κατανόηση των βιωμένων εμπειριών γυναικών επιζώσων έμφυλης βίας.

Στην εργασία αυτή οι όροι «βία κατά των γυναικών» και «έμφυλη βία» χρησιμοποιούνται εναλλακτικά για να περιγράψουν το σύνολο των μορφών κακοποίησης που υφίστανται οι γυναίκες. Μέσα από αφηγηματικές συνεντεύξεις διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο οι γυναίκες νοηματοδοτούν τις εμπειρίες τους και ανασυγκροτούν τη ζωή τους μετά τη βία. Η ανάδειξη των αφηγήσεών τους συμβάλλει στην ορατότητα του φαινομένου, στη διάρρηξη της σιωπής που το περιβάλλει και στην ανάδειξη των κοινωνικών και θεσμικών εμποδίων που αντιμετωπίζουν οι επιζώσες κατά την αναζήτηση προστασίας και υποστήριξης. Η παρούσα διπλωματική εργασία οργανώνεται σε έξι κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναπτύσσεται το θεωρητικό πλαίσιο της έμφυλης βίας και εξετάζονται οι μορφές, οι συνέπειες και οι κοινωνικές διαστάσεις της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αποσαφηνίζονται ο σχεδιασμός της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα, η ερευνητική θέση και τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογία της έρευνας και η διαδικασία συλλογής των δεδομένων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η διαδικασία της αναστοχαστικής θεματικής ανάλυσης.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύονται τα ευρήματα της έρευνας, όπως αυτά αναδύθηκαν από τις αφηγήσεις των συμμετεχουσών.

Στο έκτο κεφάλαιο συζητούνται τα ευρήματα σε συνάρτηση με το θεωρητικό πλαίσιο και τη διεθνή βιβλιογραφία, παρουσιάζονται τα βασικά συμπεράσματα και διατυπώνονται προτάσεις για μελλοντική έρευνα και παρεμβάσεις υποστήριξης των γυναικών επιζώσων έμφυλης βίας.

Εισαγωγή

Η έμφυλη βία αποτελεί την πιο ακραία έκφραση των έμφυλων ανισοτήτων και της ασυμμετρίας δύναμης μεταξύ γυναικών και ανδρών (Bates et al., 2019). Πρόκειται για ένα φαινόμενο με παγκόσμια διάσταση και πολύπλευρες εκφάνσεις, το οποίο παρατηρείται ιστορικά σε όλες τις κοινωνίες, ανεξαρτήτως οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ανάπτυξης (Stöckl & Sorenson, 2024). Η βία κατά των γυναικών και των κοριτσιών συνιστά μία από τις σοβαρότερες και πιο διαδεδομένες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αναγνωρίζεται ως σημαντικό ζήτημα δημόσιας υγείας, με σοβαρές επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική υγεία, την ποιότητα ζωής και την κοινωνική λειτουργικότητά τους (Öhman et al., 2020). Σχεδόν μία στις τρεις γυναίκες παγκοσμίως έχει υποστεί κάποια μορφή έμφυλης βίας στη διάρκεια της ζωής της, με την ενδοοικογενειακή βία να αποτελεί μία από τις πολλές εκφάνσεις της και την πιο διαδεδομένη (World Health Organization, 2025).

Στο ελληνικό κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο, παρά τις θεσμικές και κοινωνικές κατακτήσεις των τελευταίων δεκαετιών, οι πατριαρχικές δομές εξακολουθούν να αναπαράγονται μέσα από τον «εκσυγχρονισμό της ανισότητας», στο πλαίσιο του οποίου οι έμφυλες ιεραρχίες προσαρμόζονται στις σύγχρονες συνθήκες χωρίς να αμφισβητούνται ουσιαστικά (Παντελίδου-Μαλούτα, 2017). Ως αποτέλεσμα, η ενδοοικογενειακή βία εξακολουθεί να προσλαμβάνεται ως ιδιωτική υπόθεση, ενώ η προτεραιότητα που αποδίδεται στη διατήρηση της οικογενειακής συνοχής δυσχεραίνει την ορατότητα και την αντιμετώπιση του φαινομένου (Κάββουρα, 2021).

Παρά την ανάπτυξη της σχετικής βιβλιογραφίας για την έμφυλη βία, η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι ίδιες οι γυναίκες αντιλαμβάνονται και αποδίδουν νόημα στις εμπειρίες τους παραμένει περιορισμένη (Baird et al., 2019). Η παρούσα έρευνα προσεγγίζει την έμφυλη βία ως ένα σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο, εστιάζοντας στις αφηγήσεις των ίδιων των επιζωσών και στις διαδικασίες μέσα από τις οποίες αναγνωρίζουν, επεξεργάζονται και αντιμετωπίζουν την κακοποίηση. Επίσης, επιδιώκεται η ανάδειξη λιγότερο ορατών διαστάσεων του φαινομένου, όπως η κανονικοποίηση και η σιωπή, τα διαγενεακά μοτίβα εξουσίας και έμφυλων ρόλων και οι πρακτικές επιβίωσης και ανασυγκρότησης που αναπτύσσουν οι γυναίκες.

Η ανάλυση και ερμηνεία των ευρημάτων καθοδηγήθηκαν από τις φεμινιστικές θεωρητικές προσεγγίσεις της έμφυλης βίας (Campbell, 2022), τη θεωρία του καταναγκαστικού ελέγχου (Stark, 2007), την έννοια του συνεχούς της βίας κατά των γυναικών (Kelly, 1988) και τη διαθεματική οπτική (Walby et al., 2012). Για τους σκοπούς της έρευνας, τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω αφηγηματικών συνεντεύξεων, μιας ηθικά ευαίσθητης και μεθοδολογικά κατάλληλης προσέγγισης που επιτρέπει την ανάδειξη εμπειριών, γνώσεων και οπτικών ατόμων που έχουν περιθωριοποιηθεί ή αποκλείεται από τον κυρίαρχο επιστημονικό λόγο (Ballantine, 2022).

Η διεξαγωγή αφηγηματικών συνεντεύξεων με γυναίκες επιζώσες έμφυλης βίας, παρότι απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή λόγω της πιθανής επαναβίωσης τραυματικών εμπειριών, σε ένα περιβάλλον σεβασμού, ενσυναίσθησης και απουσίας κριτικής μπορεί να αποτελέσει μία ενδυναμωτική και μετασχηματιστική διαδικασία (Ellsberg & Heise, 2005). Στα κεφάλαια που ακολουθούν παρουσιάζονται το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας, η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, τα ερευνητικά ευρήματα και η συζήτησή τους σε συνάρτηση με τη σχετική βιβλιογραφία.

Κεφάλαιο 1. Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις

1.1 Εννοιολόγηση και κατανόηση της έμφυλης βίας

Η έμφυλη βία θεωρείται ένα διακριτό διαταξικό κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο διαπερνά φυλετικά, εθνικά και ηλικιακά όρια σε παγκόσμιο επίπεδο και εκδηλώνεται μέσα από πολλαπλές μορφές, που επιδρούν καθοριστικά στην υγεία, στην κοινωνική λειτουργικότητα και στην ευημερία των γυναικών και των κοριτσιών (Kelmendi, 2013). Αν και ο όρος «έμφυλη βία» συνδέθηκε αρχικά με τη βία κατά των γυναικών, σήμερα χρησιμοποιείται ευρύτερα για να περιγράψει κακοποιητικές συμπεριφορές που στοχοποιούν άτομα λόγω φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου (Collins, 2013). Η έμφυλη βία μπορεί να στραφεί και εναντίον ανδρών και αγοριών που παρεκκλίνουν από τους κυρίαρχους ετεροκανονικούς έμφυλους κανόνες (Sabri & Granger, 2018). Εντούτοις, ως δομικό κοινωνικό φαινόμενο επηρεάζει δυσανάλογα τις γυναίκες, καθώς εδράζεται στις κανονιστικές πολιτισμικές νόρμες, αναπαραστάσεις και πρακτικές που διέπουν το πατριαρχικό σύστημα κοινωνικής οργάνωσης (Salter et al., 2025).

Η έμφυλη βία έχει αποτελέσει βασικό μηχανισμό επιβολής και διατήρησης της υποτέλειας των γυναικών, αλλά και εργαλείο «φυσικής έκφρασης της ανδρικής ηγεμονίας» (Fox, 2002, σ. 15). Οι προσδοκίες για τους έμφυλους ρόλους, σε συνδυασμό με την ανδρική αίσθηση εξουσίας και δικαιώματος πάνω στο γυναικείο σώμα και στη ζωή των γυναικών, συμβάλλουν καθοριστικά στην αναπαραγωγή της έμφυλης βίας (Russo & Pirlott, 2006).

Σύμφωνα με τον ορισμό που διαμορφώθηκε κατά την εμβληματική Παγκόσμια Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τις Γυναίκες στο Πεκίνο, η βία κατά των γυναικών αναφέρεται σε «κάθε πράξη που έχει ως αποτέλεσμα ή είναι πιθανό να έχει ως αποτέλεσμα σωματική, σεξουαλική ή ψυχολογική βλάβη ή οδύνη για τις γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων των απειλών τέτοιων πράξεων, του εξαναγκασμού ή της αυθαίρετης στέρησης της ελευθερίας, είτε αυτή λαμβάνει χώρα στη δημόσια είτε στην ιδιωτική ζωή» (United Nations, 1995).

Όπως επισημαίνεται στη Διακήρυξη και την Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου, το πιο ολοκληρωμένο παγκόσμιο πλαίσιο πολιτικής και δράσης για την επίτευξη της ισότητας των φύλων, «η βία κατά των γυναικών αποτελεί εκδήλωση άνισων σχέσεων εξουσίας μεταξύ ανδρών και γυναικών, οι οποίες έχουν οδηγήσει στην ανδρική κυριαρχία και τις διακρίσεις εις βάρος των γυναικών και στην παρεμπόδιση της πλήρους εξέλιξης των γυναικών».

Η προσέγγιση αυτή προσλαμβάνει τη δομική έμφυλη ανισότητα ως κοινό υπόβαθρο όλων των μορφών βίας κατά των γυναικών και ως συστατικό στοιχείο της καθημερινής τους ζωής και συνάδει με τη φεμινιστική κριτική της έμφυλης βίας. Οι κυρίαρχοι πολιτισμικοί λόγοι που κανονικοποιούν τις έμφυλες ανισότητες, την υποδεέστερη κοινωνική και οικονομική θέση των γυναικών, την αντικειμενοποίηση του γυναικείου σώματος και τη σεξουαλικοποίηση της βίας, αποτελούν κρίσιμες διαστάσεις για την κατανόηση της έμφυλης βίας (Russo et al., 2006). Οι φεμινιστικές θεωρήσεις κατέχουν κεντρική θέση μεταξύ των θεωρητικών προσεγγίσεων της έμφυλης βίας, καθώς συνδέουν το φαινόμενο με τους πατριαρχικούς θεσμούς εξουσίας και τις έμφυλες ανισότητες.

1.1.1 Φεμινιστικές προσεγγίσεις της έμφυλης βίας

Επί αιώνες η βία κατά των γυναικών παρέμεινε στο περιθώριο, τόσο της επιστημονικής ανάλυσης, όσο και της δημόσιας συζήτησης, ιδίως σε κοινωνίες με ισχυρές πατριαρχικές δομές και αντιμετωπιζόταν ως ιδιωτική, οικογενειακή υπόθεση (Βαϊού κ.ά., 2021), κρυμμένη κάτω από «το πέπλο του ιδιωτικού χώρου και των ιδιωτικών σχέσεων» (Τσακριτσάκη, 2022, σ. 41).

Στο έργο της, η Andrus (2021) επιχειρεί μια ιστορική ανάλυση της σχέσης μεταξύ πατριαρχίας και δικαίου, αναδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο η σύμπλευσή τους συνέβαλε στην κανονικοποίηση της ενδοοικογενειακής βίας. Ειδικότερα, επισημαίνει ότι στο πλαίσιο του αγγλοαμερικανικού δικαίου, σε συνάρτηση με τον κυρίαρχο πατριαρχικό θρησκευτικό λόγο, η βία κατά των γυναικών εδραιώθηκε ως θεμιτό και αναγκαίο μέσο τιμωρίας, κοινωνικού ελέγχου και πειθάρχησης της γυναικείας συμπεριφοράς. Η νομιμοποίηση αυτή ενισχύθηκε από τον ιστορικό διαχωρισμό της δημόσιας από την ιδιωτική σφαίρα (Parvathi, 2021), ο οποίος περιόρισε τις γυναίκες στον οικιακό χώρο, επιτρέποντας τη γυναικεία υποταγή και εκμετάλλευση εντός του οίκου και την κατάληψη του δημόσιου χώρου, του κατεξοχήν πεδίου άντλησης κύρους και αξιωμάτων, από τους άντρες (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002).

Σ' αυτό το πλαίσιο νομιμοποίησης της μη παρέμβασης του κράτους, η γυναικεία εμπειρία της βίας και του εξαναγκασμού παρέμεινε επί αιώνες αόρατη, ανομολόγητη, σιωπηρά ανεκτή και ατιμώρητη. Η φεμινιστική θεωρία προσέγγισε τη βία των ανδρών ως έναν κοινωνικά και πολιτισμικά μαθημένο και νομιμοποιημένο μηχανισμό επιβολής και διατήρησης της ανδρικής κυριαρχίας (McPhail et al., 2007). Η φεμινιστική κριτική συνέβαλε καθοριστικά στην πολιτικοποίηση της έμφυλης βίας μέσω της αναγνώρισης της, όχι ως ιδιωτικής, οικογενειακής υπόθεσης, αλλά ως κατεξοχήν δομικού κοινωνικού και πολιτικού ζητήματος, άρρηκτα συνδεδεμένου με την πατριαρχική κοινωνική οργάνωση και τα ευρύτερα ιδεολογικά και πολιτισμικά συστήματα που αναπαράγουν διακρίσεις και σχέσεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης εις βάρος των γυναικών (Bonu Rosenkranz & Barone, 2025).

Σύμφωνα με τη Davis (2000) «μόνο μια γενιά μας χωρίζει από την εποχή της σιωπής», καθότι, μόνο από τη δεκαετία του 1970 και μετά, ως αποτέλεσμα των φεμινιστικών διεκδικήσεων, η βία κατά των γυναικών αναγνωρίστηκε θεσμικά και άρχισε να αντιμετωπίζεται ως ζήτημα της δικαιοσύνης (Τσακιστράκη, 2022).

Το πρώτο κύμα του φεμινισμού αμφισβήτησε τη «λατρεία της οικιακότητας» και τον περιορισμό των γυναικών στον ιδιωτικό χώρο, αναδεικνύοντας την οικογένεια ως βασικό θεσμό αναπαραγωγής της πατριαρχικής εξουσίας (Παντελίδου-Μαλούτα, 1994). Το δεύτερο κύμα επέκτεινε την παραπάνω κριτική εστιάζοντας στο ίδιο το κράτος ως θεσμό διαποτισμένο από έμφυλες νόρμες και πολιτισμικές παραδόσεις που διαιωνίζουν την έμφυλη ασυμμετρία και τα ανδρικά προνόμια (Mazur, 2002).

Τα προνόμια αυτά αντλούνται από μια βαθιά ριζωμένη αίσθηση ανδρικού δικαιώματος, η οποία ενισχύεται και αναπαράγεται μέσα από τις επικρατούσες κοινωνικές πρακτικές (Hamberger et al., 2017). Το τρίτο κύμα του φεμινισμού διεύρυνε περαιτέρω τη συζήτηση γύρω από την πατριαρχία και τα ανδρικά προνόμια, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις προσωπικές αφηγήσεις, την πολυφωνία και τη διαθεματικότητα ως μέσα κατανόησης των ποικίλων μορφών καταπίεσης που βιώνουν οι γυναίκες (Snyder, 2008). Οι εμπειρίες θυματοποίησης, κοινωνικής και θεσμικής υποστήριξης, αλλά και οι δυνατότητες μετατραυματικής ανάπτυξης δεν είναι ίδιες για όλες τις γυναίκες, αλλά διαφοροποιούνται ως αποτέλεσμα της διασταύρωσης του φύλου με άλλους παράγοντες κοινωνικής μειονεξίας.

1.1.2 Διαθεματικότητα και έμφυλη βία

Σύμφωνα με τη διαθεματική προσέγγιση, όπως αναπτύχθηκε από την Crenshaw (1991), οι εμπειρίες καταπίεσης και αποκλεισμού των γυναικών είναι απόρροια της διασταύρωσης πολλαπλών και αλληλένδετων δομών κοινωνικής ιεραρχίας. Η πατριαρχική ιδεολογία λειτουργεί ως μέσο εμπέδωσης της έμφυλης βίας, διαπλέκεται με επιμέρους ταυτότητες μειονεξίας και προνομίων και συνδέεται με ευρύτερες δομές καταπίεσης και αποκλεισμού. Η πατριαρχία, ο καπιταλισμός, ο ρατσισμός και ο σεξισμός αλληλοδιαπλέκονται και επιφυλάσσουν για τις γυναίκες σύνθετες και διαφοροποιημένες εμπειρίες βίας, αλλά και θεσμικής υποστήριξης και προστασίας (Gutierrez et al., 2024; Salter et al., 2025).

Επιπροσθέτως, οι γυναίκες δεν αποτελούν μια ενιαία και ομοιογενή ομάδα, με κοινά βιώματα καταπίεσης και κακοποίησης, αλλά αντίθετα, έρχονται αντιμέτωπες με μορφές έμφυλης ανισότητας σε διαφορετικά πεδία (Παπαγεωργίου, 2010). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Αθανασίου (2006), στο εσωτερικό της κατηγορίας «γυναίκες» αναδύονται ετερογενείς κοινωνικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις. Ως εκ τούτου, η έμφυλη καταπίεση δεν μπορεί να νοηθεί ως μια οικουμενική εμπειρία, ούτε οι γυναίκες ως ένα συνεκτικό φεμινιστικό υποκείμενο. Αντιθέτως, το φύλο συναρθρώνεται με άλλους άξονες αποκλεισμού και προνομίων, όπως η φυλή, η εθνότητα, η τάξη, η αναπηρία και η σεξουαλικότητα, συγκροτώντας διαφορετικές κοινωνικές θέσεις και ιεραρχήσεις (Gunnarsson, 2011).

Παρομοίως, η βία δεν βιώνεται με τον ίδιο τρόπο από όλες τις γυναίκες, καθώς κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτισμικοί παράγοντες, σε συνδυασμό με την άνιση πρόσβαση σε πόρους και δίκτυα υποστήριξης, διαμορφώνουν διαφορετικές δυνατότητες υποστήριξης, αλλά και διαφυγής από μια κακοποιητική σχέση (Heise, 1998). Ειδικότερα, η δυνατότητα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και σε αποτελεσματικά δίκτυα προστασίας και υποστήριξης συνυφαίνεται με διαφορετικές, διασταυρούμενες πτυχές της ζωής τους και των κοινωνικών τους ταυτοτήτων (Mdletshe & Makhaye, 2025). Η αλληλεπίδραση έμφυλων, ταξικών, εθνοτικών και άλλων αξόνων κοινωνικής μειονεξίας εντείνει την ευαλωτότητα των γυναικών στη βία και θέτει πρόσθετα εμπόδια στην άντληση επαρκών υποστηρικτικών πόρων (Humbert & Strid, 2025). Η διαθεματική προσέγγιση αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η πατριαρχία διαπλέκεται με άλλες μορφές κοινωνικής ανισότητας και διαμορφώνει τις εμπειρίες έμφυλης βίας. Επιπροσθέτως, οι επιπτώσεις της έμφυλης βίας υπερβαίνουν το ατομικό επίπεδο και μεταφέρονται μεταξύ των γενεών, αναδεικνύοντας τη διαγενεακή διάσταση του φαινομένου.

1.1.3 Διαγενεακά μοτίβα εξουσίας και βίας

Η διαγενεακή διάσταση της έμφυλης βίας υπογραμμίζει την ανάγκη να κατανοηθεί ως ένα σύνθετο τραυματικό βίωμα, το οποίο διαμορφώνεται και νοηματοδοτείται μέσα από τα κοινωνικά συμφραζόμενα του φύλου και τις αλληλεπιδράσεις οικογενειακών, κοινωνικών και πολιτισμικών συστημάτων.

Η βία δεν επηρεάζει μόνο το άτομο που την υφίσταται, αλλά αναδιαμορφώνει τις οικογενειακές σχέσεις, τα πρότυπα επικοινωνίας, τις αντιλήψεις για τους έμφυλους ρόλους και τις στρατηγικές αντιμετώπισης, δημιουργώντας συνθήκες που ευνοούν τη διαγενεακή μεταβίβαση, τόσο του τραύματος, όσο και των ανισοτήτων που το συντηρούν (Gutierrez et al., 2024). Σύμφωνα με τους Salter κ.ά. (2025, σ. 2), η έμφυλη βία μπορεί να νοηθεί ως μια μορφή «διαγενεακού και συλλογικού τραύματος». Οι κυρίαρχες κοινωνικές προσδοκίες και πρακτικές που καλλιεργούν την ανοχή και την σιωπή απέναντι στη βία, αποδυναμώνοντας γυναίκες και κορίτσια στις οικογένειες και τις κοινότητές τους, συμβάλλουν στη διαγενεακή αναπαραγωγή της κακοποίησης.

Η θεωρία των οικογενειακών συστημάτων του Bowen (1978) συνέβαλε στην κατανόηση της διαγενεακής μεταβίβασης, υποστηρίζοντας ότι μοτίβα σχέσεων, συναισθηματικές διεργασίες και τρόποι διαχείρισης των συγκρούσεων μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά, επηρεάζοντας τη συμπεριφορά και τις σχέσεις των μελών της οικογένειας.

Η έκθεση σε τραυματικές εμπειρίες και μορφές βίας κατά την παιδική ηλικία έχει συσχετιστεί με αυξημένη ευαλωτότητα εμπλοκής σε κακοποιητικές σχέσεις, με την κανονικοποίηση της βίας και με τη διαγενεακή αναπαραγωγή παραδοσιακών έμφυλων αντιλήψεων που νομιμοποιούν τη βία κατά των γυναικών (Almeida et al., 2023; Chesworth, 2018; Ørake et al., 2021). Αν και η διαγενεακή μεταβίβαση της έμφυλης βίας δεν επιβεβαιώνεται εμπειρικά με απόλυτη συνέπεια, οι εμπειρίες παραμέλησης, κακοποίησης και έκθεσης στη βία κατά την παιδική ηλικία έχει διαπιστωθεί ότι συνδέονται με αυξημένο κίνδυνο επαναθυματοποίησης και εμπλοκής σε κακοποιητικές σχέσεις στη μετέπειτα ζωή (Kurt & Akin, 2023; Zsembik et al., 2025).

Στην παρούσα εργασία τα διαγενεακά μοτίβα νοούνται ως αντιλήψεις και στάσεις που αφορούν στους έμφυλους ρόλους, στην ανοχή, στην ενοχοποίηση, στους κανόνες εξουσίας και στα πρότυπα φροντίδας και αναζήτησης βοήθειας που αναδύονται ως επαναλαμβανόμενες αφηγηματικές δομές στις ιστορίες των επιζώνων και καθορίζουν τη νοηματοδότηση της έμφυλης βίας.

1.2. Μορφές έμφυλης βίας

Σύμφωνα με τις φεμινιστικές προσεγγίσεις, η έμφυλη βία ως σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο εκδηλώνεται με πολλαπλούς τρόπους και λειτουργεί, τόσο ως έκφραση, όσο και ως μηχανισμός αναπαραγωγής των έμφυλων ανισοτήτων που διαπερνούν τις κοινωνικές δομές και τις διαπροσωπικές σχέσεις (Campbell, 2022).

Η Kelly (1988), εισάγοντας την έννοια του «συνεχούς της σεξουαλικής βίας», αμφισβήτησε τον διαχωρισμό μεταξύ «καθημερινών» και «ακραίων» μορφών βίας και ανέδειξε ότι εμπειρίες, όπως η σεξουαλική παρενόχληση, τα σεξιστικά σχόλια, ο εξαναγκασμός και η σεξουαλική επίθεση χαρακτηρίζονται από δομική συνάφεια και συγκροτούν ένα συνεχές βίας που διαμορφώνει την καθημερινή ζωή των γυναικών. Η έννοια του συνεχούς αναδεικνύει την έκταση και την ποικιλομορφία των μορφών βίας που υφίστανται οι γυναίκες, υπογραμμίζοντας ότι δεν αποτελούν μεμονωμένα περιστατικά, αλλά έκφραση των πατριαρχικών δομών, με κοινή βάση τη συλλογική δομική ανδρική κυριαρχία και την οικειοποίηση των γυναικείων σωμάτων.

Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης αναγνωρίζει ως επιμέρους εκφάνσεις της έμφυλης βίας, την ψυχολογική βία, την καταδίωξη και παρενόχληση μέσω παρακολούθησης, τη σωματική κακοποίηση, τη σεξουαλική βία και τον βιασμό, τη σεξουαλική παρενόχληση, τα εγκλήματα τιμής, τους εξαναγκαστικούς γάμους, τον ακρωτηριασμό των γυναικείων γεννητικών οργάνων, καθώς και την εξαναγκαστική άμβλωση και στείρωση (Council of Europe, 2011).

Η σωματική βία περιλαμβάνει πράξεις χρήσης σωματικής δύναμης που προκαλούν ή ενδέχεται να προκαλέσουν σωματική βλάβη και μπορεί να λαμβάνουν ήπιες, αλλά και σοβαρές μορφές που θέτουν σε κίνδυνο την ίδια τη ζωή των γυναικών (Mazza et al., 1996). Στην ψυχολογική βία εμπεριέχονται ένα σύνολο ελεγκτικών, εξευτελιστικών, λεκτικά κακοποιητικών και εκφοβιστικών συμπεριφορών, που διέπονται από την προσπάθεια κοινωνικής απομόνωσης, τον υπερβολικό έλεγχο και τον περιορισμό ή την απαγόρευση των κοινωνικών σχέσεων (Martín-Fernández et al., 2019). Η σεξουαλική βία αφορά κάθε μορφή μη συναινετικής σεξουαλικής πράξης, παρενόχλησης ή εξαναγκασμού που προσβάλλει τη σωματική αυτονομία, την αξιοπρέπεια και τη σεξουαλική ακεραιότητα των γυναικών (Ahnlund et al., 2017).

Οι γυναίκες υφίστανται σεξουαλική βία κυρίως από άτομα με τα οποία έχουν κάποια σχέση οικειότητας ή εμπιστοσύνης, όπως σύντροφοι, σύζυγοι ή γνωστοί, ακόμη και μέσα σε συναινετικές σχέσεις, όταν υποβάλλονται χωρίς τη θέλησή τους σε κακοποιητικές ή απαξιωτικές σεξουαλικές πράξεις (Ellsberg et al., 2005). Η οικονομική κακοποίηση αποτελεί μορφή ελέγχου και καταναγκασμού που αποσκοπεί στην οικονομική αποδυνάμωση των γυναικών, μέσω του περιορισμού της πρόσβασης τους σε πόρους, εργασία, εκπαίδευση, στέγαση και βασικά αγαθά (Sharp-Jeffs, 2021).

Οι γυναίκες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να υποστούν οποιαδήποτε από τις παραπάνω μορφές βίας και ακόμη και να δολοφονηθούν από έναν τωρινό ή πρώην σύντροφο, σε σύγκριση με οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο του κοινωνικού τους περιβάλλοντος (Ellsberg et al., 2005). Η ενδοοικογενειακή βία εκδηλώνεται στο πλαίσιο ενός επαναλαμβανόμενου μοτίβου κακοποιητικών συμπεριφορών το οποίο διαπερνά και διαταράσσει την καθημερινότητα των γυναικών και εμπεδώνει ένα καθεστώς ελέγχου, φόβου και ανασφάλειας (Watts & Zimmerman, 2002).

Τα τελευταία χρόνια, η κατανόηση της ενδοοικογενειακής βίας έχει διευρυνθεί μέσα από την ανάδειξη του καταναγκαστικού ελέγχου ως θεμελιώδους μηχανισμού χειραγώγησης των γυναικών και άσκησης εξουσίας στις συντροφικές σχέσεις.

1.3 Ενδοσυντροφική βία και καταναγκαστικός έλεγχος

Η ενδοσυντροφική ή ενδοοικογενειακή βία, η οποία νοείται ως η βία που ασκείται από νυν ή πρώην σύντροφο ή σύζυγο, αποτελεί μια από τις συχνότερες μορφές βίας κατά των γυναικών στην οποία μπορεί να συνυπάρχουν πολλές ή και όλες από τις παραπάνω κακοποιητικές συμπεριφορές (Ellsberg et al., 2005). Σύμφωνα με τους Johnson και Ferraro (2000), η ενδοσυντροφική βία δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως ένα ενιαίο φαινόμενο, δεδομένου ότι οι μορφές της διαφέρουν ως προς τα κίνητρα, τα πρότυπα αλληλεπίδρασης, τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ των συντρόφων και τα κοινωνικοπολιτισμικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία εκδηλώνονται. Η αναγνώριση αυτών των διαφορών είναι κρίσιμη, τόσο για την κατανόηση της πολυπλοκότητας του φαινομένου, όσο και για την ορθή εκτίμηση του κινδύνου και τον σχεδιασμό αποτελεσματικών παρεμβάσεων.

Σημαντική έκφανση της ενδοσυντροφικής βίας αποτελεί η «*πατριαρχική τρομοκρατία*» (patriarchal terrorism), έννοια που εισήγαγε ο Johnson και αργότερα μετονόμασε σε «*συντροφική τρομοκρατία*» (intimate terrorism) με σκοπό να περιγράψει τη «*συστηματική και ελεγκτική κακοποίηση*» που διαπράττουν οι σύζυγοι/σύντροφοι (Johnson, 2008, σ.2). Η συντροφική τρομοκρατία περιλαμβάνει ένα ευρύ και επαναλαμβανόμενο μοτίβο πρακτικών καταναγκαστικού ελέγχου, ταπείνωσης, εκφοβισμού, ρύθμισης της συμπεριφοράς των γυναικών και κοινωνικής απομόνωσης, οι οποίες εδραιώνονται με την απειλή της σωματικής βίας ή/και την άσκηση της. Σύμφωνα με τον Stark (2007), ο καταναγκαστικός έλεγχος αποτελεί τη συνηθέστερη και πιο καταστροφική στρατηγική για την αιχμαλωσία και υποδούλωση των γυναικών και την κυριαρχία των ανδρών στη ζωή τους, η οποία πηγάζει από τα έμφυλα στερεότυπα και τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί της ανδρικής δύναμης και υπεροχής.

Ο καταναγκαστικός έλεγχος έχει αποδειχθεί ότι είναι περισσότερο επιβλαβής από τη σωματική κακοποίηση, καθότι δεν περιορίζεται σε μεμονωμένα βίαια επεισόδια, αλλά εγκαθιστά ένα καθεστώς καθημερινής ομηρίας και αποστέρησης πόρων, ευκαιριών, ελευθεριών και δικαιωμάτων θεμελιωδών για την ίδια την ανθρώπινη υπόσταση.

Μέσα από πρακτικές απομόνωσης, επιτήρησης, οικονομικού ελέγχου, σεξουαλικού εξαναγκασμού, υπονόμευσης της αυτοεκτίμησης και παραβίασης της ιδιωτικότητας, οι γυναίκες παγιδεύονται, αποδυναμώνονται σταδιακά και χάνουν την εγγενή τους ικανότητα να δρουν ως αυτόνομα υποκείμενα και να λαμβάνουν ανεξάρτητες αποφάσεις. Οι συμπεριφορές αυτές αντλούν τη νομιμοποίησή τους από εδραιωμένες πατριαρχικές αντιλήψεις που ενισχύουν την έμφυλη ασυμμετρία στις συντροφικές σχέσεις και επιτρέπουν τη διατήρηση των ανδρικών προνομίων (Johnson et al., 2000; Stark, 2007). Ως εκ τούτου, η κακοποίηση των γυναικών στην ιδιωτική ζωή είναι σύμφυτη της υποδεέστερης θέσης τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή.

Ο Johnson (2006) διέκρινε τη συντροφική τρομοκρατία από την κοινή/περιστασιακή συντροφική βία και τη βίαιη αντίσταση, επισημαίνοντας ότι δεν αποτελεί κάθε μορφή συντροφικής βίας έκφραση κυριαρχίας και ελέγχου. Η κοινή συντροφική βία αφορά συγκρούσεις χαμηλής έντασης και συχνότητας που δεν εντάσσονται σε ένα ευρύτερο μοτίβο ελέγχου και κυριαρχίας.

Αντίθετα, η βίαιη αντίσταση εκδηλώνεται κυρίως από τις γυναίκες ως μορφή αυτοπροστασίας απέναντι στη συνεχιζόμενη κακοποίηση. Ιδιαίτερα στη συντροφική τρομοκρατία, οι πρακτικές ελέγχου και εξαναγκασμού δεν τερματίζονται με το χωρισμό, αλλά μετασχηματίζονται σε νέες μορφές βίας.

1.4 Κακοποίηση μετά το χωρισμό

Η «κακοποίηση μετά τον χωρισμό» (post-separation abuse) αναφέρεται σε συστηματικές ελεγκτικές και καταδιωκτικές συμπεριφορές που ασκούνται από τον πρώην σύντροφο κατά την περίοδο μετά το χωρισμό (Prah & Gostin, 2025). Η ανάγκη διαχείρισης ζητημάτων που αφορούν στα παιδιά, στη γονική μέριμνα και στις οικονομικές υποχρεώσεις και οι σχετικές δικαστικές διαμάχες διατηρούν την επαφή με τον πρώην σύντροφο και διευκολύνουν τη διαιώνιση της κακοποίησης (Spearman et al., 2023). Η βία μετά τον χωρισμό εκδηλώνεται στο πλαίσιο ενός πλέγματος πρακτικών παρενόχλησης και εκφοβισμού, που μπορεί να κλιμακωθούν σε σοβαρή ή ακόμη και θανατηφόρα κακοποίηση (Spearman, 2023, 2024) και είναι αποτέλεσμα της συνέχισης ή της περαιτέρω έντασης και κλιμάκωσης της κακοποίησης που προϋπήρχε στη σχέση πριν τη διακοπή της (Johnson et al., 2014). Μεταξύ των τακτικών αυτών περιλαμβάνονται η εργαλειοποίηση των παιδιών, η υπονόμευση της μητρικής ταυτότητας, η διαδικτυακή παρενόχληση, η συστηματική παρακολούθηση, η απόκρυψη περιουσιακών στοιχείων, ο εκφοβισμός μέσω απειλών κατά των παιδιών και η άρνηση ανταπόκρισης στις οικονομικές υποχρεώσεις (Spearman et al., 2024).

Μία ακόμη μορφή κακοποίησης μετά τον χωρισμό είναι η λεγόμενη «καταδίωξη μέσω της επιμέλειας», κατά την οποία ο δράστης «αξιοποιεί» το σύστημα απονομής δικαιοσύνης ως έναν επιπρόσθετο μηχανισμό ελέγχου, εκφοβισμού και παρενόχλησης της πρώην συντρόφου του. Αυτή η μορφή κακοποίησης περιλαμβάνει επαναλαμβανόμενες και αβάσιμες δικαστικές προσφυγές, αιτήματα επιμέλειας ή αγωγές δυσφήμισης, αλληπάλληλες ενστάσεις και άλλες νομικές ενέργειες. Οι πρακτικές αυτές δεν αποσκοπούν στην προάσπιση του συμφέροντος των παιδιών ή στη διεκδίκηση της γονικής εμπλοκής, αλλά στην οικονομική εξάντληση, την περαιτέρω ψυχική επιβάρυνση και την εκδίκηση της επιζώσας.

Η συντριπτική πλειονότητα των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα των Sharp-Jeffs κ.ά. (2018) συνέχιζε να βιώνει κακοποίηση μετά το χωρισμό, γεγονός που υπονόμει την αίσθηση της ασφάλειας τους και τις επιβάρυνε με την ευθύνη προστασίας των ίδιων και των παιδιών τους. Όταν τα νομικά, δικαστικά, υγειονομικά συστήματα αδυνατούν να προστατεύσουν τις γυναίκες και τα παιδιά τους ή συμβάλλουν στην περαιτέρω θυματοποίηση τους, δημιουργούνται συνθήκες θεσμικής προδοσίας που εντείνουν την κακοποίηση μετά τον χωρισμό και δυσχεραίνουν την απεμπλοκή από το δράστη (Prah et al., 2025).

Οι παραπάνω συνθήκες συνεχιζόμενης κακοποίησης και ανεπαρκούς θεσμικής ανταπόκρισης και υποστήριξης συνθέτουν αυτό που οι Wuest κ.ά. (2004) έχουν περιγράψει ως κατάσταση «εισβολής» (intrusion) στη ζωή των επιζώσων. Ο όρος αναφέρεται στη διαρκή διατάραξη της καθημερινότητας των γυναικών, οι οποίες, πέρα από την παρενόχληση και τον εκφοβισμό που εξακολουθούν να υφίστανται, καλούνται να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις πρόσβασης σε υπηρεσίες υποστήριξης, στις χρονοβόρες και δαπανηρές δικαστικές διαδικασίες, καθώς και στις σωματικές και ψυχοκοινωνικές συνέπειες της βίας, που εκτείνονται πέρα από την άμεση εμπειρία της κακοποίησης.

1.5. Επιπτώσεις της έμφυλης βίας

Η έμφυλη βία έχει σοβαρές επιπτώσεις στη σωματική, ψυχική και συναισθηματική υγεία των γυναικών, πλήττει την αξιοπρέπεια, την ελευθερία, την αυτονομία και την αυτοεκτίμηση τους, διαταράσσει την καθημερινότητά τους και αποδυναμώνει το αίσθημα του ελέγχου στη ζωή τους (Ellsberg et al., 2005). Πέρα από τις σωματικές βλάβες, τις αναπηρίες και τους τραυματισμούς, η έκθεση στη βία είναι ιδιαίτερα επιζήμια για την ψυχική υγεία και έχει συνδεθεί με την εμφάνιση κατάθλιψης, άγχους, διαταραχής μετατραυματικού στρες, διατροφικών και αυτοκαταστροφικών συμπεριφορών (Johnson et al., 2000; Netto et al., 2014). Ιδιαίτερη σημασία έχει αποδοθεί στις επιπτώσεις της σεξουαλικής βίας ως μιας καθοριστικής, βαθιά τραυματικής εμπειρίας που παγιδεύει τις γυναίκες στην απομόνωση και τη ντροπή και ενέχει σοβαρές νευροβιολογικές και ψυχοσυναισθηματικές επιπτώσεις (Haskell & Randall, 2019).

Μέσα από τη δικαιολόγηση των πράξεων του δράστη, την αντιμετώπιση των λεγομένων του θύματος με δυσπιστία και την αμφισβήτηση της έλλειψης συναίνεσης, η ευθύνη και η ντροπή μετατίθενται στο θύμα που δεν κατάφερε να αποτρέψει ή που προκάλεσε τη σεξουαλική επίθεση. Το ίδιο το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης αποτελεί πολύ συχνά «μια πηγή επιπρόσθετου άγχους για τα θύματα σεξουαλικής βίας», ένα περιβάλλον επανατραυματισμού και ψυχικής οδύνης (Haskell et al., 2019, σ.5).

Επίσης, οι καταδιωκτικές συμπεριφορές που εκδηλώνονται μετά τον χωρισμό πλήττουν σοβαρά τις θεμελιώδεις ανθρώπινες ανάγκες για αυτοπραγμάτωση, ανεξαρτησία και συναισθηματική ασφάλεια και συνιστούν παράγοντα αυξημένου κινδύνου για θανατηφόρα βία (Spearman et al., 2024). Ο καταναγκαστικός έλεγχος και η συντροφική βία προκαλούν έντονο ψυχικό πόνο, διαβρώνουν την αίσθηση του εαυτού και της προσωπικής αξίας των γυναικών και οδηγούν στην απόλυτη υποταγή τους (Παπαμιχαήλ, 2020). Σύμφωνα με τον Stark (2007), η βλάβη που προκαλείται δεν περιορίζεται στη σωματική βία, αλλά έχει πρωτίστως πολιτικό χαρακτήρα, καθότι συνεπάγεται τη συστηματική στέρηση δικαιωμάτων, πόρων και ευκαιριών που απαιτούνται για την πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους, την άσκηση της ιδιότητας του πολίτη και την ικανότητα των γυναικών να ζουν ως αυτόνομα και αυτοπροσδιοριζόμενα υποκείμενα (Stark, 2007). Μία επιπρόσθετη συνέπεια της έμφυλης βίας είναι η δευτερογενής θυματοποίηση, με τις γυναίκες επιζώσες να αμφισβητούνται, να στιγματίζονται και να επανατραυματίζονται, αντί να αναγνωρίζονται και να υποστηρίζονται ως θύματα βίας. Ιδιαίτερα στη σεξουαλική βία και τον βιασμό, η δημόσια συζήτηση παραμένει διαποτισμένη από την «κυρίαρχη έμφυλη ιδεολογία», η οποία συμβάλλει στην αποενοχοποίηση των δραστών και στην αποθάρρυνση αποκάλυψης αντίστοιχων περιστατικών (Gravelin et al., 2021; Μοσχοβάκου, 2021).

Η έμφυλη βία έχει, επίσης, μακροχρόνιες διαγενεακές συνέπειες, εγγράφεται στις οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις και διαπερνά τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης (Salter et al., 2025). Η έκθεση στη βία, είτε μέσω άμεσης θυματοποίησης, είτε μέσω της καθημερινής βίωσης κακοποιητικών σχέσεων και συμπεριφορών, μπορεί να συμβάλλει στη φυσικοποίηση της βίας ως θεμιτό ή αναμενόμενο εργαλείο διαχείρισης των συγκρούσεων (Heise, 2011).

Παρά τον σοβαρό αντίκτυπο της έμφυλης βίας σε όλες τις πτυχές της ζωής των γυναικών, οι επιζώσες επιστρατεύουν ένα σύνολο στρατηγικών μέσω των οποίων κινητοποιούν προσωπικούς και κοινωνικούς πόρους, διεκδικούν την ανάκτηση του ελέγχου στη ζωή τους και ανασυγκροτούν την ταυτότητά τους (Stark, 2007). Η φεμινιστική προσέγγιση αντί να εστιάζει αποκλειστικά στις συνέπειες της βίας, αναγνωρίζει την ικανότητα των γυναικών να αντιστέκονται στην καταπίεση, να δρουν ως ενεργά υποκείμενα, να αναπτύσσονται πέρα από την ταυτότητα του θύματος και να οικοδομούν νέες νοηματοδοτήσεις του εαυτού τους και των εμπειριών τους.

1.6 Πρακτικές επιβίωσης, αντίστασης και μετατραυματικής ανάπτυξης

Οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις των κακοποιημένων γυναικών ως παθητικών και ανήμπορων ατόμων που χρήζουν συμπόνιας και προστασίας αποκρύπτουν τις πρακτικές επιβίωσης, διαπραγμάτευσης και αντίστασης που αναπτύσσουν (Stark, 2007). Η αντίσταση έχει περιγραφεί ως βασικό στοιχείο της ανθεκτικότητας και της ικανότητας των γυναικών να αμφισβητούν την κακοποίηση, τον κακοποιητή και τις κοινωνικές συνθήκες που νομιμοποιούν την έμφυλη βία (Crann & Barata, 2016).

Η ανθεκτικότητα περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα γνωστικών, συναισθηματικών και συμπεριφορικών μετατοπίσεων που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια της κακοποίησης, την περίοδο της αποδέσμευσης, αλλά και μετά το χωρισμό και ενισχύουν την αίσθηση ελέγχου, την αυτονομία και τη διαμόρφωση θετικότερων αντιλήψεων για τη ζωή. Η Young (2007) διερεύνει πώς γυναίκες επιζώσες ενδοσυντροφικής βίας αποδίδουν νόημα στις εμπειρίες τους και πώς αναπτύσσουν ανθεκτικότητα και μετατραυματική ανάπτυξη μετά την αποχώρηση από την κακοποιητική σχέση.

Η διαδικασία της ανάρρωσης των επιζώων συνδέθηκε με την αναγνώριση της κακοποίησης, την υπέρβαση της αυτοενοχοποίησης, την επαναδιαμόρφωση της αίσθησης της προσωπικής αξίας, την ενίσχυση της ανθεκτικότητας και τον επαναπροσδιορισμό των διαπροσωπικών σχέσεων. Ως εκ τούτου, η μετατραυματική ανάπτυξη δεν συνιστά επιστροφή στην προηγούμενη κατάσταση, αλλά αναδόμηση των αντιλήψεων για τον εαυτό, τα άλλα άτομα και τον κόσμο, μέσα από την επεξεργασία του τραύματος και την αναζήτηση νέου νοήματος στη ζωή (Janoff-Bulman, 2004).

Πρόκειται για μια πολύπλοκη, μοναδική για κάθε γυναίκα, διαδικασία, η οποία εμπεριέχει, μεταξύ άλλων, επίγνωση της απώλειας και σταδιακή επαναδιεκδίκηση της ταυτότητάς τους, ενίσχυση της προσωπικής δύναμης, αποκατάσταση των υποστηρικτικών σχέσεων και επανανοηματοδότηση της κακοποιητικής εμπειρίας μέσα από την προσφορά βοήθειας σε άλλες γυναίκες (D'Amore κ.ά. 2021).

Υπό το πρίσμα των παραπάνω, στην παρούσα εργασία τα υποκείμενα της έρευνας προσλαμβάνονται ως επιζώσες και όχι ως θύματα, καθώς έχουν διανύσει μια μακρά και επίπονη προσωπική και συναισθηματική διαδρομή για να καταφέρουν να επιβιώσουν, να απαλλαγούν από τη βία και να διεκδικήσουν μια ζωή με ελευθερία και αξιοπρέπεια.

Κεφάλαιο 2. Προσδιορισμός της έρευνας

2.1 Σκοπός και επιμέρους στόχοι

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στην εις βάθος κατανόηση των βιωμένων εμπειριών των συμμετεχουσών και στην ανάδειξη της νοηματοδότησης και της σωρευτικής διάστασης της έμφυλης βίας. Ως επιμέρους στόχοι ορίζονται οι παρακάτω:

- Να αποτυπωθούν οι τρόποι με τους οποίους οι γυναίκες επιζώσες νοηματοδοτούν τις εμπειρίες έμφυλης βίας.
- Να αναλυθούν οι μορφές βίας, ελέγχου και εξουσίας που διαπερνούν τις εμπειρίες των συμμετεχουσών.
- Να διερευνηθεί ο ρόλος των διαγενεακών μοτίβων στη διαμόρφωση των εμπειριών βίας.
- Να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο οι κοινωνικές ανισότητες και οι διασταυρούμενες κοινωνικές ταυτότητες επηρεάζουν τις εμπειρίες βίας και τις δυνατότητες πρόσβασης σε υποστηρικτικούς πόρους.
- Να αναδειχθούν οι διαδικασίες επιβίωσης, αντίστασης και επανοικοδόμησης της ταυτότητας των επιζώσων μετά την κακοποίηση.

2.2 Ερευνητική παραδοχή

Η παρούσα μελέτη εδράζεται στην παραδοχή ότι η έμφυλη βία δεν αποτελεί ένα μεμονωμένο γεγονός ατομικής θυματοποίησης, αλλά μια σύνθετη εμπειρία που διαμορφώνεται μέσα σε ευρύτερα κοινωνικά, πολιτισμικά και οικογενειακά συστήματα

σχέσεων εξουσίας και έμφυλων ανισοτήτων. Οι γυναίκες επιζώσες προσεγγίζονται ως ενεργά και δρώντα υποκείμενα που αναπτύσσουν στρατηγικές επιβίωσης, ανάκτησης της αυτονομίας τους και ανάκαμψης μετά τη βία.

2.3 Ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα επιδιώκει να διερευνήσει τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πώς περιγράφουν και ερμηνεύουν οι επιζώσες τις εμπειρίες έμφυλης βίας στη ζωή τους;
2. Ποιες μορφές έμφυλης βίας, ελέγχου και εξουσίας αναδύονται μέσα από τις αφηγήσεις τους;
3. Πώς συνδέονται οι εμπειρίες βίας με προηγούμενα οικογενειακά βιώματα, τραυματικές εμπειρίες και διαγενεακά σχεσιακά μοτίβα;
4. Πώς επηρεάζουν οι κοινωνικές ανισότητες και οι διασταυρούμενες κοινωνικές ταυτότητες τις εμπειρίες βίας, την αναζήτηση βοήθειας και την πρόσβαση σε μηχανισμούς προστασίας και υποστήριξης;
5. Ποιες πρακτικές επιβίωσης, αντίστασης και επανοικοδόμησης της ζωής τους επιστρατεύουν οι γυναίκες επιζώσες;

2.4 Ερευνητική θέση και αναστοχασμός

Η παρούσα έρευνα αναπτύσσεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και ερευνητικό πλαίσιο, το οποίο συνδέεται με τη θέση της ερευνήτριας ως λευκής γυναίκας μεσοαστικής προέλευσης με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και με την προηγούμενη επαγγελματική της ενασχόλησης με ζητήματα ισότητας και έμφυλης βίας. Παράλληλα, η σχέση εμπιστοσύνης που είχε αναπτύξει με ορισμένες από τις συμμετέχουσες επηρέασε αναπόφευκτα τη διαδικασία παραγωγής και ερμηνείας των δεδομένων. Για τον λόγο αυτό, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αναστοχαστική διερεύνηση της θεσιακότητας της ερευνήτριας και του τρόπου με τον οποίο αυτή επηρεάζει την ερευνητική διαδικασία.

Η αναστοχαστικότητα ως βασικό στοιχείο της ποιοτικής έρευνας συνίσταται στη συνεχή κριτική επεξεργασία των παραδοχών, των εμπειριών και των πρακτικών του/της ερευνητή/τριας κατά την παραγωγή της γνώσης (Cassell et al., 2018). Η προσέγγιση αυτή αμφισβητεί την αντίληψη της ουδέτερης και αντικειμενικής γνώσης, αναγνωρίζοντας ότι η γνώση παράγεται από συγκεκριμένες κοινωνικές και ιστορικές θέσεις και είναι πάντοτε μερική και τοποθετημένη (Rose, 1997). Όπως επισημαίνουν οι Goicolea κ.ά. (2022, σ. 4), οι ερευνητές/τριες συνδιαμορφώνουν την ερευνητική διαδικασία μέσα από τα προσωπικά τους βιώματα, τις θεωρητικές τους γνώσεις, τις παραδοχές και τις αξίες τους. Ως εκ τούτου, η παρούσα μελέτη αντιμετωπίζει την ανάλυση και την ερμηνεία των δεδομένων ως μια δυναμική διαδικασία συν-κατασκευής νοήματος μεταξύ ερευνήτριας και συμμετεχουσών.

2.5 Ηθική και δεοντολογία της έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τις αρχές ερευνητικής δεοντολογίας του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Πριν από τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, οι συμμετέχουσες ενημερώθηκαν πλήρως για τον σκοπό της έρευνας, τη διαδικασία συλλογής και διαχείρισης των δεδομένων και για τα δικαιώματά τους, συμπεριλαμβανομένης της εθελοντικής συμμετοχής τους και της δυνατότητας αποχώρησής τους οποιαδήποτε στιγμή.

Στο πλαίσιο της διαδικασίας ενημερωμένης συναίνεσης, οι συμμετέχουσες έλαβαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου το «έντυπο πληροφόρησης συμμετεχουσών» (Παράρτημα Α) και το «έντυπο ενήμερης συναίνεσης» (Παράρτημα Β), το οποίο επιστράφηκε υπογεγραμμένο στην ερευνήτρια πριν ή κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης.

Οι συνεντεύξεις βασίστηκαν στις υπάρχουσες κατευθυντήριες οδηγίες για την ηθικά ορθή έρευνα με επιζώσες έμφυλης βίας, με έμφαση στην τραυματο-ενημερωμένη προσέγγιση, στη διασφάλιση της ασφάλειας των συμμετεχουσών και στην ενίσχυση της αυτονομίας και του ελέγχου τους κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας (World Health Organization, 1999; United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, 2025).

2.6 Αναμενόμενη συμβολή της έρευνας

Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής η έμφυλη βία προσεγγίζεται μέσα από τις ίδιες τις βιωμένες εμπειρίες των γυναικών επιζωσών. Μέσα από τις αφηγήσεις τους αναμένεται να αναδειχθούν οι τρόποι με τους οποίους οι γυναίκες προσλαμβάνουν και αποδίδουν νόημα στην κακοποίηση και οι πρακτικές στις οποίες προσφεύγουν προκειμένου να απεγκλωβιστούν από τη βία και να οικοδομήσουν μια νέα ταυτότητα ως ενεργά και δρώντα υποκείμενα. Επίσης, η εργασία πρόκειται να διευρύνει την κατανόηση και τη γνώση σχετικά με τα διαγενεακά μοτίβα σχέσεων, έμφυλων κανόνων, εξουσίας και βίας. Σε επίπεδο κλινικής πρακτικής, τα ευρήματα της έρευνας μπορούν να υποστηρίξουν τους επαγγελματίες ψυχικής υγείας και κοινωνικής φροντίδας στην ανάπτυξη παρεμβάσεων που ανταποκρίνονται στις σύνθετες εμπειρίες, τις ανάγκες και τις δυνατότητες των γυναικών επιζωσών. Τέλος, η συγκεκριμένη μελέτη επιδιώκει να συμβάλει στη δημόσια συζήτηση για την έμφυλη βία, τις μορφές, τις επιπτώσεις και τις κοινωνικές και θεσμικές διαστάσεις του φαινομένου και να προσφέρει χρήσιμα δεδομένα για τη διαμόρφωση πολιτικών πρόληψης, προστασίας και υποστήριξης.

2.7 Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα έρευνα παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία των ευρημάτων. Ως μεταπτυχιακή έρευνα με συγκεκριμένους χρονικούς και πρακτικούς περιορισμούς, βασίστηκε σε ένα μικρό και στοχευμένο σύνολο γυναικών επιζωσών έμφυλης βίας. Η μελέτη δεν περιλαμβάνει τις εμπειρίες γυναικών που εξακολουθούν να ζουν υπό συνθήκες κακοποίησης, δεδομένου ότι προϋπόθεση για τη συμμετοχή στην έρευνα αποτέλεσε η προηγούμενη απομάκρυνση από τη βίαιη συνθήκη για λόγους ασφάλειας. Τέλος, η γεωγραφική συγκέντρωση του πληθυσμού της έρευνας και η συμμετοχή γυναικών που ήταν πρόθυμες να αφηγηθούν τις εμπειρίες τους ενδέχεται να περιορίζουν την ποικιλομορφία και την πολλαπλότητα των βιωμάτων και των κοινωνικών συμφραζόμενων που αποτυπώνονται σε αυτή την εργασία.

Κεφάλαιο 3. Μεθοδολογία της έρευνας

3.1 Ερευνητική προσέγγιση

Η μελέτη αυτή είναι ποιοτική και βασίζεται στην αφηγηματική συνέντευξη για τη συλλογή των εμπειρικών δεδομένων. Η αφηγηματική προσέγγιση επιτρέπει τη σε βάθος διερεύνηση των βιωμένων εμπειριών των ερευνώμενων ατόμων και των νοημάτων που αποδίδουν σε αυτές, αξιοποιώντας την αφήγηση ως βασικό μέσο κατανόησης της ανθρώπινης εμπειρίας (Kartch, 2017; Rogers et al., 2023). Η προσέγγιση αυτή εντάσσεται στις φεμινιστικές επιστημολογίες, οι οποίες αναγνωρίζουν τις γυναίκες ως ενεργά υποκείμενα παραγωγής γνώσης και επιδιώκουν την ανάδειξη εμπειριών που συχνά παραμένουν αόρατες στον κυρίαρχο επιστημονικό λόγο (Campbell & Wasco, 2000). Η αφηγηματική συνέντευξη ενισχύει την αυτονομία των συμμετεχουσών και διευκολύνει την έκφραση σύνθετων προσωπικών εμπειριών (Gutierrez et al., 2024).

Η ίδια η πράξη της αφήγησης αποτελεί μια ευκαιρία επανανοηματοδότησης της προσωπικής δοκιμασίας των γυναικών και μετουσίωσης της βιωμένης αντιξοότητας τους σε μια μορφή συμβολικής προσφοράς και στήριξης προς άλλες γυναίκες (Ellsberg et al., 2005). Υπό αυτή την έννοια, η διερεύνηση των εμπειριών βίας μπορεί να ιδωθεί ως παρέμβαση από μόνη της, καθώς εδράζεται στην αναγνώριση της βίας ως σημαντικού ζητήματος που χρήζει διερεύνησης, δημόσιας ανάδειξης και θεσμικής παρέμβασης, και όχι ως ενός ντροπιαστικού ή ασήμαντου ατομικού προβλήματος.

Η ερευνητική διαδικασία σχεδιάστηκε σύμφωνα με τις Συστάσεις Ηθικής και Ασφάλειας του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας για την έρευνα με γυναίκες επιζώσες έμφυλης βίας (World Health Organization, 2001). Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε συνθήκες που διασφάλιζαν την ιδιωτικότητα, την ασφάλεια και την άνεση των συμμετεχουσών, ενώ η διεξαγωγή τους βασίστηκε στην ενεργητική ακρόαση, την ενσυναισθητική παρουσία και τη χρήση ελάχιστων παρεμβάσεων από την ερευνήτρια (Gutierrez et al., 2024; United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, 2025; Wemrell, 2023).

Ιδιαίτερη μέριμνα δόθηκε στον τρόπο ολοκλήρωσης κάθε συνέντευξης, ώστε να περιοριστεί τυχόν συναισθηματική επιβάρυνση. Μετά το τέλος της αφήγησης, αναγνωριζόταν από την ερευνήτρια η δυσκολία των εμπειριών που είχαν μοιραστεί οι συμμετέχουσες, εκφραζόταν ευγνωμοσύνη για την εμπιστοσύνη τους και

επισημαινόταν η δύναμη, η ανθεκτικότητα και το θάρρος που είχαν επιδείξει μέσα από τη διαδικασία επιβίωσης και απομάκρυνσης από τη βία. Η πρακτική αυτή συνάδει με τις κατευθυντήριες οδηγίες δεοντολογίας του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, σύμφωνα με τις οποίες η συνέντευξη θα πρέπει να ολοκληρώνεται με τρόπο που αναγνωρίζει τη βία, αποδοκιμάζει ρητά την κακοποίηση και ενισχύει την αίσθηση δύναμης και αξιοπρέπειας των συμμετεχουσών (Jansen et al., 2004).

3.2 Καθορισμός πληθυσμού μελέτης

Τον πληθυσμό της μελέτης αποτέλεσαν οκτώ (8) γυναίκες επιζώσες έμφυλης βίας, ηλικίας 23 έως 58 ετών, οι οποίες επιλέχθηκαν μέσω δειγματοληψίας σκοπιμότητας. Παρότι το δείγμα ήταν μικρό, κατά την επιλογή των συμμετεχουσών επιδιώχθηκε η συμπερίληψη γυναικών με διαφορετικές εμπειρίες έμφυλης βίας, παρενόχλησης και σεξισμού, προκειμένου να αναδειχθούν επιμέρους πτυχές του φαινομένου.

Τέσσερις από τις συμμετέχουσες είχαν λάβει μέρος σε δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης που υλοποίησε το Αυτοτελές Γραφείο Ισότητας της Περιφέρειας Κρήτης κατά το χρονικό διάστημα 2024–2026 και, στο πλαίσιο των δράσεων αυτών, είχαν αποκαλύψει στην ερευνήτρια προηγούμενες εμπειρίες έμφυλης βίας, ενώ ορισμένες είχαν επιλέξει να μοιραστούν δημόσια τις προσωπικές τους ιστορίες. Οι υπόλοιπες συμμετέχουσες εντοπίστηκαν μέσω του επαγγελματικού και κοινωνικού δικτύου της ερευνήτριας, με βάση τα κριτήρια ένταξης της μελέτης. Οι συμμετέχουσες παρουσίαζαν ετερογένεια ως προς την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, την οικογενειακή κατάσταση και την επαγγελματική τους πορεία. Οι έξι διέμεναν στην Κρήτη και οι δύο στην Αθήνα. Τέσσερις συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν δια ζώσης και τέσσερις διαδικτυακά, λαμβάνοντας υπόψη τον τόπο διαμονής και τις ανάγκες των συμμετεχουσών. Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν κατά το χρονικό διάστημα Απριλίου–Ιουνίου 2026 και η διάρκειά τους κυμάνθηκε από μία έως τρεις ώρες.

Οι γυναίκες αυτές είχαν ήδη απομακρυνθεί από τις κακοποιητικές συνθήκες και βρίσκονταν σε διαδικασία επεξεργασίας και επανανοηματοδότησης των εμπειριών τους. Πολλές από αυτές συμμετείχαν σε δράσεις προσωπικής ανάπτυξης, δημιουργικής έκφρασης και επαγγελματικής ενασχόλησης με ζητήματα φύλου, έμφυλης βίας και

ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γεγονός που διευκόλυνε την αναστοχαστική διερεύνηση και αφηγηματική αποτύπωση των βιωμάτων τους στο πλαίσιο της έρευνας. Η επιλογή των συμμετεχουσών πραγματοποιήθηκε με γνώμονα την προστασία της ψυχικής τους ευημερίας και τη μη πρόκληση περαιτέρω δυσφορίας ή συναισθηματικής επιβάρυνσης.

3.3 Κριτήρια ένταξης στην έρευνα

Οι συμμετέχουσες στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκαν βάσει των ακόλουθων κριτηρίων:

- i. Να είναι ηλικίας άνω των 18 ετών.
- ii. Να έχουν απομακρυνθεί από την κακοποιητική σχέση ή τη συνθήκη βίας που είχαν βιώσει και να μην υφίσταται κίνδυνος για τη ζωή και την ασφάλειά τους.
- iii. Να διαθέτουν την ικανότητα παροχής ενημερωμένης συγκατάθεσης.
- iv. Να έχουν επαρκή κατανόηση της ελληνικής γλώσσας για τη συμμετοχή τους στη διαδικασία της έρευνας.

3.4 Συλλογή δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω αφηγηματικών συνεντεύξεων, με σκοπό τη διαμόρφωση ενός συστηματικού αναλυτικού πλαισίου, βασισμένου σε συγκεκριμένους κανόνες και στάδια. Οι συνεντεύξεις ξεκίνησαν με μία ανοικτού τύπου ερώτηση για να μπορέσουν οι συμμετέχουσες να αφηγηθούν από τη δική τους οπτική, ελεύθερα και απρόσκοπτα τα βιώματά τους, σε ένα πλαίσιο σεβασμού και ειλικρινούς ενδιαφέροντος. Κατά τη διεξαγωγή των αφηγηματικών συνεντεύξεων, η ερευνήτρια διατηρούσε κυρίως στάση ενεργητικής ακρόασης, δίνοντας σε κάθε συμμετέχουσα τον κεντρικό ρόλο στην ερευνητική διαδικασία, με όσο το δυνατόν λιγότερες παρεμβάσεις και μόνο περιστασιακές πρόσθετες ερωτήσεις, όπου αυτό κρινόταν σκόπιμο για την καλύτερη κατανόηση των εμπειριών τους. Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας κατασκευάστηκε και αξιοποιήθηκε ο «οδηγός της αφηγηματικής συνέντευξης», όπως παρουσιάζεται στο Παράρτημα Γ.

Όλες οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν, κατόπιν συναίνεσης των συμμετεχουσών και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν, με στόχο την παραγωγή μιας όσο το δυνατόν πιο πιστής και αυτολεξεί καταγραφής των αφηγήσεών τους. Προκειμένου να ενισχυθεί η αξιοπιστία της απόδοσης των αφηγήσεων, οι συνθετικές αφηγήσεις κοινοποιήθηκαν

στις συμμετέχουσες για έλεγχο και επιβεβαίωση. Οι συμμετέχουσες είχαν την ευκαιρία να διαβάσουν η καθεμία το κείμενο που αφορούσε τη δική τους αφήγηση και να επιβεβαιώσουν ότι αυτό αποτύπωνε με ακρίβεια τις εμπειρίες και τα νοήματα που ίδιες επεδίωκαν να εκφράσουν. Δεν προέκυψαν ουσιώδεις αλλαγές στις αφηγήσεις, γεγονός που προσέδωσε μεγαλύτερη εγκυρότητα στην ερμηνευτική διαδικασία.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις συνεντεύξεις θα διατηρηθούν έως τις 31 Δεκεμβρίου του 2026 και στη συνέχεια θα διαγραφούν οριστικά, σύμφωνα με τις αρχές προστασίας προσωπικών δεδομένων, της εμπιστευτικότητας και της ερευνητικής δεοντολογίας.

Κεφάλαιο 4. Ανάλυση και επεξεργασία δεδομένων

4.1 Αναστοχαστική θεματική ανάλυση

Η ανάλυση των αφηγηματικών συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της αναστοχαστικής θεματικής ανάλυσης, η οποία επιτρέπει τη συστηματική κωδικοποίηση και ερμηνεία των δεδομένων και την ανάπτυξη θεματικών κατηγοριών (Heydarian, 2016). Η προσέγγιση αυτή αναγνωρίζει τον ενεργό ρόλο των ερευνητών/τριών στην παραγωγή των ερμηνειών και δίνει έμφαση στη συνεχή αναστοχαστική εμπλοκή με τα δεδομένα (Braun & Clarke, 2021).

Το παραγόμενο αφηγηματικό υλικό αναλύθηκε βάσει των έξι σταδίων που προτείνουν οι Braun και Clarke (2006), με στόχο τον εντοπισμό και την ανάδειξη κοινών θεμάτων και μοτίβων μεταξύ των επιμέρους αφηγήσεων: (α) εξοικείωση με τα δεδομένα, (β) αρχική κωδικοποίηση, (γ) αναζήτηση θεμάτων, (δ) επανεξέταση των θεμάτων, (ε) προσδιορισμός και ονομασία των θεμάτων και (στ) συγγραφή των αποτελεσμάτων. Αρχικά, οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις μελετήθηκαν επανειλημμένα προκειμένου να επιτευχθεί εξοικείωση με το εμπειρικό υλικό. Η συλλογή και η ανάλυση των δεδομένων εξελίσσονταν με επαναληπτικό τρόπο. Οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνούνταν και εξετάζονταν σταδιακά κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, επιτρέποντας τη συνεχή εξοικείωση της ερευνήτριας με το υλικό και την εμβάθυνσή της στις επόμενες συνεντεύξεις. Καθ' όλη τη διάρκεια της ανάλυσης διατηρήθηκε συστηματικό αρχείο καταγραφής (audit trail), στο οποίο αποτυπώνονταν

οι ερευνητικές αποφάσεις, οι μεταβολές στην κωδικοποίηση, οι αναδυόμενες θεματικές και οι αναστοχαστικές σημειώσεις της ερευνήτριας (memos).

Η αξιοπιστία της έρευνας ενισχύθηκε μέσω της συστηματικής τεκμηρίωσης της αναλυτικής διαδικασίας, της τήρησης αρχείου αποτύπωσης της αναστοχαστικής διαδικασίας, της ανάπτυξης πινάκων κωδικοποίησης και θεματικού χάρτη και της εκτεταμένης χρήσης άμεσων αποσπασμάτων από τις αφηγήσεις των συμμετεχουσών, τόσο στο κυρίως κείμενο, όσο και στο αντίστοιχο Παράρτημα (Παράρτημα Ε). Με τον τρόπο αυτό τεκμηριώνονται οι θεματικές κατηγορίες που προέκυψαν από την ανάλυση και καθίσταται σαφής η σύνδεση των ευρημάτων με τα πρωτογενή δεδομένα, διασφαλίζοντας ότι οι εμπειρίες και οι φωνές των συμμετεχουσών αποδίδονται με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο. Η πρακτική αυτή ενισχύει την επιβεβαιωσιμότητα της έρευνας (Drisko, 1997).

4.2 Κωδικοποίηση και ομαδοποίηση κωδίκων

Σε πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκε επανειλημμένη και εις βάθος ανάγνωση των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, με στόχο την εξοικείωση με το υλικό και την κατανόηση του νοήματος των αφηγήσεων στο σύνολό τους. Στη συνέχεια αναπτύχθηκαν οι αρχικοί κώδικες που αποτύπωναν σημαντικά νοήματα, εμπειρίες, συναισθήματα, πεποιθήσεις, στάσεις και κοινωνικές διεργασίες που αναδύθηκαν συστηματικά από τα δεδομένα. Η διαδικασία της αρχικής κωδικοποίησης τεκμηριώθηκε συστηματικά μέσω πινάκων κωδικοποίησης, οι οποίοι περιλαμβάνονται στο Παράρτημα Δ.

Από την παραπάνω διαδικασία προέκυψαν ενενήντα (90) αρχικοί κώδικες, οι οποίοι παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Οι κώδικες αφορούσαν ένα ευρύ φάσμα εμπειριών, όπως η διαγενεακή μεταβίβαση, οι πατριαρχικές αξίες, οι μορφές κακοποίησης, οι επιπτώσεις της βίας, οι στρατηγικές επιβίωσης και αντίστασης, οι εμπειρίες θεσμικής ανταπόκρισης και οι διαδικασίες μετατραυματικής ανάπτυξης. Σε δεύτερο στάδιο, οι αρχικοί κώδικες εξετάστηκαν συγκριτικά και ομαδοποιήθηκαν βάσει της εννοιολογικής και νοηματικής τους συνάφειας. Από τη διαδικασία αυτή αναδύθηκαν τριάντα πέντε (35) ομαδοποιημένοι κώδικες, οι οποίοι παρουσιάζονται στον Πίνακα 2

μαζί με τους αντίστοιχους αρχικούς κώδικες και τη συχνότητα εμφάνισής τους στο σύνολο των συνεντεύξεων.

Η ομαδοποίηση αυτή επέτρεψε τη μετάβαση από τις επιμέρους εμπειρίες σε ευρύτερα νοηματικά σύνολα και συνέβαλε στην ανάδειξη επαναλαμβανόμενων μοτίβων. Στο τρίτο στάδιο, οι ομαδοποιημένοι κώδικες συντέθηκαν σε ευρύτερα θέματα και υποθέματα, τα οποία αποτύπωναν βαθύτερες νοηματικές δομές των δεδομένων και αντανακλούσαν κοινές εμπειρίες, κοινωνικές διεργασίες και τρόπους νοηματοδότησης της βίας από τις συμμετέχουσες. Τα θέματα και τα υποθέματα επανεξετάστηκαν και αναθεωρήθηκαν προκειμένου να διασφαλιστεί η αντιπροσωπευτικότητά τους σε σχέση με τα δεδομένα. Μέσα από αυτή τη διαδικασία προέκυψαν είκοσι (20) θέματα, τα οποία παρουσιάζονται στον Πίνακα 3 μαζί με τις συνεντεύξεις στις οποίες εμφανίζονται. Τα θέματα αυτά δεν αποτελούν απλή περίληψη των δεδομένων, αλλά συνιστούν ερμηνευτικές κατασκευές που αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες βίωσαν, κατανόησαν και διαχειρίστηκαν τις εμπειρίες έμφυλης βίας.

Σε επόμενο στάδιο, τα θέματα οργανώθηκαν σε πέντε ευρύτερες θεματικές κατηγορίες, οι οποίες συγκροτούν το τελικό ερμηνευτικό πλαίσιο της ανάλυσης: α) Διαγενεακά μοτίβα, πατριαρχικές αξίες και έμφυλη κοινωνικοποίηση, β) Μορφές έμφυλης βίας, καταναγκαστικός έλεγχος και σχέσεις εξουσίας, γ) Επιπτώσεις της βίας στις γυναίκες και στα παιδιά, δ) Σιωπή, αποκάλυψη, θεσμική ανταπόκριση και δευτερογενής θυματοποίηση και ε) Επιβίωση, αντίσταση και μετατραυματική ανάπτυξη. Τέλος, για την οπτική αποτύπωση της αναλυτικής διαδικασίας και των σχέσεων μεταξύ των θεμάτων, δημιουργήθηκε ένας θεματικός χάρτης (Πίνακας 4), στον οποίο παρουσιάζονται οι θεματικές κατηγορίες, τα επιμέρους θέματα και τα υποθέματα που προέκυψαν από τη σύνθεση των ευρημάτων.

Κεφάλαιο 5. Παρουσίαση αποτελεσμάτων

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας, τα οποία οργανώνονται γύρω από τα πέντε θέματα που προέκυψαν από την ανάλυση των αφηγηματικών συνεντεύξεων, όπως περιγράφηκαν παραπάνω. Η παρουσίαση εστιάζει, τόσο στα κοινά μοτίβα που αναδύθηκαν από τις αφηγήσεις των συμμετεχουσών, όσο και στις διαφοροποιήσεις που χαρακτηρίζουν τις επιμέρους εμπειρίες τους. Για λόγους οικονομίας του κειμένου και προκειμένου να δοθεί έμφαση στη σύνθεση, την ανάλυση και την ερμηνεία των θεματικών ευρημάτων, η παρουσίαση των αποτελεσμάτων οργανώθηκε ανά θεματικό πεδίο και το αφηγηματικό υλικό συμπυκνώθηκε και αναδιοργανώθηκε με γνώμονα τους στόχους της έρευνας και τη διατήρηση της συνοχής των αφηγήσεων, χωρίς να αλλοιωθεί το νόημα και η αυθεντικότητα των εμπειριών των γυναικών.

Οι συνθετικές αφηγήσεις παρατίθενται αναλυτικότερα για κάθε συμμετέχουσα ξεχωριστά στο Παράρτημα Δ, το οποίο λειτουργεί συμπληρωματικά προς τη θεματική ανάλυση και επιτρέπει την ανάδειξη της πολυπλοκότητας και της μοναδικότητας της βιωμένης εμπειρίας κάθε γυναίκας, πέρα από τα κοινά θεματικά μοτίβα που αναδείχθηκαν από την ανάλυση.

Η παρουσίαση των θεμάτων οργανώνεται με τρόπο που αντανakλά την αφηγηματική διαδρομή των εμπειριών που αναδύθηκαν μέσα από τις αφηγήσεις των συμμετεχουσών. Η ανάλυση ακολουθεί μια λογική αλληλουχία, διερευνώντας διαδοχικά τα ερωτήματα: Από πού ξεκινά η έμφυλη βία; Πώς εκδηλώνεται στις ζωές των γυναικών; Ποιες επιπτώσεις έχει στις ίδιες, στα παιδιά και στις σχέσεις τους; Τι συμβαίνει όταν οι γυναίκες καταφέρνουν να σπάσουν τη σιωπή και να αναζητήσουν υποστήριξη; Και, τέλος, με ποιους τρόπους αντιστέκονται, ανακτούν τον έλεγχο της ζωής τους και επαναπροσδιορίζουν τον εαυτό τους μετά τη βία;

Για τη διασφάλιση της ανωνυμίας και της εμπιστευτικότητας, ζητήθηκε από τις συμμετέχουσες να επιλέξουν ψευδώνυμο για τη χρήση του κατά την παρουσίαση των δεδομένων. Η πρώτη συμμετέχουσα διάλεξε η ίδια το ψευδώνυμο «Χριστίνα», ενώ τα ψευδώνυμα των υπόλοιπων γυναικών επιλέχθηκαν από την ερευνήτρια με συμβολικό

τρόπο, ώστε να αντανακλούν νοήματα και διαστάσεις των βιωμένων εμπειριών που αναδείχθηκαν στις αφηγήσεις τους.

5.1 Πρώτη Θεματική Κατηγορία: Διαγενεακά μοτίβα, πατριαρχικές αξίες και έμφυλη κοινωνικοποίηση

Η πρώτη θεματική κατηγορία αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο οι εμπειρίες έμφυλης βίας των επιζώσων διαμορφώθηκαν ως αποτέλεσμα μιας μακράς διαδικασίας έμφυλης κοινωνικοποίησης και εσωτερίκευσης έμφυλων κανόνων και προσδοκιών, η οποία ξεκινά από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Κοινό στοιχείο στις αφηγήσεις τους αποτελεί η λειτουργία της οικογένειας ως φορέα αναπαραγωγής και μεταβίβασης πατριαρχικών αντιλήψεων, έμφυλων ρόλων και σχεσιακών προτύπων που διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο έμαθαν να αντιλαμβάνονται, να κατανοούν και να ερμηνεύουν την αγάπη, τον γάμο, τη μητρότητα, τη θέση τους και τα δικαιώματά τους μέσα στην οικογένεια, στις διαπροσωπικές σχέσεις και στην ευρύτερη κοινωνία.

Παρά τις διαφορετικές προσωπικές και κοινωνικές τους διαδρομές, οι περισσότερες συμμετέχουσες περιγράφουν ότι μεγάλωσαν σε περιβάλλοντα όπου η ανδρική εξουσία, η γυναικεία υποταγή, η ανοχή της κακοποίησης, η σιωπή γύρω από τη βία και η ανάληψη δυσανάλογων ευθυνών φροντίδας και οικιακής εργασίας από τα κορίτσια αντιμετωπίζονταν ως αυτονόητα στοιχεία της οικογενειακής ζωής. Μέσα από αυτή τη διαδικασία κοινωνικοποίησης διαμορφώθηκαν πεποιθήσεις και συμπεριφορές που επηρέασαν, τόσο τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, όσο και τη δυσκολία τους να αναγνωρίσουν, να ονοματίσουν και να αμφισβητήσουν την κακοποίηση.

Η έκθεση στη βία εμφανίζεται ήδη από την παιδική ηλικία για αρκετές από τις συμμετέχουσες. Η Αγάπη περιγράφει ότι το πρώτο τραυματικό γεγονός της ζωής της ήταν η αυτοκτονία του πατέρα της: *«Όταν ήμουν τεσσάρων χρονών, ο πατέρας μου αυτοκτόνησε. Κρεμάστηκε»*. Η απώλεια αυτή ακολουθήθηκε από τον δεύτερο γάμο της μητέρας της, ο οποίος σηματοδότησε την έναρξη μιας περιόδου συστηματικής σωματικής και ψυχολογικής κακοποίησης, για την ίδια, τα αδέρφια της, αλλά και τη μητέρα της: *«Η μητέρα μου παντρεύτηκε ξανά για να μην μεγαλώνουμε χωρίς πατέρα, αλλά παντρεύτηκε έναν βίαιο άνθρωπο που μας βασάνιζε όλους... τρώγαμε ξύλο πρωί,*

μεσημέρι, βράδυ... Όλο το χωριό ήξερε, αλλά κανείς δεν μιλούσε. Δουλεύαμε σκληρά από μικρά παιδιά γι' αυτόν. Τον φοβόμαστε, γιατί μια φορά είχε προσπαθήσει να μας κάψει ζωντανούς». Μέσα από την αφήγησή της γίνεται εμφανές ότι η βία αποτελούσε στοιχείο της καθημερινότητας, το οποίο συνοδευόταν από φόβο, σιωπή και έλλειψη προστασίας.

Παρόμοια εμπειρία πρόωρης έκθεσης σε τραυματικά γεγονότα περιγράφει και η Ανθή. Ο βίαιος χωρισμός των γονιών της συνέπεσε με μια ήδη ιδιαίτερα δύσκολη περίοδο της ζωής της, καθώς είχε προηγηθεί ο βιασμός της στην ηλικία των δεκαπέντε ετών. Αναφερόμενη στις οικογενειακές συγκρούσεις θυμάται: «Οι γονείς μου χώρισαν όταν ήμουν 15. Με άσχημο τρόπο. Με φωνές. Σπάγανε πιάτα και τέτοια και έπρεπε να προστατεύω την αδερφή μου που ήταν 10 χρονών γιατί φοβόταν ότι θα χώρισουν οι γονείς μας και θα μας πάνε σε ορφανοτροφείο». Η Ανθή περιγράφει ότι από εκείνη τη στιγμή ανέλαβε ευθύνες που δεν αντιστοιχούσαν στην ηλικία της: «Ένιωθα υπεύθυνη για την αδερφή μου... το διαζύγιο δεν το βίωσα, γιατί δεν το άφησα να με καταβάλει... Οπότε ωρίμασα αναγκαστικά. Μετά ένιωθα υπεύθυνη για τη μάνα μου». Η ανάληψη του ρόλου αυτού σταδιακά ενσωματώθηκε στην προσωπική της ταυτότητα: «Έπρεπε εγώ να είμαι η δυνατή της κατάστασης. Και έτσι μεγάλωσα. Η Ανθή είναι η δυνατή. Η Ανθή αντέχει. Η Ανθή είναι η μεγάλη». Ωστόσο, πίσω από αυτή την εικόνα δύναμης η ίδια αναγνωρίζει σήμερα μια βαθιά ευαλωτότητα που παρέμενε αθέατη: «Η Ανθή όμως μέσα της ήταν πάρα πολύ ευάλωτη, είχε ξεσκιστεί». Η Ανθή αναστοχάζεται κριτικά τις επιπτώσεις που είχαν οι δικές της τραυματικές εμπειρίες στον τρόπο με τον οποίο βίωσε τη μητρότητα. Αναγνωρίζει ότι η συναισθηματική παραμέληση που βίωσε ως παιδί και η πρόωγη ανάληψη ευθυνών μετά τον χωρισμό των γονέων της επηρέασαν τη σχέση με την κόρη της, οδηγώντας την, όπως η ίδια περιγράφει, να καλύπτει μέσα από το παιδί ανεκπλήρωτες προσωπικές της ανάγκες: «Γραπώθηκα πάνω της. Αυτό είναι ασφυκτικό... Ζούσα την παιδικότητα που είχα χάσει μέσω της κόρης μου. Αυτό της έκλεβε τη δικιά της παιδικότητα όμως». Μέσα από τη συμβουλευτική υποστήριξη συνειδητοποίησε τη διαγενεακή αυτή δυναμική και επιχείρησε να επαναπροσδιορίσει τον γονεϊκό της ρόλο: «Όταν συνειδητοποίησα τι γινόταν, πήρα τον ρόλο της μαμάς... Εγώ ήμουν η ενήλικας σε αυτή τη σχέση, όχι το παιδί».

Η πρόωρη ενηλικίωση και η ανάληψη ευθυνών αναδεικνύονται και στην αφήγηση της Ελπίδας, η οποία μεγάλωσε σε ένα αγροτικό χωριό της Κρήτης, μέσα σε συνθήκες φτώχειας, έμφυλων ανισοτήτων και οικογενειακής βίας. Όπως αναφέρει στην εποχή της η προστασία της παιδικής ηλικίας υποχωρούσε μπροστά στην κοινωνική προσδοκία του γάμου γάμος ως «φυσικού» προορισμού των κοριτσιών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Επειδή οι κοπελιές τότε ήταν πολλές, κάποιες πήραν κάτι γέρους. Τρέχανε όλες την τότε εποχή μην μείνουν γεροντοκόρες. Και έπαιρναν όποιον έβρισκαν...»*. Η ίδια θυμάται με ιδιαίτερη συγκίνηση ότι η αδερφή της αναγκάστηκε να παντρευτεί σε πολύ μικρή ηλικία χωρίς να είναι δική της επιλογή: *«Παίζαμε ακόμη με κούκλες... δύο η ώρα τη νύχτα μας ξυπνήσανε και μας είπαν “σηκωθείτε, ήρθε ο γαμπρός”. Εγώ τρελάθηκα τότε, σκέφτηκα ότι πολύ σύντομα θα ερχόταν και η σειρά μου...»*. Από πολύ μικρή ηλικία, η Ελπίδα και η αδερφή της είχαν αναλάβει σχεδόν αποκλειστικά τις οικιακές εργασίες: *«Κάναμε όλες τις δουλειές του σπιτιού από Τετάρτη δημοτικού»*, ενώ η καθημερινότητά τους συνοδευόταν από σωματική τιμωρία και έντονη καταπόνηση: *«Τρώγαμε πολύ ξύλο... παρόλο που κάναμε πράγματα που δεν κάνουν τα παιδιά»*. Οι βίαιοι καυγάδες των γονιών της αποτελούσαν σχεδόν καθημερινό βίωμα, με τα παιδιά να παρεμβαίνουν συχνά για την αποτροπή της κλιμάκωσης της βίας: *«Μαχαίρια, πιστόλια, τσακωμοί, αίματα... αυτά ζούσαμε ως μικρά παιδιά»*. Ο φόβος διαπερνούσε ολόκληρη την παιδική της ηλικία, καθώς, όπως περιγράφει, η ίδια και η αδερφή της έκαναν «βάρδιες» τα βράδια, φοβούμενες μήπως οι γονείς τους αλληλοσκοτωθούν, ενώ ο τρόμος αυτός τις ακολουθούσε μέχρι και την ενήλικη ζωή. Παρότι το χωριό γνώριζε τι συνέβαινε, η μητέρα της αποθαρρυνόταν από κάθε σκέψη αποχώρησης: *«Τώρα τον παντρεύτηκες... τι θα πει το χωριό;»*. Η αφήγηση αυτή αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο η διαγενεακή βία αναπαράγεται και νομιμοποιείται μέσα από τη σιωπή και τον φόβο του κοινωνικού στιγματισμού.

Αντίστοιχα, η Ειρήνη περιγράφει ότι μεγάλωσε σε ένα σπίτι όπου κυριαρχούσαν οι συγκρούσεις και η συστηματική υποτίμηση της μητέρας της και των ικανοτήτων της. Οι καθημερινές εντάσεις δημιουργούσαν ένα διαρκές αίσθημα φόβου και εγκλωβισμού: *«Παρακαλούσα ένας από τους δύο να σηκωθεί να φύγει για να μη ζούμε τις εντάσεις. Ένιωθα κουρέλι και σκεφτόμουν διαρκώς πότε θα μεγαλώσω να φύγω απ’ το σπίτι. Ένιωθα ότι με πνίγουνε...»*. Επίσης, περιγράφει ότι ο πατέρας της υποβάθμιζε

και ταπεινώνει συνεχώς τη μητέρα της, μεταφέροντας στα παιδιά μια βαθιά υποτιμητική εικόνα για τη θέση και την αξία των γυναικών: *«Δεν τον άκουσα ποτέ να της μιλήσει όμορφα...Την απαξιώνει συνεχώς. Την θεωρούσε άχρηστη, ότι τίποτα δεν έκανε καλά, ενώ αυτός τα ήξερε όλα. Έτσι μας γαλούχησε, ότι η μάνα μας φταίει για όλα... έτσι μάθαμε και εμείς, τη θεωρούσαμε ανίκανη».* Οι παραπάνω περιγραφές αντικατοπτρίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι πατριαρχικές αντιλήψεις αναπαράγονται και εσωτερικεύονται μέσα στην οικογένεια.

Η ίδια περιγράφει ότι ο πατέρας της επέβαλλε αυστηρούς κανόνες σχετικά με την εξωτερική της εμφάνιση επιδιώκοντας να προστατεύσει την «τιμή» της οικογένειας: *«Στο σπίτι μου θα γυρίζεις με φόρεμα και παπούτσια. Δεν θέλω να σε βλέπει η γειτονιά μου. Η μάνα μου πάλι δεν μιλούσε ποτέ, δεν έπαιρνε θέση, έκανε ό,τι τής έλεγε ο πατέρας μου».* Επίσης, αναφέρει ότι ο πατέρα της δεν επέτρεπε ούτε στους φίλους της να τη συνοδεύουν μέχρι την πόρτα του σπιτιού, γιατί θεωρούσε ότι αυτό θα έθιγε την κοινωνική εικόνα της οικογένειας.

Η Χριστίνα περιγράφει ότι όταν αποκάλυψε στη μητέρα της τη σοβαρή κακοποίηση που βίωνε κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της από τον πρώην σύζυγό της, αντί να προστατευθεί, δέχθηκε πίεση να παραμείνει στη σχέση: *«Της λέω “Με χτυπάει. Με χτυπάει για να χάσω το παιδί”... Και μου λέει “Όπου θα πάει ο άντρας σου θα πας κι εσύ”...»,* ενώ αντίστοιχη ήταν και η στάση του αδελφού της: *«Αφού τον παντρεύτηκες, πρέπει να πας εκεί που πάει κι αυτός».* Η Χριστίνα είχε μεγαλώσει με την πεποίθηση πως η υπομονή και η παραμονή στον γάμο αποτελούσαν υποχρέωση της γυναίκας: *«Ήθελα να τον πάρω πάλι πίσω, γιατί μας έχουν μεγαλώσει έτσι. Αυτόν που πήρες, αυτόν θα έχεις τώρα».* Επίσης, αναφέρει ότι, όταν παντρεύτηκε σε πολύ νεαρή ηλικία, θεωρούσε δεδομένο ότι ο γάμος ήταν μια δέσμευση από την οποία δεν μπορούσε να αποχωρήσει, ακόμη και όταν η κακοποίηση είχε γίνει πλέον καθημερινότητα: *«Δεν είχα τα μυαλά που έχω τώρα... Ήμουν μικρό κορίτσι... Δεν είχα ζήσει στην Ελλάδα να δω πώς ζουν οι γυναίκες... Πολύ καταπίεση και τα πρέπει που είχα ως γυναίκα, αυτό νόμιζα ότι είναι η ζωή».*

Παρόμοιο μοτίβο εντοπίζεται και στην ιστορία της Σοφίας, η οποία αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, ακόμη και όταν η βία είχε πλέον κλιμακωθεί, δυσκολευόταν να

αποδεχθεί ότι η λύση ήταν η αποχώρηση από τη σχέση. Όταν τελικά αποφάσισε να ζητήσει βοήθεια, βρέθηκε αντιμέτωπη με αμφισβήτηση και προσπάθεια ελαχιστοποίησης και υποτίμησης της σοβαρότητας της κακοποιητικής συνθήκης από τους ανθρώπους από τους οποίους περίμενε προστασία: *«Όλοι στην οικογένειά μου προσπαθούσαν να με πείσουν ότι δεν συνέβαιναν, ότι τα παράλεγα, τα μεγαλοποιούσα... Το μόνο που τους ένοιαζε ήταν να μην χαλάσει η εικόνα τους στον κόσμο. Εμπιστεύτηκα τους λάθος ανθρώπους... Δεν με υποστήριζαν ποτέ, αντίθετα υποστήριζαν τον πρώην σύντροφό μου. Η μάνα μου είχε συμμαχήσει μαζί του, μιλούσαν για μένα πίσω από την πλάτη μου για να βρουν τρόπο να μην χωρίσουμε». Η ίδια συνοψίζει με ιδιαίτερη ένταση την εμπειρία της εγκατάλειψης, λέγοντας: «Γρήγορα κατάλαβα ότι ήμουν μόνη μου σε όλο αυτό και ότι έπρεπε να τα βγάλω πέρα μόνη μου».*

Η αφήγηση της Φωτεινής αναδεικνύει ότι η έμφυλη βία δεν αναπαράγεται και μέσα από την κοινωνική κανονικοποίηση του σεξισμού, των μικρό-επιθέσεων και της παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο. Επίσης, τονίζει ότι οι παρενοχλητικές συμπεριφορές των ανδρών αντιμετωπίζονταν συστηματικά ως κάτι «αναμενόμενο» και ασήμαντο, γεγονός που απέτρεπε την ουσιαστική αναγνώρισή τους ως μορφές έμφυλης βίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, όταν εξέφραζε την ενόχλησή της, η συνήθης αντίδραση ήταν: *«Ήταν αυτός ο γνωστός μαλάκας... έλα μωρέ, έτσι είναι αυτός... μη δίνεις σημασία... κλασικός κάφρος».* Αναστοχαζόμενη σήμερα αυτές τις εμπειρίες, επισημαίνει ότι ακριβώς αυτή η στάση συντηρεί τη βία: *«Αυτά τα πράγματα γιγαντώνονται με το “έλα μη δίνεις σημασία”».* Η αφήγησή της αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές αντιλήψεις και η ανοχή απέναντι στον καθημερινό σεξισμό συμβάλλουν στην κανονικοποίηση της βίας κατά των γυναικών.

Οι εμπειρίες των συμμετεχουσών καθιστούν σαφές ότι η έμφυλη βία συνδέεται με ευρύτερες πολιτισμικές, κοινωνικές και οικογενειακές δομές, μέσα από τις οποίες αναπαράγονται σχέσεις εξουσίας και μοτίβα αλληλεπίδρασης, που κανονικοποιούν την ανδρική κυριαρχία και τη γυναικεία υποταγή και συμβάλλουν στη σιωπηρή ανοχή της κακοποίησης.

5.2 Δεύτερη Θεματική Κατηγορία: Μορφές έμφυλης βίας, καταναγκαστικός έλεγχος και σχέσεις εξουσίας

Η δεύτερη θεματική κατηγορία αναφέρεται στην πολυδιάστατη φύση της έμφυλης βίας, η οποία, όπως ανακύπτει από τις αφηγήσεις των συμμετεχουσών, εκδηλώνεται ως ένα συνεχές πλέγμα πρακτικών ελέγχου, επιτήρησης, εκφοβισμού, απομόνωσης και υποταγής. Ο καταναγκαστικός έλεγχος διατρέχει τις αφηγήσεις των συμμετεχουσών ως βασικός μηχανισμός άσκησης εξουσίας και περιορισμού της αυτονομίας τους. Η Αγάπη περιγράφει ότι ο πρώην σύντροφός της επιχειρούσε συστηματικά να ελέγχει ακόμη και τις πιο απλές καθημερινές της δραστηριότητες: *«Δεν ήθελε να μιλάω με κανέναν. Αν έβγαινα έξω, έπρεπε να ξέρει πού είμαι, με ποιον είμαι, τι ώρα θα γυρίσω»*. Κάθε προσπάθεια κοινωνικής επαφής ή προσωπικής αυτονομίας ερμηνευόταν ως απειλή για την εξουσία του: *«Με έπαιρνε συνέχεια τηλέφωνα. Αν δεν απαντούσα αμέσως, ξεκινούσαν οι φωνές, οι βρισιές και οι κατηγορίες»*. Αντίστοιχα, η Ειρήνη περιγράφει ότι βίωνε συστηματική συναισθηματική απόρριψη, αλλά και αμφισβήτηση της αντίληψης που είχε για την πραγματικότητα: *«Όποτε προσπαθούσα να του εξηγήσω πώς νιώθω, όποτε του ζητούσα να με υποστηρίξει απέναντι στη μάνα του με έβγαζε τρελή, έλεγε ότι τίποτα από όσα του έλεγα δεν είχε γίνει, ότι ήμουν υπερβολική, προκατειλημμένη και ότι τα έβγαζα από το μυαλό μου. Ένιωθα ότι ήμουν ένα τίποτα γι' αυτόν, ότι δεν ένιωθε τίποτα για μένα»*.

Η Ανθή περιγράφει ότι, μετά τον βιασμό, εμπλέχθηκε σε διαδοχικές συντροφικές σχέσεις στις οποίες επαναλαμβάνονταν μοτίβα ψυχολογικής βίας, ελέγχου και χειραγώγησης. Αναφερόμενη σε μία από αυτές, περιγράφει έναν σύντροφο με έντονα ζηλότυπες και ελεγκτικές συμπεριφορές, σημειώνοντας: *«Μου έκανε τρομερό Gaslighting... Ζήλευε τα πάντα... Μου πήρε πολλά χρόνια να κατανοήσω ότι όλο αυτό ήταν κακοποίηση και κυρίως ότι δεν φταίω»*. Στη συνέχεια, αναφέρεται σε μια άλλη σχέση, στην οποία η σημαντική διαφορά ηλικίας και η συναισθηματική της ευλωτότητα διευκόλυναν την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος εξάρτησης και ελέγχου: *«Ήμουν 20 και ήταν 35. Μπορούσε πολύ εύκολα να με χειριστεί... Είχε όλα τα red flags, αλλά εγώ δεν τα έβλεπα. Μια φορά δεν είχα καμία όρεξη για σεξ... γι' αυτό με χτύπησε, με χτύπησε πολύ άσχημα»*. Η ίδια αναγνωρίζει το περιστατικό αυτό ως σημείο καμπής,

καθώς αποτέλεσε την αφορμή να αποχωρήσει από τη σχέση και να ξεκινήσει μια διαδικασία προσωπικής αλλαγής και αυτογνωσίας.

Η Σοφία αφηγείται ότι η βία στη σχέση της ξεκίνησε πολύ πριν από τη σωματική κακοποίηση, μέσα από τη συστηματική απαξίωση και την αναπαραγωγή παραδοσιακών έμφυλων αντιλήψεων: *«Ήταν ένας άνθρωπος που θα σε προσβάλλει, θα σε μειώσει... Ένα από τα στοιχεία ήταν αυτό, να μειώσει την προσωπικότητά σου σαν άτομο. Και ακολουθούσε πολλά στερεότυπα, ότι εσύ είσαι γυναίκα, εγώ άντρας, το έπαιζε μάτσο. Μετά τον γάμο ήταν σαν να μεταλλάχθηκε..., μου ασκούσε πολύ ψυχολογική και λεκτική βία...»*. Η Σοφία περιγράφει τη σωματική βία ως ένα ιδιαίτερα τραυματικό γεγονός που πυροδότησε έντονο φόβο για τη ζωή της: *«Άρχισε να με χτυπάει. Με χτύπησε τόσο πολύ που φοβήθηκα. Έπεσα κάτω, σχεδόν λιποθύμησα... Μου κόπηκε η ανάσα. Νόμιζα ότι θα πεθάνω...»*. Παρότι μετά το σοβαρό περιστατικό σωματικής βίας δεν την ξαναχτύπησε, η ίδια επισημαίνει ότι: *«Η ψυχολογική βία συνεχίστηκε ακόμη και μετά τον χωρισμό... με κάθε ευκαιρία συνέχισε να με μειώνει και να με ελέγχει»*.

Πέρα από την ψυχολογική βία και τον καθημερινό έλεγχο, οι αφηγήσεις των συμμετεχουσών ανέδειξαν ότι η σωματική και η σεξουαλική βία αποτελούσαν συχνά την κορύφωση μιας ήδη εγκαθιδρυμένης σχέσης εξουσίας. Οι περισσότερες γυναίκες αντιλαμβάνονται τα περιστατικά σωματικής κακοποίησης ως αποτέλεσμα μιας σταδιακής κλιμάκωσης, κατά την οποία ο δράστης είχε ήδη επιβάλει τον έλεγχο μέσα από τον φόβο, την απομόνωση και την ψυχολογική χειραγώγηση.

Η Ελπίδα αναφέρεται στην κακοποίηση ως μια σχεδόν καθημερινή εμπειρία ήδη από τα πρώτα χρόνια του γάμου της, στην αρχή από την πεθερά της και στη συνέχεια από τον σύζυγό της. Από την αφήγησή της αποτυπώνεται και η αντίληψη της γυναίκας ως κτήμα του άνδρα και της οικογένειάς του. Η μετάβαση από το πατρικό της σπίτι στο σπίτι του συζύγου της συνοδεύτηκε από πλήρη απώλεια της προσωπικής της αυτονομίας, καθώς εισήλθε σε ένα περιβάλλον όπου αναγκάστηκε να αναλάβει άμεσα εξαντλητική φροντιστική και οικιακή εργασία και να υποταχθεί στις απαιτήσεις της πεθεράς και του συζύγου της. Η νεαρή ηλικία της, αντί να λειτουργήσει προστατευτικά, την κατέστησε ακόμη περισσότερο ευάλωτη σε συστηματικές προσβολές, βωμολοχίες και σωματική κακοποίηση ακόμη και από την πεθερά της: *«Με είχε πιάσει από τα*

μαλλιά και με τράνταζα επειδή δεν της άρεσε όπως έκανα τις δουλειές του σπιτιού. Κάθε πρωί έμπαινε μέσα στο δωμάτιο, σήκωνε τα σεντόνια και με χτυπούσε στα πόδια για να σηκωθώ». Τα χρόνια που ζούσε στο σπίτι των πεθερικών της χαρακτηρίζονταν από μια καθημερινότητα εξαντλητικής εργασίας και απόλυτης υποταγής στις απαιτήσεις της οικογένειας του συζύγου της: «Με ξεπατώσανε στη δουλειά. Δούλευα όλη μέρα... κοιμόμουν μεσάνυχτα και τέσσερις τα ξημερώματα ήμουν στο πόδι». Η σωματική βία εντάσσεται στην αφήγηση της Ελπίδας ως μέρος ενός συνεχούς κακοποίησης και καταναγκαστικού ελέγχου, που κλιμακωνόταν σταδιακά και έθετε επανειλημμένα σε κίνδυνο τη σωματική της ακεραιότητα. Σε ένα από τα σοβαρότερα περιστατικά σωματικής βίας, ο σύζυγός της επιχείρησε να τη στραγγαλίσει: «Έπεσε πάνω μου και με έπιασε από τον λαιμό... με έσφιγγε τόσο δυνατά που πίστεψα ότι θα με πνίξει...». Η βιαιότητα της επίθεσης ήταν τέτοια ώστε χρειάστηκε να νοσηλευτεί στο νοσοκομείο. Η οικονομική βία αποτελεί μία ακόμη σημαντική διάσταση της κακοποίησης που βίωσε η Ελπίδα. Ο σύζυγός της ασκούσε απόλυτο έλεγχο στους οικονομικούς πόρους της οικογένειας, περιορίζοντας την οικονομική της αυτονομία και εμποδίζοντάς την να εργαστεί. Διέθετε ελάχιστα χρήματα ακόμη και για βασικές ανάγκες, ενώ σε έκτακτες περιστάσεις αναγκαζόταν να ζητά οικονομική βοήθεια από γείτονες: «Μου τύχαιναν πράγματα και με πήγαινε η γειτονιά στους γιατρούς... Έσπασε η κόρη μου το πόδι της... μου δίνανε λεφτά και μετά, όταν ερχόταν αυτός, τους τα πήγαινα». Κάθε προσπάθειά της να αποκτήσει οικονομική ανεξαρτησία συναντούσε το μένος του συζύγου της: «Τέσσερις-πέντε φορές πήγα κρυφά σε δουλειά, όταν το έμαθε... έκανε όργια... δεν ξανατόλμησα να πάω πουθενά».

Στην αφήγηση της Χριστίνας αναδύονται ανάλογες εμπειρίες συστηματικής κακοποίησης. Η ιδιοκτησιακή αντίληψη του πρώην συζύγου της επεκτεινόταν στο σώμα της, στη μητρότητα και στην αναπαραγωγική της αυτονομία. Η σωματική βία εκδηλώθηκε ήδη από την πρώτη εγκυμοσύνη της: «Με χτυπούσε για να χάσω το παιδί... από το πολύ ζύλο το έχασα». Οι επιθέσεις συνεχίστηκαν και τα επόμενα χρόνια, θέτοντας επανειλημμένα σε κίνδυνο τη ζωή της: «Μου πέρασε τη μαγκούρα στο λαιμό... Άμα το κάνει μία έτσι πέθανε... Και ήταν πάλι μπροστά η μικρή». Επίσης, της ασκούσε απόλυτο οικονομικό έλεγχο, στερώντας της κάθε οικονομική αυτονομία: «Δεν είχα ούτε ένα ευρώ, μου έλεγε “Για μένα δουλεύεις... Θα μου δίνεις τα λεφτά στο χέρι μέχρι

το τελευταίο σεντς”», ενώ ακόμη και η προσπάθειά της να κρατήσει λίγα χρήματα για προσωπική χρήση προκαλούσε βίαιες αντιδράσεις: *«Μια φορά κράτησα 10 ευρώ από τα λεφτά που εγώ είχα δουλέψει και έγινε έξαλλος, άρχισε να φωνάζει και να με βρίζει “Γιατί μωρή πουτάνα πήρες τα 10 ευρώ;”»*. Ταυτόχρονα, απομόνωνε συστηματικά τη Χριστίνα από το οικογενειακό και κοινωνικό της περιβάλλον: *«Δεν είχα καμία επαφή με τον κόσμο. Χωρίς φίλες. Χωρίς κανέναν, δεν μπορούσα να επικοινωνήσω ούτε με την οικογένειά μου. Όλους τους έβριζε. Μέχρι το 2015 δεν είχα κινητό... επικοινωνούσα κρυφά με τη μητέρα μου από το τηλέφωνο της γειτόνισσας»*.

Ιδιαίτερα τραυματικές υπήρξαν και οι εμπειρίες σεξουαλικής βίας και παρενόχλησης, τις οποίες βίωσαν οι συμμετέχουσες. Η Ανθή, αναφερόμενη στον βιασμό που υπέστη κατά την εφηβεία της, περιγράφει ότι για πολλά χρόνια ένιωθε ότι έφταιγε που βιάστηκε, ότι η ίδια το είχε προκαλέσει: *«Ακόμη και η φούστα που φορούσα, αφού τη φορούσα και πήγα στο σπίτι του, μου άξιζε. Έτσι είχαμε μεγαλώσει. Όλα ήταν εγώ φταίω»*. Με ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση, η Ειρήνη περιγράφει τη σεξουαλική κακοποίηση που υπέστη από τον θεραπευτή της, ο οποίος εκμεταλλεύτηκε τη σχέση εμπιστοσύνης που είχε αναπτυχθεί μεταξύ τους: *«Δεν είχα πει ναι... ήταν ο θεραπευτής μου... χρησιμοποίησε την εξουσία που είχε πάνω μου...»*. Η αναγνώριση της εμπειρίας ήρθε για την Ειρήνη πολλά χρόνια αργότερα, όταν συνδέθηκε με δημόσιες μαρτυρίες άλλων γυναικών: *«Για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα δεν μπορούσα να το πω βιασμό. Όταν άκουσα στην τηλεόραση την Μπεκατώρου να λέει ότι ο δράστης είχε καταστείλει όλες τις αναστολές της, τότε κατάλαβα ότι αυτό που είχε συμβεί και σε μένα ήταν βιασμός»*. Η ίδια εξηγεί ότι, ακόμη και μετά την αποκάλυψη, συνέχιζε να βασανίζεται από ερωτήματα και ενοχές: *«Γιατί δεν σηκώθηκα; Γιατί δεν φώναξα; Γιατί δεν αντέδρασα; Γιατί δεν έφυγα; Αφού πήγα καλά να πάθω, έφταιγα»*. Οι αφηγήσεις αυτές δείχνουν ότι η σεξουαλική βία βιώνεται ως παραβίαση της σωματικής ακεραιότητας και ως βαθιά προσβολή της αξιοπρέπειας, της εμπιστοσύνης και της αίσθησης ελέγχου πάνω στο ίδιο το σώμα των γυναικών, ενώ συνοδεύεται από επίμονα αισθήματα ντροπής και αυτοενοχοποίησης.

Η αφήγηση της Ελευθερίας αποτυπώνει μια μορφή έμφυλης βίας που εκδηλώνεται μέσα από την παραβίαση της συναίνεσης, τη μη συναινετική διακίνηση προσωπικού υλικού και τον σεξουαλικό εκβιασμό. Σε ηλικία μόλις δεκαπέντε ετών, εμπιστεύτηκε

έναν συνομήλικό της, ο οποίος φωτογράφησε προσωπικές τους στιγμές χωρίς τη συγκατάθεσή της και, παρά τη ρητή απαίτησή της να διαγράψει το υλικό, το διατήρησε και αργότερα το διέδωσε: «Του ζήτησα να τις σβήσει... έκανε την κίνηση ότι τις σβήνει... δεν τις έσβησε ποτέ». Σήμερα αναγνωρίζει ότι η ηλικία και η εμπιστοσύνη που είχε επενδύσει στη σχέση αυτή την εμπόδισαν να αντιληφθεί τον κίνδυνο: «Εμπιστεύτηκα έναν άνθρωπο με τον οποίον νόμιζα ότι είχαμε σχέση... Πίστεψα έναν άνθρωπο σε τόσο μικρή, τρυφερή ηλικία». Η παραβίαση της εμπιστοσύνης αποτέλεσε την αφετηρία μιας διαρκώς κλιμακούμενης εμπειρίας σεξουαλικού εκβιασμού. Μετά τη διακίνηση των φωτογραφιών, βρέθηκε αντιμέτωπη με επαναλαμβανόμενες απειλές και παρατεταμένο εξαναγκασμό από περισσότερα από ένα άτομα: «Ένας φίλος του με απειλούσε ότι αν δεν έκανα κάτι μαζί του σαν αντάλλαγμα θα τις έστελνε παντού...». Παρότι υπέκυψε στις απαιτήσεις του, πιστεύοντας ότι έτσι η βία θα σταματούσε, η ίδια περιγράφει ότι: «Δεν σταμάτησε... ένιωθα παγιδευμένη, ότι δεν είχα καμία επιλογή... μετά με εκβίασε και άλλο άτομο... δεν είχε τελειωμό».

Στις ιστορίες της Χριστίνας και της Αγάπης η βία συνεχιζόταν και μετά τον χωρισμό, λαμβάνοντας νέες εξίσου οδυνηρές μορφές. Η Χριστίνα αναφέρεται στη συνεχή καταδίωξη και στις επαναλαμβανόμενες δικαστικές διαδικασίες στις οποίες προσφεύγει ακόμη και σήμερα ο πρώην σύζυγός της ως μέσο διατήρησης της άνισης ισορροπίας δύναμης, αλλά και περαιτέρω ψυχικής και οικονομικής αποδυνάμωσης της ίδιας και της κόρης της: «Δεν με αφήνει ποτέ ήσυχη... κάθε λίγο και λιγάκι δικαστήρια...έχει μηνύσει τους πάντες, τη μάνα μου τα αδέρφια μου, έχω δώσει μια περιουσία στα δικαστήρια, δουλεύω από το πρωί έως το βράδυ για να πληρώνω τους δικηγόρους. Ο σκοπός του ήταν να μας πάρει το σπίτι. Όταν δεν τα κατάφερε άρχισε τις μηνύσεις...Μετά το κυνηγητό, να περνάει από το σπίτι τη νύχτα, να χτυπάει τις κόρνες και να κρύβεται πίσω από τα δέντρα». Αντίστοιχα, η Αγάπη περιγράφει ότι ακόμη και μετά την αποχώρησή της από τη σχέση συνέχιζε να ζει με τον φόβο της επανεμφάνισης του πρώην συντρόφου της: «Κοιτούσα συνέχεια πίσω μου... φοβόμουν ότι θα εμφανιστεί από κάπου...πέρασε πολύς καιρός μέχρι να ηρεμήσω πραγματικά...».

Η Φωτεινή, από την άλλη πλευρά, αναδεικνύει μια διαφορετική όψη της έμφυλης βίας, περιγράφοντας τις επαναλαμβανόμενες εμπειρίες παρενόχλησης και σεξισμού στον εργασιακό χώρο. Η ίδια επισημαίνει ότι οι συμπεριφορές αυτές αντιμετωπίζονταν

συχνά ως «αστεία» ή «υπερβολές». Ο εργασιακός της χώρος χαρακτηριζόταν από ένα έντονα σεξιστικό και υποτιμητικό κλίμα, μέσα στο οποίο οι γυναίκες κατηγοριοποιούνταν με βάση το φύλο και την εμφάνισή τους. Οι μητέρες των μαθητών/τριών γίνονταν συστηματικά αντικείμενο απαξιωτικών και σεξιστικών χαρακτηρισμών, ενώ και η ίδια βίωνε καθημερινά τη σεξουαλική αντικειμενοποίηση μέσα από το επίμονο βλέμμα του δράστη: *«Κάθε μαμά είχε μία ταμπέλα. Η πουτάνα, ή αγάμητη ή χοντρή... Εμένα βέβαια δεν τόλμησε να μου την πέσει. Αλλά ότι κοίταζε τα βυζιά μου, κοίταζε τον κόλπο μου... Ήταν αυτό που ένιωθες ότι είσαι γυμνή ώρες-ώρες».* Επίσης, περιγράφει ότι ήδη από την εφηβεία της είχε βιώσει επανειλημμένα παρενοχλήσεις στον δημόσιο χώρο, γεγονός που την είχε οδηγήσει να προσαρμόζει καθημερινά τις διαδρομές, την ενδυμασία και τη συμπεριφορά της προκειμένου να αισθάνεται ασφαλής: *«Ήμουν μικρή, τρίτη γυμνασίου, μέσα στο ταξί, κάποια στιγμή ο ταξιτζής μου είχε βάλει το χέρι του στο μπούτι μου. Κανονικά έφτασε το χέρι του μέχρι το εσώρουχό μου. Είχα κοκαλώσει, ευτυχώς φτάσαμε σπίτι και έφυγα τρέχοντας. Εννοείται ότι δεν είπα τίποτα σε κανένα. Για να μην πω για τους επιδειξίες και την παρενόχληση στους δρόμους και στα δημόσια μέσα μεταφοράς...».*

Παρομοίως, η αφήγηση της Αγάπης αναδεικνύει ότι η σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας αποτελεί συνέχεια των έμφυλων σχέσεων εξουσίας που διαπερνούν διαφορετικά πεδία της ζωής των γυναικών. Περιγράφει ότι ο διευθυντής της υπηρεσίας όπου εργαζόταν την παρενοχλούσε συστηματικά: *«Με κάθε ευκαιρία με φώναζε να καθαρίσω το γραφείο του, με στρίμωνε και μου έβαζε χέρι... γνωστός, οικογενειάρχης...».* Η οικονομική ανάγκη και η ευθύνη φροντίδας των παιδιών περιόρισαν τη δυνατότητά της να καταγγείλει τη βία: *«Δεν είπα ποτέ τίποτα σε κανέναν... φοβόμουν να μην χάσω τη δουλειά μου, έπρεπε να ζήσω τα παιδιά μου...».*

Το συνεχές της βίας είναι εμφανές και στην αφήγηση της Σοφίας η οποία αναφέρει ότι έχει έρθει αντιμέτωπη πολλές φορές με εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο, από σεξιστικά σχόλια (*«Σήκωσε το φουστάνι σου να δω τα μπουτάκια σου»*), έως ένα ιδιαίτερα απειλητικό περιστατικό, όταν ένας προϊστάμενος της την έκλεισε μέσα στο γραφείο του και κλείδωσε την πόρτα. Οι εμπειρίες αυτές αναδεικνύουν πώς η σεξουαλική παρενόχληση, οι έμφυλες ιεραρχίες, η οικονομική εξάρτηση και η εργασιακή επισφάλεια αλληλοδιαπλέκονται, συγκροτώντας ένα

συνεχές έμφυλης βίας, μισογυνισμού και έμφυλης απαξίωσης με το οποίο είναι εμποτισμένη η καθημερινότητα των γυναικών, ο δημόσιος χώρος στον οποίο ζουν και κινούνται, το εργασιακό και οικογενειακό τους περιβάλλον και οι διαπροσωπικές τους σχέσεις.

5.3 Τρίτη Θεματική Κατηγορία: Επιπτώσεις της έμφυλης βίας στις γυναίκες και στα παιδιά

Στην τρίτη θεματική κατηγορία αποτυπώνονται οι πολύπλευρες συνέπειες της έμφυλης βίας στη ζωή των συμμετεχουσών, οι οποίες υπερβαίνουν κατά πολύ τα επιμέρους περιστατικά κακοποίησης και ενέχουν σοβαρό αντίκτυπο στην ψυχική τους υγεία, στην αντίληψη τους για τον εαυτό τους, τις οικογενειακές τους σχέσεις και το αίσθημα ασφάλειας και αυτενέργειας. Η μακροχρόνια έκθεση σε συνθήκες καταναγκαστικού ελέγχου, εκφοβισμού και βίας οδηγεί στην εμπέδωση μιας καθημερινότητας φόβου, υπερεπαγρύπνησης, ανασφάλειας, οικονομικής αποστέρησης, ψυχικής εξάντλησης και αυτοαμφισβήτησης. Οι συνέπειες αυτές επεκτείνονται και στα παιδιά τους, στις οικογενειακές τους σχέσεις και στην ευρύτερη κοινωνική τους ζωή ακόμη και μετά τον χωρισμό. Ένα από τα πιο έντονα μοτίβα που διατρέχουν τις αφηγήσεις είναι η διαρκής αίσθηση φόβου και απειλής, ως μια μόνιμη ψυχική κατάσταση που διαμορφώνει κάθε πτυχή της ζωής τους. Οι επαναλαμβανόμενες πρακτικές εκφοβισμού του πρώην συζύγου της Χριστίνας είχαν οδηγήσει στην εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος τρομοκρατίας και αβεβαιότητας, καθώς δεν φοβόταν μόνο για τη δική της ζωή, αλλά και για την ασφάλεια των αγαπημένων της προσώπων: *«Μου έλεγε “Θα σκοτώσω την ανιψιά σου. Θα σκοτώσω τη μάνα σου. Θα σας κάψω όλους ζωντανούς”... Τα πίστευα εγώ τότε... φοβόμουν για τα πάντα... μήπως με σκοτώσει, μήπως σκοτώσει το παιδί μου, μήπως σκοτώσει τη μάνα μου...»*.

Η συνεχής απαξίωση, οι προσβολές, ο έλεγχος και η αμφισβήτηση της κρίσης και των ικανοτήτων τους είχαν οδηγήσει στην εσωτερίκευση των μηνυμάτων του δράστη, με αποτέλεσμα να αισθάνονται ανεπαρκείς, αδύναμες και ανίκανες να διεκδικήσουν μια διαφορετική ζωή. Η Χριστίνα είχε υιοθετήσει τις υποτιμητικές αφηγήσεις του πρώην συζύγου της, φτάνοντας να πιστεύει πως δεν μπορούσε να επιβιώσει χωρίς εκείνον: *«Μου έλεγε συνέχεια “Δεν μπορείς να ζήσεις μόνη σου εκεί έξω, ένα τίποτα είσαι χωρίς*

εμένα”. Και εγώ το πίστευα...και έτσι ένιωθα ότι ήμουν ένα τίποτα, ότι αφού τον παντρεύτηκα μου άξιζαν όλα αυτά...», ενώ σε άλλο σημείο αναφέρει χαρακτηριστικά: «Όταν είσαι έτσι δεν μπορείς να δεις την πραγματικότητα. Ούτε να βοηθήσεις τον εαυτό σου...». Η Ελευθερία, είχε φτάσει στο σημείο να εγκαταλείψει το σχολείο, υπό το φόβο ότι θα συναντήσει ξανά τα εμπλεκόμενα άτομα και ζούσε υπό το διαρκή άγχος ότι μπορεί να βιώνε αντίποινα: «Δεν μου άρεσε το γεγονός ότι πάλι θα τον έβλεπα, φοβόμουν ότι θα μου κάνει κάτι. Φοβόμουν μην τους ξαναδώ, δεν ήξερα τι θα μου έκαναν».

Σε αρκετές περιπτώσεις οι συμμετέχουσες περιγράφουν ότι η ψυχική επιβάρυνση συνοδεύτηκε από έντονα συμπτώματα κατάθλιψης, εξάντλησης, απόγνωσης και απώλειας ενδιαφέροντος για τον εαυτό τους. Η Ελευθερία περιγράφει ότι οι συνεχείς δικαστικές διαδικασίες και η παρατεταμένη έκθεση στη βία την οδήγησαν σε ψυχική κατάρρευση, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «Πριν γίνει καν το δικαστήριο εγώ είχα φτάσει στο σημείο να θέλω να αυτοκτονήσω, ήμουν πολύ χάλια», ενώ αργότερα εξηγεί ότι βυθίστηκε σε μια κατάσταση πλήρους εξάντλησης: «Ήμουν τόσο πιεσμένη που δεν είχα την ενέργεια να κάνω τίποτα... δεν ήθελα να περιποιηθώ τον εαυτό μου, ήθελα να είμαι συνέχεια ξαπλωμένη». Οι συνέπειες της εμπειρίας της κακοποίησης της Ελευθερίας δεν περιορίστηκαν στην προσωπική της ζωή, αλλά επηρέασαν ολόκληρη την οικογένειά της. Μάλιστα, ο μικρότερος αδελφός της βίωσε κοινωνικό στιγματισμό και αναγκάστηκε να απομονωθεί από τον κοινωνικό του περίγυρο: «Τον έδειχναν και εκείνον με το δάχτυλο, άρχισε να μην μιλάει σε κανέναν και κλείστηκε πάρα πολύ στον εαυτό του. Σταμάτησε να μιλάει και χρειάστηκε να κάνει θεραπεία για να συνέλθει».

Η Ελπίδα μετά τη γέννηση της πρώτης της κόρης αντιμετώπισε έντονα συμπτώματα κατάθλιψης: «Έπαθα κατάθλιψη τότε... δεν ήξερα τότε τι ήταν... ήμουν κλεισμένη σε ένα σπίτι μόνη μου με το παιδί, έφενγε πρωί και γύριζε βράδυ, μόνο βρισιές άκουγα... Ήθελα να είμαι στο κρεβάτι και δεν ήθελα να πιάσω το μωρό. Καθόμουν και έκλαιγα όλη μέρα... Απορώ πώς έζησε η κόρη μου». Η χρόνια ψυχολογική επιβάρυνση, η κοινωνική απομόνωση, η οικονομική αποστέρησης και το αίσθημα εγκατάλειψης και αβοηθησίας οδήγησαν σταδιακά σε βαθιά απόγνωση και επανειλημμένες απόπειρες αυτοκτονίας:

«Τρεις φορές είχα αποφασίσει να πεθάνω... Τη μία με χάπια, την άλλη με φλέβες και την άλλη με την καραμπίνα... Έλεγα “Θεέ μου, να μην ζυπνήσω, δεν θέλω να ζω άλλο...”».

Οι εμπειρίες βίας, ελέγχου και φόβου επιβάρυναν σημαντικά την ψυχική υγεία της Αγάπης, η οποία βίωνε έντονη ψυχική εξάντληση, καταθλιπτική διάθεση και σταδιακή απώλεια της αυτοεκτίμησής της: *«Είχα αυτά σχεδόν σαν κατάθλιψη, δεν είχα δύναμη να σηκωθώ πολλές φορές...είχα αρχίσει να χάνω τον εαυτό μου, δεν ήμουν εγώ πια, ενώ η συνεχής υποτίμηση με έκανε να πιστεύω ότι δεν αξίζω, νόμιζα ότι εγώ φταίω για όλα, όλο αυτό δεν γίνεται απότομα... γίνεται λίγο λίγο».* Αντιστοίχως, η παρατεταμένη έκθεση της Φωτεινής στην ψυχολογική παρενόχληση και τον εργασιακό εκφοβισμό είχε σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική και σωματική της υγεία: *«Ένα δίμηνο, μπορεί και παραπάνω, που ήταν μόνο αυτό στο κεφάλι μου... ερχόταν η ώρα να πάω στη δουλειά και είχα ταχυκαρδία... πριν πάω με έπιανε το στομάχι μου... δεν ήθελα να πάω».* Η συνεχής αναμονή μιας νέας λεκτικής ή ψυχολογικής επίθεσης διατηρούσε το σώμα της σε κατάσταση διαρκούς εγρήγορσης, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Δηλαδή το σώμα μου ήταν έτοιμο. Τελικά παραιτήθηκα, ούτε απέξω δεν περνάω πια...».*

Οι συνέπειες της βίας αναδεικνύονται ιδιαίτερα έντονα και στη σχέση των γυναικών με τα παιδιά τους. Η Χριστίνα θυμάται με οδύνη τη στιγμή που αντιλήφθηκε ότι η ζωή της κόρης της κινδύνευε άμεσα: *«Να βλέπεις να σου πνίγει το παιδί με τα χέρια... πόσο θέλει να την σκοτώσει; ούτε δευτερόλεπτο»*, εμπειρία που αποτέλεσε καθοριστικό σημείο για την απόφασή της να καταγγείλει τον πρώην σύζυγό της στην αστυνομία.

Τα παιδιά της Ελπίδας είχαν βιώσει την απουσία και τη αδιαφορία του πατέρα τους, ενώ είχαν υπάρξει μάρτυρες των βίαιων ξεσπασμάτων του: *«Έρχονταν πρωτομαγιές, έρχονταν Καθαρές Δευτέρες...εμείς μόνοι μας στο σπίτι...Ο γιος μου έκλαιγε πιο πολύ, επειδή τον ήθελε. Ήθελε τον πατέρα του...».* Με μεγάλη συναισθηματική φόρτιση αναφέρει: *«Έπρεπε να είχα φύγει, να είχα προστατεύσει τα παιδιά, να μην τα είχαν περάσει όλα αυτά...»*, ενώ σε άλλο σημείο εξομολογείται: *«Έβγαζα τα νεύρα μου στο παιδί... μετά έκλαιγα εγώ πιο πολύ και δεν κοιμόμουν όλη τη νύχτα».* Ιδιαίτερα συγκλονιστική είναι η αναφορά της σε ένα περιστατικό κατά το οποίο ο γιος της παρακολούθησε τον πατέρα του να επιχειρεί να τη στραγγαλίσει και, αδυνατώντας να διαχειριστεί όσα είχε βιώσει, προσπάθησε να τα αποκαλύψει στον παππού του.

Οι αφηγήσεις των συμμετεχουσών καθιστούν σαφές ότι η έμφυλη βία συνιστά μια βαθιά τραυματική εμπειρία με σωρευτικές και μακροχρόνιες επιπτώσεις, οι οποίες επεκτείνονται και στα παιδιά, τα οποία εκτίθενται άμεσα ή έμμεσα στη βία, βιώνουν τον φόβο, την παραμέληση και την απώλεια της αίσθησης ασφάλειας. Το εύρημα αυτό υπογραμμίζει ότι η έμφυλη βία δεν αποτελεί μόνο μια οδυνηρή ατομική εμπειρία, αλλά και ένα οικογενειακό και διαγενεακό τραύμα που επηρεάζει τη ζωή όλων των μελών της οικογένειας.

5.4 Τέταρτη Θεματική Κατηγορία: Σιωπή, αποκάλυψη, θεσμική ανταπόκριση και δευτερογενής θυματοποίηση

Η τέταρτη θεματική κατηγορία εστιάζει στη διαδρομή των συμμετεχουσών από τη σιωπή προς την αποκάλυψη της βίας και στις εμπειρίες που βίωσαν όταν αποφάσισαν να αναζητήσουν βοήθεια ή να γνωστοποιήσουν όσα είχαν υποστεί. Οι αφηγήσεις τους δείχνουν ότι η αποκάλυψη αποτέλεσε μια μακρά και ιδιαίτερα απαιτητική διαδικασία, η οποία επηρεάστηκε από τον φόβο, τη ντροπή, τις ενοχές, την οικονομική εξάρτηση, την ανάγκη προστασίας των παιδιών και την αβεβαιότητα σχετικά με την ανταπόκριση του οικογενειακού, κοινωνικού και θεσμικού περιβάλλοντος. Για πολλές γυναίκες, η σιωπή λειτούργησε ως στρατηγική επιβίωσης μέσα σε ένα πλαίσιο όπου η βία είχε ήδη κανονικοποιηθεί και η αναζήτηση βοήθειας φαινόταν αδύνατη ή ακόμη και επικίνδυνη.

Η Χριστίνα περιγράφει ότι για πολλά χρόνια απέκρυπτε τη βία ακόμη και από τα πιο κοντινά της πρόσωπα. Όταν αποφάσισε να μιλήσει στη μητέρα της για τη σωματική κακοποίηση που δεχόταν κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της δεν έλαβε καμία προστασία ή ενθάρρυνση να απομακρυνθεί από τη βίαιη σχέση: *«Αν με είχε υποστηρίξει τότε ίσως να μην τα είχα περάσει όλα αυτά... Έτσι εγώ για πολλά χρόνια δεν μιλούσα, σουτ και σουτ να μην ακούσει η γειτονιά»*. Η ίδια δυσκολία εντοπίζεται και στην αφήγηση της Ελπίδας. Μεγαλωμένη σε ένα περιβάλλον όπου η βία θεωρούνταν μέρος της καθημερινότητας, πίστευε ότι η γυναίκα όφειλε να υπομένει και να διατηρεί την οικογένεια με κάθε κόστος. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Δεν σκέφτηκα να φύγω... τον αγαπούσα τον βλάκα, ήθελα με κάθε τρόπο να κρατήσω την οικογένεια, να χωρίσω να πάω πού;»*.

Για την Ειρήνη, η σιωπή συνδέθηκε όχι μόνο με την ενδοσυντροφική βία, αλλά και με τη σεξουαλική κακοποίηση που είχε υποστεί από τον θεραπευτή της: *«Δεν ήθελα να το μάθει κανείς, οι γονείς μου δεν θα το άντεχαν, τα παιδιά, τι θα έλεγε η γειτονιά, ούτε καν μου είχε περάσει από το μυαλό να τον καταγγείλω...και αν δεν με πίστευαν και αν θεωρούσαν ότι εγώ το είχα προκαλέσει;»*.

Η Ανθή περιγράφει ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα απέφευγε να μιλήσει για όσα είχε βιώσει, καθώς είχε μάθει από μικρή ότι έπρεπε να είναι εκείνη που «αντέχει». Η ανάγκη να προστατεύει τους άλλους και να εμφανίζεται πάντοτε δυνατή δεν της επέτρεπε να αναγνωρίσει τη δική της ευαλωτότητα ούτε να ζητήσει βοήθεια. Όπως αναφέρει: *«Προσπαθώ να αποδεχτώ ότι δεν είμαι πάντα δυνατή. Χρειάζομαι και βοήθεια. Έμαθα πλέον να ζητάω και εγώ βοήθεια»*. Όσον αφορά στην εμπειρία της αποκάλυψης της σεξουαλικής βίας, αυτή δεν συνοδεύτηκε από προστασία και υποστήριξη, αλλά από δευτερογενή θυματοποίηση και ενοχοποίηση. Μετά τον βιασμό προσπάθησε να διαχειριστεί μόνη της το τραυματικό γεγονός, καταγράφοντας όσα είχαν συμβεί και στη συνέχεια καταστρέφοντας το κείμενο: *«Όταν πήγα σπίτι... το έγραψα για να μπορέσω να το λύσω. Να το διαχειριστώ... Αφού τα έγραψα όλα αυτά μετά τα έσκισα σε πολύ μικρά κομμάτια και τα πέταξα στα σκουπίδια»*. Ωστόσο, η μητέρα της ανακάλυψε τα χαρτάκια και, αντί να την προστατεύσει, την απαξίωσε και την ενοχοποίησε: *«Η μαμά μου βρήκε τα κομματάκια... Και η αντίδρασή της ήταν να με χαστουκίσει και να μου πει ότι ήμουν “πουτάνα”»*. Η Ανθή συνδέει τη στάση αυτή με την εσωτερίκευση αισθημάτων ενοχής και ντροπής, αλλά και με τις επιλογές και τις κακοποιητικές συμπεριφορές που ανέχτηκε στις μεταγενέστερες συντροφικές της σχέσεις.

Η στιγμή της αποκάλυψης συνδέεται στις περισσότερες αφηγήσεις με γεγονότα που ανέτρεψαν την μέχρι τότε ισορροπία του φόβου. Για ορισμένες γυναίκες, καθοριστικό ρόλο έπαιξε η απειλή απέναντι στα παιδιά τους. Η Αγάπη αποφάσισε να καταγγείλει τον πρώην σύντροφό της όταν η βία συνεχίστηκε και μετά τον χωρισμό, μέσα από παρακολούθηση, απειλές και καταδίωξη. Όπως αφηγείται: *«Με κυνηγούσε... προσπαθούσε να ανοίξει την πόρτα να με βγάλει από το ταξί... φοβόμουν πάρα πολύ για μένα και τα παιδιά μου... τότε πήγα στην αστυνομία»*. Η απόφαση για αποκάλυψη δεν προέκυψε επειδή έπαψε να φοβάται, αλλά επειδή ο φόβος για την ασφάλεια των παιδιών της έγινε ακόμη μεγαλύτερος.

Ωστόσο, οι ιστορίες των επιζωσών φανερώνουν τι η αποκάλυψη δεν συνοδεύτηκε πάντοτε από αναγνώριση και προστασία. Αντίθετα, αρκετές συμμετέχουσες ανακαλούν εμπειρίες αμφισβήτησης ή υποβάθμισης της κακοποίησης και πίεσης να αποσύρουν τις καταγγελίες τους. Η Φωτεινή αφηγείται ότι μετά την αναφορά της για παρενόχληση στον εργασιακό της χώρο βρέθηκε αντιμέτωπη με συνεχείς προσπάθειες συγκάλυψης της υπόθεσης. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Το τροπάρι ήταν να μην το προχωρήσω γιατί έχει γυναίκα και παιδιά, μου έλεγαν ότι θα μου κάνει μήνυση και να κάνω πίσω, θέλανε να το κουκουλώσουν, να ξεχαστεί και απλά να πάμε παρακάτω. Έφτασαν στο σημείο να σκίσουν την αντίστοιχη σελίδα από το βιβλίο συμβάντων, στο οποίο είχε περιγράψει αναλυτικά την επίθεση που είχα υποστεί και όλα τα περιστατικά»*. Οι εμπειρίες αυτές αναδεικνύουν με ιδιαίτερη σαφήνεια τις διαδικασίες δευτερογενούς θυματοποίησης, συγκάλυψης και θεσμικής αδράνειας, κατά τις οποίες το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από την προστασία και τη δικαίωση του θύματος, στην αποενοχοποίηση του δράστη, στη διατήρηση της κοινωνικής του εικόνας και στη διασφάλιση της κοινωνικής ευταξίας.

Παρόμοια εμπειρία αμφισβήτησης, απόρριψης και ενοχοποίησης συνάντησε και η Ειρήνη από τη διευθύντρια της σχολής όπου δίδασκε ο δράστης, στην οποία αποκάλυψε το γεγονός, όταν της ζήτησε να τον διώξει από τη σχολή: *«Γιατί μου τα λες τώρα αυτά; γιατί δεν τον κατήγγειλες νωρίτερα; γιατί δεν αντέδρασες; γιατί πήγες; έχω καλές συστάσεις γι' αυτόν, άλλωστε εγώ δεν ήμουν μπροστά, δεν μπορώ να ξέρω τι συνέβη...»*. Η ίδια περιγράφει ότι οι εμπειρίες αυτές ενίσχυσαν περαιτέρω το συναισθηματικό βάρος που βίωνε ως αποτέλεσμα της σεξουαλικής βίας: *«Ένιωσα ανήμπορη, αβοήθητη, είχα κυριολεκτικά παραλύσει από φόβο, δεν το πίστευα ότι αυτή ως γυναίκα θα αντιδρούσε έτσι, τελικά τον έδιωξε, αλλά το μαρτύριό μου δεν τελείωσε εκεί...»*. Στη συνέχεια η Ειρήνη αναφέρεται στην προσπάθεια συγκάλυψης και απαξίωσης που βίωσε από τις διωκτικές αρχές: *«Επειδή μίλησα για αυτό που μου είχε συμβεί, αυτός το έμαθε, μάλλον από τη Διευθύντρια της σχολής και μου έκανε μήνυση για συκοφαντική δυσφήμιση. Με πήρε τότε τηλέφωνο ο διοικητής του τοπικού αστυνομικού τμήματος να με επιπλήξει, μου έλεγε “Γιατί πήγες στο Κέντρο; γιατί δεν αντέδρασες; γιατί δεν έφυγες; γιατί δεν κάλεσες την αστυνομία αμέσως; Δεν ήξερες να προστατεύσεις τον εαυτό σου; Το ξέρεις ότι η γυναίκα του είναι δικηγόρος και δεν θα το αφήσουν έτσι;”*.

Με απείλησε ότι αν δεν σταματήσω να λέω ότι βιάστηκα θα έβρισκα τον μπελά μου. Ένιωσα ότι είχα χάσει τη γη κάτω από τα πόδια μου, δεν είχα λεφτά, δεν είχα δικηγόρο, δεν είχα κανέναν εδώ, έπρεπε να μιλήσω στον άντρα μου, ο οποίος δεν το ήξερε μέχρι τότε, σκεφτόμουν ότι δεν μπορούσα να τον αντιμετωπίσω, αυτός είχε δύναμη, λεφτά, κύρος και διασυνδέσεις, σκέφτηκα μέχρι και να αυτοκτονήσω. Ποιος θα με πιστέψει εμένα, έτρεμα και μόνο στην ιδέα ότι θα γινόταν γνωστό». Η εμπειρία της Ειρήνης αναδεικνύει ότι οι διαδικασίες αποκάλυψης και αναζήτησης δικαιοσύνης διαμορφώνονται από τη διασταύρωση διαφορετικών σχέσεων εξουσίας που εντείνουν το κλίμα σιωπής και ντροπής που συνυφαίνεται με τη σεξουαλική κακοποίηση. Η ίδια βρισκόταν αποκομμένη από το οικογενειακό και κοινωνικό της δίκτυο, σε μια πόλη όπου δεν διέθετε υποστηρικτικά πρόσωπα, δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να εμπλακεί σε δικαστικές διαδικασίες και είχε να αντιμετωπίσει τον φόβο του κοινωνικού στιγματισμού και της δυσπιστίας, ενώ ο δράστης απολάμβανε επαγγελματικό κύρος, οικονομική δύναμη και κοινωνικές διασυνδέσεις.

Η αποκάλυψη της σεξουαλικής κακοποίησης σηματοδότησε για την Ελευθερία την έναρξη μιας μακρόχρονης και ιδιαίτερα επιβαρυντικής δικαστικής διαδικασίας. Παρότι η οικογένειά της προχώρησε άμεσα σε καταγγελία, η ίδια αναγκάστηκε να εγκαταλείψει προσωρινά το οικείο περιβάλλον της και να σταματήσει το σχολείο, γιατί φοβόταν ότι θα συναντήσει ξανά τα εμπλεκόμενα πρόσωπα: «Μετά που κάναμε τη μήνυση έφυγα κάτω στην Κρήτη, σταμάτησα το σχολείο και εξαφανίστηκα..., δεν μπορούσα να τους αντιμετωπίσω».

Αντίθετα, η εμπειρία της Αγάπης με τις διωκτικές αρχές ήταν διαφορετική: «Πήγα στην αστυνομία και με βοήθησαν. Έπεσα σε σωστούς ανθρώπους. Έκανα την καταγγελία και αμέσως σταμάτησε να με παρενοχλεί». Επίσης, για την Αγάπη η αναζήτηση βοήθειας αποτέλεσε καθοριστικό σημείο στη διαδικασία απομάκρυνσης της από τη βία και αποκατάστασης της ψυχικής της υγείας. Απευθύνθηκε στο Κέντρο Ψυχικής Υγείας, όπου ένιωσε για πρώτη φορά ότι μπορούσε να επεξεργαστεί όσα είχε βιώσει: «Πήγα στο Κέντρο Ψυχικής Υγείας για να ζητήσω βοήθεια... ένιωσα πολύ καλύτερα... Εκεί κατάλαβα πόσο κακό μου είχε κάνει αυτός ο άνθρωπος». Στο ίδιο πλαίσιο και η Χριστίνα αναφέρει: «Μας προστάτευσαν από την πρώτη στιγμή, δεν έχω κανένα παράπονο από την αστυνομία... και στο δικαστήριο όλοι βοήθησαν και εμένα και το

παιδί...». Η Ελευθερία, αντίθετα, διαχωρίζει την εμπειρία της από την αστυνομία από εκείνη που βίωσε κατά τη δικαστική διαδικασία. Αναγνωρίζει ότι οι αστυνομικές αρχές διερεύνησαν σοβαρά την υπόθεσή της: *«Από την αστυνομία δεν έχουμε παράπονο. Έχει κάνει τρομερή έρευνα»*, ωστόσο εντελώς διαφορετική ήταν η εμπειρία της από το δικαστικό σύστημα. Μετά την αποκάλυψη και την καταγγελία της κακοποίησης, βρέθηκε αντιμέτωπη με μια μακροχρόνια και ιδιαίτερα ψυχοφθόρα δικαστική διαδικασία, η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα: *«Το παράπονό μου είναι καθαρά από δικαστές και εισαγγελείς... έχω ζήσει κάποια σκηνικά μέσα στα δικαστήρια τα οποία είναι ακραία... ήθελα να βάλω τα κλάματα... ήταν πολύ βάνανση όλη αυτή η κατάσταση. Στα δικαστήρια τώρα απλά δείχνουν ότι εγώ είμαι ο θύτης, όχι το θύμα και θυματοποιούν τον δράστη στην ουσία»*. Οι επανειλημμένες αναβολές, οι εφέσεις, η οικονομική και συναισθηματική επιβάρυνση και η ενοχοποίηση της κατά τη διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών συνέβαλαν στον επανατραυματισμό της Ελευθερίας.

Παρά τις εμπειρίες αμφισβήτησης και απογοήτευσης, οι αφηγήσεις αναδεικνύουν ότι η συνάντηση με εξειδικευμένες υποστηρικτικές δομές και ευαισθητοποιημένους επαγγελματίες αποτέλεσε καθοριστικό σημείο καμπής στην πορεία πολλών γυναικών. Η ουσιαστική υποστήριξη συνδέθηκε με το γεγονός ότι για πρώτη φορά έγιναν πιστευτές, αντιμετωπίστηκαν με σεβασμό και απαλλάχθηκαν από την ευθύνη και την ενοχή που επί χρόνια είχαν φορτωθεί.

Η Χριστίνα αναφέρεται με ιδιαίτερη συγκίνηση στη βοήθεια που έλαβε από το Συμβουλευτικό Κέντρο Γυναικών, περιγράφοντας ότι εκεί κατάφερε να δει για πρώτη φορά τη ζωή της με διαφορετική οπτική. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Μου δώσανε δύναμη, είδα τα πράγματα αλλιώς. Με βοηθήσανε πάρα πολύ. Αυτό το πράγμα που είμαι τώρα το οφείλω σε αυτούς. Για πρώτη φορά κατάλαβα ότι δεν έφταιγα και ότι δεν μας άξιζε όλο αυτό»*. Αντίστοιχα, η Ειρήνη περιγράφει ότι η ψυχοθεραπεία αποτέλεσε τον χώρο όπου μπόρεσε να επεξεργαστεί, τόσο την ενδοσυντροφική, όσο και τη σεξουαλική βία που είχε υποστεί και να αποδομήσει τα αισθήματα ενοχής που είχε εσωτερικεύσει: *«Μετά από ενάμιση χρόνο άρχισα να βρίσκω την αυτοεκτίμησή μου που την είχα χάσει, να βρίσκω ξανά τον εαυτό μου και να νιώθω και πάλι δυνατή»*, ενώ συμπληρώνει ότι μέσα από αυτή τη διαδικασία: *«Κατανόησα τις*

δικές μου προκαταλήψεις, πώς είχα μεγαλώσει μέσα στην καταπίεση, ότι αναζητούσα λίγη σημασία και λίγη τρυφερότητα».

Η εμπειρία της Φωτεινής συνέβαλε στη διαμόρφωση μιας βαθύτερης κατανόησης της έμφυλης βίας ως κοινωνικού και θεσμικού φαινομένου. Η ίδια δεν αποδίδει την ευθύνη αποκλειστικά στον δράστη, αλλά και στα κοινωνικά και θεσμικά περιβάλλοντα που ανέχονται, συγκαλύπτουν ή επιτρέπουν την αναπαραγωγή της βίας: *«Αυτό που μου μένει εμένα είναι όχι μόνο γι' αυτόν, αλλά για όλους τους μαλάκες που κυκλοφορούν στον κόσμο, ότι είναι το περιβάλλον που τους αφήνει, τους επιτρέπει να γιγαντωθεί το τέρας μέσα τους...»*. Η Φωτεινή εκφράζει έντονη απογοήτευση από την έλλειψη ουσιαστικής δικαίωσης και προστασίας μετά την καταγγελία, επισημαίνοντας ότι τελικά αναγκάστηκε η ίδια να απομακρυνθεί από το εργασιακό της περιβάλλον, ενώ για τον δράστη δεν υπήρξαν επιπτώσεις. Η αφήγησή της αναδεικνύει τη μετάβαση από την προσωπική εμπειρία της κακοποίησης σε μια κριτική κατανόηση των κοινωνικών και θεσμικών μηχανισμών που συμβάλλουν στη διαίωνισή της.

Οι αφηγήσεις των συμμετεχουσών τονίζουν το γεγονός ότι η σιωπή, η αποκάλυψη, η θεσμική ανταπόκριση και η δευτερογενής θυματοποίηση συνιστούν αλληλένδετες εκφάνσεις της εμπειρίας των επιζώσων. Η απόφαση να μιλήσουν είναι αποτέλεσμα μιας εσωτερικής διεργασίας, κατά την οποία χρειάζεται να υπερβούν τον φόβο, τη ντροπή, τους κυρίαρχους μύθους για τη σεξουαλική βία, το διάχυτο σεξισμό και την κοινωνική κανονικοποίηση και αποσιώπηση της βίας. Όταν οι συμμετέχουσες συνάντησαν εχθρικό θεσμικό περιβάλλον, δυσπιστία, ενοχοποίηση ή πίεση να σιωπήσουν, το αρχικό τραύμα αναπαράχθηκε μέσα από διαδικασίες δευτερογενούς θυματοποίησης. Αντίθετα, όταν η αποκάλυψη της κακοποίησης συνοδεύτηκε από αποδοχή, αναγνώριση και ουσιαστική υποστήριξη, αποτέλεσε καθοριστικό σημείο καμπής στη διαδικασία αποκατάστασης, ενδυνάμωσης και επανοικοδόμησης της ζωής των γυναικών.

5.5 Πέμπτη Θεματική Κατηγορία: Επιβίωση, αντίσταση και μετατραυματική ανάπτυξη

Η μετατραυματική ανάπτυξη και η ανασυγκρότηση της ταυτότητας των συμμετεχουσών συνδέεται με την αποδοχή της προσωπικής τους ευαλωτότητας και την αμφισβήτηση έμφυλων ρόλων και κανόνων που είχαν εσωτερικεύσει από πολύ νωρίς στη ζωή τους. Για αρκετές γυναίκες, η επιβίωση δεν σήμαινε πλέον ότι έπρεπε να είναι διαρκώς «δυνατές», αλλά ότι μπορούσαν να αναγνωρίζουν τα όριά τους, να εκφράζουν τις ανάγκες τους και να επιτρέπουν στον εαυτό τους να ζητά υποστήριξη. Η αλλαγή αυτή αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στην αφήγηση της Ανθής. Μεγαλώνοντας μέσα σε ένα περιβάλλον συγκρούσεων και αναλαμβάνοντας από μικρή ηλικία την προστασία της μικρότερης αδελφής της, διαμόρφωσε την ταυτότητα της «δυνατής» γυναίκας: *«Προσπαθώ να αποδεχτώ ότι δεν είμαι πάντα δυνατή. Χρειάζομαι και βοήθεια. Έμαθα πλέον να ζητάω και εγώ βοήθεια»*. Επίσης, επαναπροσδιορίζει την εικόνα που έχει για τον εαυτό της και δηλώνει: *«Νιώθω πολύ περήφανη για τον εαυτό μου... μετά από όλα αυτά που έχω περάσει, δεν νιώθω θύμα... είμαι επιζώσα...»*. Η μετάβαση αυτή αποτυπώνει τη μετατόπισή της από την ταυτότητα του θύματος σε μια ταυτότητα που θεμελιώνεται στην αυτοδιάθεση και την επίγνωση της προσωπικής της δύναμης.

Στην περίπτωση της Ελευθερίας, η ενδυνάμωση της αποτυπώνεται κυρίως στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, στη θέσπιση προσωπικών ορίων και στη διεκδίκηση σχέσεων που να βασίζονται στον αμοιβαίο σεβασμό: *«Έχω αρχίσει να πιστεύω τον εαυτό μου, στην αξία μου, έχω γίνει πιο δυναμική... δεν θα κάτσω να ασχοληθώ με κάποιον άνθρωπο ο οποίος δεν αξίζει»*. Η αλλαγή αυτή αποτυπώνεται και στην απόφασή της να απομακρυνθεί από μια επόμενη σχέση μόλις εμφανίστηκαν κακοποιητικές συμπεριφορές, δηλώνοντας χαρακτηριστικά: *«Του είπα ότι δεν με καλύπτεις ούτε σαν σύντροφος ούτε σαν φίλος και χωρίσαμε χωρίς άλλη σκέψη»*. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η ίδια ανακτά σταδιακά την εμπιστοσύνη στον εαυτό της και την ικανότητα να προστατεύει τα όριά της. Η Χριστίνα περιγράφει ότι η απομάκρυνση από την κακοποιητική σχέση σηματοδότησε μια ουσιαστική μεταβολή στην εικόνα που έχει για τον εαυτό της και στα όρια που θέτει στις διαπροσωπικές της σχέσεις. Αναγνωρίζει ότι πλέον δεν ανέχεται συμπεριφορές υποτίμησης και ελέγχου, δηλώνοντας χαρακτηριστικά: *«Αν είχα τα μυαλά που έχω τώρα... θα του έλεγα "άντε από δω κι εσύ"... Τώρα δεν σηκώνω τίποτα, απαντάω»*. Επίσης, απορρίπτει κατηγορηματικά

τις παροτρύνσεις να συνάψει νέα σχέση, υπογραμμίζοντας: *«Ποια ζωή να φτιάξω ρε;... Τώρα που την έφτιαξα, να την ξανά χαλάσω;... δεν θέλω να πάω κάπου που να με προσβάλλουν ή να με διατάζουν...»*.

Η Σοφία συνδέει την προσωπική της ανασυγκρότηση με την ενασχόλησή της με τον φεμινισμό και τα ζητήματα ισότητας. Πρόκειται για μια γυναίκα που μετέτρεψε το προσωπικό τραύμα σε συλλογική και πολιτική δράση. Η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας της επέτρεψε να νοηματοδοτήσει εκ νέου τις εμπειρίες της: *«Όταν άρχισα να διαβάζω τη βιβλιογραφία για τα θέματα ισότητας... ήταν λες και μπήκαν όλα στο μυαλό μου, βρήκα τις λέξεις για να καταλάβω τι μου είχε συμβεί»*. Η φεμινιστική γνώση λειτούργησε έτσι ως εργαλείο κατανόησης, αλλά και ως αφετηρία για κοινωνική δράση: *«Είδα και αυτή τη μαγεία όχι μόνο του να καταλαβαίνεις, αλλά και να μπορείς να βοηθήσεις τους άλλους να καταλάβουν»*, γεγονός που την οδήγησε να αφιερωθεί στην προώθηση της έμφυλης ισότητας. Όπως αναφέρει, όταν συμμετέχει σε ομιλίες και δράσεις ευαισθητοποίησης, πολλές γυναίκες την πλησιάζουν συγκινημένες, μοιράζονται τις δικές τους εμπειρίες και της λένε ότι, ακούγοντάς την, ένιωσαν για πρώτη φορά ότι κάποιος τις πιστεύει και τις καταλαβαίνει. Η ίδια συνοψίζει αυτή την εμπειρία λέγοντας: *«Να δείξεις ότι τις πιστεύεις κιόλας... Να νιώσουν ότι έχουν δίκιο... “Δεν είναι στο μυαλό μου τόσα χρόνια... είσαι τρελή, είσαι τρελή”»*. Η Σοφία μετατρέπει την προσωπική της εμπειρία σε συλλογική φεμινιστική πράξη, ανακτά τη δική της φωνή και δημιουργεί τις συνθήκες ώστε και άλλες γυναίκες να βρουν τη δική τους. Επίσης, η Σοφία περιγράφει μια σταδιακή διαδικασία προσωπικής ενδυνάμωσης, κατά την οποία η ντροπή και ο φόβος αντικαθίστανται από την ανάγκη αντίστασης στη βία και αυτοπροστασίας: *«Στην αρχή ντρεπόμουν, μετά τους απαντούσα, μάλιστα μια φορά στην παρενόχληση ενός συναδέλφου του είπα “Τι θα έλεγε η γυναίκα σου εάν το μάθαινε”»*.

Η Ειρήνη περιγράφει την ανάρρωση ως μια διαδικασία σταδιακής ανασυγκρότησης της σχέσης με τον εαυτό της, μέσα από την οποία ανέκτησε την αυτοεκτίμησή της, επαναπροσδιόρισε την προσωπική της αξία και κατανόησε τον τρόπο με τον οποίο οι εμπειρίες καταπίεσης είχαν επηρεάσει την εικόνα που είχε για τον εαυτό της. Η προσωπική αυτή διαδρομή συνοδεύτηκε από μια βαθύτερη αποδοχή του εαυτού της και από την πεποίθηση ότι μπορεί να διαμορφώσει η ίδια τη ζωή της: *«Έχω αρχίσει να*

πιστεύω τον εαυτό μου, την αξία μου... πλέον πιστεύω πως μπορώ να καταφέρω ό,τι θέλω στη ζωή μου». Επίσης, οι προσωπικές της εμπειρίες βίας μετασχηματίστηκαν σε ενσυναίσθηση, αλληλεγγύη και φροντίδα προς άλλες γυναίκες, μέσα από την επαγγελματική της ενασχόληση: «Πάρα πολύ δύναμη μου δίνει, φροντίζοντας αυτές τις γυναίκες, είναι σαν να φροντίζω τον ίδιο μου τον εαυτό, πονάνε παντού, το σώμα τους κουβαλάει όλο τον πόνο. Μου λένε τα προσωπικά τους, είμαι σαν ψυχολόγος, κάθονται στην καρέκλα και μου μιλάνε με τις ώρες και μου τα λένε όλα. Όλες οι γυναίκες είμαστε το ίδιο, κουρασμένες, εξαντλημένες...».

Παρά τις βαθιά τραυματικές εμπειρίες που διατρέχουν ολόκληρη τη ζωή της, η αφήγηση της Ελπίδας αναδεικνύει μια σταδιακή διαδικασία ανασυγκρότησης της ταυτότητάς της, που βασίζεται στην αντοχή, την επιβίωση και την επαναδιεκδίκηση της αξιοπρέπειας. Η μητρότητα αποτέλεσε για την ίδια βασική πηγή νοήματος και δύναμης στις πιο δύσκολες στιγμές, ενώ σήμερα επαναπροσδιορίζει την προσωπική της ευημερία, όχι μέσα από τη συντροφική σχέση, αλλά μέσα από την ηρεμία, την ασφάλεια και την αυτονομία. Όπως δηλώνει χαρακτηριστικά: «Έπρεπε να είχα φύγει, να είχα προστατεύσει τα παιδιά, να μην τα είχαν περάσει όλα αυτά... τώρα προσπαθώ να είμαι δίπλα τους, δεν μπορώ να κάνω πολλά, δεν αντέχω πολλά, αλλά τα στηρίζω όσο μπορώ... Δεν ήθελα η κόρη μου να περάσει τα ίδια γ' αυτό την προστάτευσα όσο μπορούσα. Την πήρα εδώ στο σπίτι μαζί με τα παιδιά. Εγώ κοιμόμουν στο πάτωμα. Τουλάχιστον αυτή σώθηκε. Τώρα είμαι πλέον ήρεμη... δεν τον έχω ανάγκη, είμαι μόνη μου, έχω τα παιδιά μου και δεν θέλω τίποτα άλλο... τώρα δεν σηκώνω τίποτα, ούτε βρισιές, ούτε τίποτα». Η αφήγησή της αποτυπώνει μια ουσιαστική μετατόπιση από την επιβίωση προς την προσωπική ενδυνάμωση και τη διεκδίκηση μιας ζωής απαλλαγμένης από τον φόβο, τη βία και την καταπίεση.

Στην περίπτωση της Αγάπης, η μετατραυματική ανάπτυξη συνυφάνεται με τη δημιουργική έκφραση, τον εθελοντισμό και την ενεργή συμμετοχή σε δράσεις πρόληψης της έμφυλης βίας. Η ίδια αξιοποιεί τη ζωγραφική ως μέσο κοινωνικής παρέμβασης, επιδιώκοντας να ευαισθητοποιήσει παιδιά, γονείς και την ευρύτερη κοινότητα γύρω από τα ζητήματα της ισότητας: «Αυτό που κάνω στα σχολεία... με

γεμίζει... ακόμη και ένα παιδί να σωθεί, ακόμη και ένα παιδί να καταλάβει, για μένα είναι σημαντικό... ακόμη νιώθω ότι δεν είμαι ένα κομμάτι κρέας... ότι αξίζω». Η συμμετοχή της σε καλλιτεχνικές και κοινωνικές πρωτοβουλίες λειτουργεί και ως μέσο υπέρβασης των φόβων της και επανανοηματοδότησης της εμπειρίας της: «Πήγα μόνη μου... ανέβηκα μόνη μου στη σκαλωσιά... έτσι και καμία γυναίκα δεν πρέπει να φοβάται να μιλήσει... μετά από όσα έχω περάσει πιστεύω ότι πρέπει να σταθείς μπροστά στον φόβο σου και να τον αντιμετωπίσεις». Η αφήγησή της αποτυπώνει μια ουσιαστική διαδικασία ανακατασκευής της ταυτότητάς της, κατά την οποία η εμπειρία της κακοποίησης μετασχηματίζεται σε πηγή προσωπικής δύναμης και συλλογικής αντίστασης. Επίσης, η Αγάπη αμφισβητεί ευθέως τις πατριαρχικές αντιλήψεις που ταυτίζουν τη γυναικεία ολοκλήρωση με τη συντροφική σχέση και επαναπροσδιορίζει την ευτυχία μέσα από την ανεξαρτησία, την ασφάλεια και την ηρεμία: «Όλοι αυτό μου λένε, “Μόνη σου θα είσαι; Δεν θα ξαναφτιάξεις τη ζωή σου;”, εγώ τη ζωή μου την έφτιαξα όταν χώρισα... υπάρχει τίποτα πιο ωραίο από την ελευθερία; Τώρα μπορώ να αναπνέω... απολαμβάνω ότι είμαι μόνη μου, δεν θέλω κανέναν πάνω από το κεφάλι μου». Τέλος, η Αγάπη αναδεικνύει τη μητρότητα ως μια συνειδητή πρακτική αντίστασης απέναντι στη διαγενεακή αναπαραγωγή της βίας. Η εμπειρία της παιδικής κακοποίησης και της συντροφικής βίας ενίσχυσε την απόφασή της να προστατεύσει τα παιδιά της από αντίστοιχες εμπειρίες φόβου και κακοποίησης: «Εγώ το είδα και είπα δεν θέλω τα παιδιά μου να έχουν αυτή τη ζωή. Δεν θέλω να μεγαλώσουν με φόβο όπως μεγάλωσα εγώ... Θα τα μεγαλώσω μόνη μου και δεν θα αφήσω κανέναν να βάλει χέρι στα παιδιά μου». Στο ίδιο πλαίσιο, επιδιώκει να μεταδώσει στα παιδιά της τις αξίες του σεβασμού, της ισότητας και της μη βίαιης συνύπαρξης, αμφισβητώντας τα πατριαρχικά πρότυπα με τα οποία η ίδια μεγάλωσε: «Άντρας είσαι όταν αναλαμβάνεις τις ευθύνες σου και σέβεσαι τη γυναίκα σου. Δεν θέλω τα παιδιά μου να γίνουν σαν αυτούς που είδα εγώ». Η ίδια βιώνει τη στάση αυτή ως μία από τις σημαντικότερες προσωπικές της κατακτήσεις, εκφράζοντας υπερηφάνεια για τη διακοπή του κύκλου της βίας: «Εγώ είμαι περήφανη που τα μεγάλωσα αλλιώς... τα τρία αυτά παιδιά σώθηκαν, γιατί έχουν μια καλύτερη ζωή...».

Η Ανθή αναδεικνύει τον μετασχηματισμό της προσωπικής της εμπειρίας σε κοινωνική δράση, θεωρώντας ότι η αλλαγή ξεκινά μέσα από μικρές καθημερινές πράξεις. Ως

εκπαιδευτικός και ενεργό μέλος συλλογικοτήτων, αντιλαμβάνεται την υποστήριξη των άλλων ως αναπόσπαστο μέρος της δικής της διαδρομής ανάρρωσης και αντίστασης, σημειώνοντας χαρακτηριστικά: *«Είναι η δουλειά του μυρμηγκιού... Το να δεις ένα, δύο ανθρώπους να βοηθηθούν, να αλλάξουν σκέψη ίσως. Ειδικά στα παιδιά... να ανοίξεις ρωγμές. Ένα παιδί το έσωσα νομίζω»*. Επιπροσθέτως, μέσα από τη διαδικασία της ανάρρωσης και της προσωπικής ανασυγκρότησης, η Ανθή επαναπροσδιορίζει ριζικά τις αντιλήψεις της για τις συντροφικές σχέσεις, τον γάμο και την πατριαρχική εξουσία. Απορρίπτει πλέον τον γάμο ως θεσμό που συνδέεται με τον έλεγχο και την ανισότητα, διακρίνοντας τον από τις σχέσεις ισότιμης συντροφικότητας: *«Στα 45 μου καταλαβαίνω ότι δεν μου ταίριαζε αυτό. Ο εγκλωβισμός, ο έλεγχος... Άλλο σύντροφος, άλλο σύζυγος... Το ζυγό της πατριαρχίας. Δεν θέλω κανένα ζυγό»*. Στο ίδιο πλαίσιο, αμφισβητεί την πατριαρχική αντίληψη της γυναικείας «προστασίας» από μια ανδρική φιγούρα, αναγνωρίζοντάς την ως μορφή ελέγχου και εξάρτησης: *«Δεν έχω ανάγκη κανέναν πατριάρχη, είμαι πολύ καλύτερα τώρα...»*.

Τέλος, η Φωτεινή μετά τη δημόσια καταγγελία της παρενόχλησης και τις εμπειρίες δευτερογενούς θυματοποίησης που ακολούθησαν, επιχείρησε να μετασχηματίσει την εμπειρία της μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία. Όπως προκύπτει από την αφήγησή της, η τέχνη αποτέλεσε έναν τρόπο να αναδείξει όχι μόνο τη δική της ιστορία, αλλά και τη συλλογική εμπειρία των γυναικών απέναντι στη βία, τη σιωπή και τη θεσμική αδιαφορία. Η ίδια συνοψίζει τη νέα αυτή φάση της ζωής της με τη λέξη «restart», εξηγώντας ότι: *«Το restart έχει δύναμη, έχει σοφία μέσα του, έχει εμπειρία, έχει απόφαση, έχει παραδοχή»*. Η επιλογή αυτού του όρου αποτυπώνει ότι η ανασυγκρότηση σημαίνει οικοδόμηση μιας νέας ταυτότητας, η οποία ενσωματώνει την εμπειρία του τραύματος, την αναγνώριση, την αποδοχή και την επεξεργασία του, χωρίς, ωστόσο, να προσδιορίζεται αποκλειστικά από αυτήν.

Η ενδυνάμωση και η μετατραυματική ανάπτυξη αποτελούν μια συνεχή διαδικασία μέσα από την οποία οι γυναίκες αποδίδουν εκ νέου νόημα στις εμπειρίες τους και μετατρέπουν σταδιακά τις αντιξοότητες σε αυτογνωσία, ενσυναίσθηση, φροντίδα και υποστήριξη, τόσο προς τον εαυτό τους, όσο και προς άλλα άτομα, κυρίως γυναίκες και παιδιά και μεταβαίνουν από την προηγούμενη κατάσταση επιβίωσης σε μια νέα συνθήκη συνειδητής αντίστασης και χειραφέτησης. Ως αποτέλεσμα, η βία παύει να

αποτελεί το μοναδικό στοιχείο της ταυτότητάς τους και να την καθορίζει και στη θέση της αναδύονται η αυτονομία, η αξιοπρέπεια, η δυνατότητα επιλογής, η αλληλεγγύη και η επιθυμία τους να συμβάλουν στην κοινωνική αλλαγή. Μέσα από τη δράση τους, με διαφορετικούς τρόπους η καθεμία, αμφισβητούν τη σιωπή, αποδομούν τον σεξισμό και τα έμφυλα στερεότυπα και αντιστέκονται στην κοινωνική νομιμοποίηση της έμφυλης βίας.

Συζήτηση

Η ανάδειξη της έμφυλης βίας ως πεδίου θεωρητικής και εμπειρικής διερεύνησης είναι αποτέλεσμα της αναγνώρισής της ως σημαντικού κοινωνικού φαινομένου που χρήζει συστηματικής επιστημονικής μελέτης για την καλύτερη κατανόηση και αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή του (Campbell, 2022). Η έμφυλη βία περιλαμβάνει διαφορετικές μορφές κακοποιητικών και παραβιαστικών συμπεριφορών που μπορεί να συνυπάρχουν ή να εναλλάσσονται και να εκδηλώνονται, τόσο στον πραγματικό, όσο και στον ψηφιακό κόσμο, στη δημόσια ή την ιδιωτική σφαίρα.

Η παρούσα εργασία είχε ως στόχο να αναδείξει και να επικυρώσει την πολλαπλότητα των βιωμάτων των γυναικών επιζωσών έμφυλης βίας, λαμβάνοντας υπόψη τη δική τους οπτική και κατανόηση και εξετάζοντας τη διαγενεακή διάσταση της βίας και τον τρόπο με τον οποίο οι διασταυρούμενες κοινωνικές ανισότητες και η οικογενειακή ιστορία συμβάλλουν στη διαμόρφωση των συνθηκών κακοποίησης, αλλά και των δυνατοτήτων διαφυγής από την κακοποίηση. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στις στρατηγικές επιβίωσης, στις μορφές αντίστασης, στις διαδικασίες νοηματοδότησης της βίας και στις διαδρομές ανασυγκρότησης της ζωής των συμμετεχουσών.

Διατρέχοντας σχεδόν το σύνολο των αφηγήσεων, ο καταναγκαστικός έλεγχος αναδύεται ως κεντρικός μηχανισμός διατήρησης των ανδρικών προνομίων πάνω στον χρόνο, στο σώμα, στη σεξουαλικότητα, στα οικονομικά μέσα και στην εργασία των γυναικών. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει τη θεωρητική προσέγγιση του Stark (2007), σύμφωνα με την οποία η κακοποίηση εκδηλώνεται στο πλαίσιο ενός καθεστώτος καθημερινής τρομοκρατίας, ομηρίας, εκφοβισμού και περιορισμού της αυτονομίας των γυναικών.

Τα διαγενεακά μοτίβα αναφύονται στις αφηγήσεις των επιζωσών ως επαναλαμβανόμενες αφηγηματικές δομές. Ειδικότερα, οι συμμετέχουσες ανατρέχουν συστηματικά σε ζητήματα κανονικοποίησης της βίας, κοινωνικής αποδοχής της ανδρικής εξουσίας, ανοχής και σιωπής απέναντι στην κακοποίηση, ανάληψης έμφυλων ρόλων φροντίδας, επιβολής πατριαρχικών προτύπων συμπεριφοράς, όπως η υποχωρητικότητα, η αντοχή και η αυτοθυσία και σχέσεις εξουσίας κατά την παιδική ηλικία που επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο αντιλήφθηκαν, βίωσαν και

αντιμετώπισαν τη βία. Οι οικογένειες λειτουργούν ως βασικοί μηχανισμοί κοινωνικοποίησης, μέσω των οποίων αναπαράγονται και εσωτερικεύονται αντιλήψεις σχετικά με την αρρενωπότητα, τη θηλυκότητα, την υπακοή, τον έλεγχο και τη χρήση της βίας στις διαπροσωπικές σχέσεις (Walters et al., 1988).

Ένα ακόμη εύρημα αφορά τη διαθεματική διάσταση της έμφυλης βίας, καθώς οι αφηγήσεις κατέστησαν σαφές ότι η κακοποίηση δεν βιώνεται με τον ίδιο τρόπο από όλες τις γυναίκες. Η μεταναστευτική εμπειρία, η οικονομική εξάρτηση, η έλλειψη εργασίας, η απουσία υποστηρικτικών δικτύων, η φτώχεια, η ευθύνη φροντίδας των παιδιών και οι προηγούμενες εμπειρίες κακοποίησης επηρέασαν, τόσο την ευλωτότητα στη βία, όσο και τις δυνατότητες αναζήτησης προστασίας, λήψης στήριξης και φροντίδας, απεγκλωβισμού από την κακοποιητική σχέση και ανασυγκρότησης μετά από αυτήν. Τα ευρήματα αυτά βρίσκονται σε συμφωνία με τη διαθεματική προσέγγιση της έμφυλης βίας, σύμφωνα με την οποία οι εμπειρίες των γυναικών διαμορφώνονται από τη διασταύρωση των πολλαπλών κοινωνικών τους θέσεων, η οποία επιδρά, τόσο στην έκθεση στη βία, όσο και στην πρόσβαση σε πόρους, δικαιώματα και μηχανισμούς προστασίας (Collins, 2013; Crenshaw, 1991).

Οι αφηγήσεις των συμμετεχουσών επιβεβαίωσαν ότι η κακοποίηση συνεχίζεται και μετά τον τερματισμό της σχέσης, μέσω πρακτικών παρακολούθησης, εκφοβισμού, δικαστικής παρενόχλησης και εργαλειοποίησης των παιδιών. Οι πρακτικές αυτές αντανakλούν αυτό που οι Prah κ.ά. (2025) περιγράφουν ως προσπάθεια διατήρησης του ελέγχου, μέσω της αξιοποίησης κοινωνικών και θεσμικών μηχανισμών που μετατρέπουν τον χωρισμό σε μια νέα φάση της κακοποίησης. Η παρούσα ανάλυση έρχεται να προστεθεί σε ένα αυξανόμενο σώμα ερευνών που αναγνωρίζει την κακοποίηση μετά τον χωρισμό ως μια σοβαρή και επαναλαμβανόμενη μορφή έμφυλης βίας, με σημαντικές επιπτώσεις στην ασφάλεια, την ψυχική υγεία και την καθημερινή ζωή των γυναικών και των παιδιών τους (Sharp-Jeffs et al., 2018; Spearman et al., 2023, 2024).

Ένα ακόμη κοινό θέμα που διατρέχει τις αφηγήσεις αφορά στις επώδυνες, μακροχρόνιες επιπτώσεις της έμφυλης βίας στη ζωή των γυναικών, όπως έχει αναδειχθεί και στη σχετική βιβλιογραφία (Campbell, 2022; Kelmendi, 2013). Παρά τις διαφορετικές μορφές κακοποίησης και τις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε περίπτωσης,

οι επιζώσες περιγράφουν εμπειρίες βαθιάς οδύνης και ψυχικής επιβάρυνσης, οι οποίες διαπερνώνται από έντονο συναισθηματικό πόνο, αίσθημα γενικευμένου φόβου, παγίδευσης, υποταγής, ανασφάλειας, εγκατάλειψης και μοναξιάς. Οι επιμέρους μορφές βίας συνιστούν επίθεση στις θεμελιώδεις ανάγκες των γυναικών, στην προσωπικότητα, την αξιοπρέπεια, την οικονομική αυτοδιάθεση, την ελευθερία και στην αυτοπραγμάτωσή τους (Spearman et al., 2023).

Ωστόσο, ακόμη και σε συνθήκες ολοκληρωτικής καταπίεσης, οι επιζώσες έμφυλης βίας διατηρούν τη δυνατότητα να ασκούν έναν περιορισμένο βαθμό ελέγχου και να δημιουργούν εκ νέου τον κόσμο τους, αντλώντας «από ένα απόθεμα θάρρους και ικανότητας για αυτοχειραφέτηση» (Stark, 2007).

Στην παρούσα εργασία, η ανασυγκρότηση της ταυτότητας αναδύεται ως μια μοναδική εμπειρία για κάθε επιζώσα, η οποία εκτείνεται από τον μετασχηματισμό της πρόσληψης του εαυτού, την ανάκτηση της ελπίδας και την προσωπική αλλαγή μέχρι τη δημιουργική αντίσταση, την κοινωνική προσφορά και τη συλλογική δράση. Πιο συγκεκριμένα, η φροντίδα και η προστασία των παιδιών, η ανάγκη διακοπής του κύκλου της βίας, η αναζήτηση υποστήριξης, η οικονομική ανεξαρτησία, η εκπαίδευση, η φεμινιστική συνειδητοποίηση, η τέχνη, η ανάπτυξη νέων τρόπων, χώρων και δεσμών συνύπαρξης και αλληλεγγύης, αναδείχθηκαν ως σημαντικές πρακτικές επιβίωσης, ενδυνάμωσης και δημιουργικής αντίστασης στη βία. Τα παραπάνω συνάδουν με τη βιβλιογραφία για τη δυνατότητα μετατραυματικής ανάπτυξης των γυναικών επιζωσών που υπογραμμίζει ότι παρά τη σωματική και ψυχική οδύνη, οι επιζώσες κινητοποιούν σημαντικές δυνάμεις, ικανότητες και πόρους αντοχής, επιμονής και προσαρμογής προκειμένου να αμφισβητήσουν τη βία, να ανακάμψουν, να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της νέας ζωής μετά την κακοποίηση και να μην επιτρέψουν στον πόνο και στη θυματοποίηση να καθορίσουν την ταυτότητά τους (Anderson et al., 2012; Cobb et al., 2006).

Η διαδικασία επαναδιεκδίκησης της ζωής των επιζωσών που αναδείχθηκε στην παρούσα μελέτη συνάδει με την προσέγγιση της Herman (1992), σύμφωνα με την οποία η αποκατάσταση από το τραύμα δεν περιορίζεται στη μείωση των ψυχικών συνεπειών της βίας, αλλά συνιστά μια διαδικασία ανάκτησης της αυτονομίας, της προσωπικής φωνής και της δυνατότητας δημιουργίας νέων σχέσεων και νοημάτων. Οι

προσωπικές διαδρομές των επιζώσων αναδεικνύουν ότι η ανάρρωση επέρχεται ως αποτέλεσμα της αποκατάστασης της αίσθησης ελέγχου και ασφάλειας, της συλλογικής κοινωνικής δράσης και της διεκδίκησης μιας ζωής απαλλαγμένης από τη βία. Παρότι τα ευρήματα της παρούσας έρευνας αποτυπώνουν την ικανότητα των γυναικών να αναπτύσσουν πρακτικές επιβίωσης, αντίστασης και μετατραυματικής ανάπτυξης και να ανακάμπτουν μετά τη βία, είναι σημαντικό οι διαδικασίες αυτές να μην ερμηνεύονται ως ατομική ευθύνη των ίδιων των γυναικών ή των άτυπων υποστηρικτικών τους δικτύων.

Η ανάδειξη της αυτοφροντίδας, της δημιουργικής έκφρασης και της συλλογικής δραστηριοποίησης δεν αναιρεί την υποχρέωση της Πολιτείας και των θεσμών να διασφαλίζουν αποτελεσματικά συστήματα πρόληψης, προστασίας και υποστήριξης των επιζώσων. Αντίθετα, η υπερβολική έμφαση στην ατομική ανθεκτικότητα ενδέχεται να μεταθέσει την ευθύνη αντιμετώπισης ενός δομικού κοινωνικού προβλήματος από το κράτος στο άτομο. Η έμφυλη βία αποτελεί κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα, η αποτελεσματική αντιμετώπιση του οποίου προϋποθέτει πρωτίστως επαρκείς συλλογικές και θεσμικές παρεμβάσεις που να αποδομούν τους βαθιά ριζωμένους μηχανισμούς αναπαραγωγής της και να προάγουν την αυτονομία, την οικονομική ανεξαρτησία, την ισότιμη κατανομή της φροντίδας, τον μετασχηματισμό των σχέσεων μέσα στην οικογένεια και την πλήρη κοινωνική και πολιτική συμμετοχή των γυναικών. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Stark (2007, σ. 16), «*οι προσπάθειες προστασίας των γυναικών που δεν διευρύνουν ταυτόχρονα τον χώρο μέσα στον οποίο μπορούν να δρουν ως ισότιμες πολίτιδες αποτελούν μορφές συγκαλυμμένης προδοσίας*».

Από τις αφηγήσεις καθίσταται σαφές ότι η αναγνώριση από τις ίδιες τις επιζώσες της κακοποίησης ως κοινωνικού προβλήματος και όχι ως ατομικού ζητήματος ή προσωπικού ελλείμματος, που εμπεδώνεται από τους κυρίαρχους πατριαρχικούς πολιτισμικούς κανόνες, αποτέλεσε κρίσιμο βήμα για την αμφισβήτηση της ανδρικής ανωτερότητας, την αποδέσμευση από αισθήματα ενοχής και ντροπής και την ενίσχυση της αυτενέργειας των συμμετεχουσών.

Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη συμβάλλει στην κατανόηση της έμφυλης βίας μέσα από μια διαγενεακή, διαθεματική και αφηγηματική προσέγγιση, αναδεικνύοντας πώς οι γυναίκες βιώνουν, νοσηματοδοτούν, διαχειρίζονται, αμφισβητούν, αντιστέκονται και μετασχηματίζουν την εμπειρία της βίας. Ιδιαίτερα για το ελληνικό πλαίσιο, όπου οι ποιοτικές αφηγηματικές έρευνες που εστιάζουν στις φωνές των επιζωσών παραμένουν περιορισμένες, η εστίαση στις προσωπικές ιστορίες των γυναικών μπορεί να προσφέρει πολύτιμες γνώσεις για την κατανόηση των διαδρομών κακοποίησης, αλλά και των διαδικασιών επιβίωσης, ανάρρωσης και ανασυγκρότησης της ζωής τους.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας αναδεικνύουν ότι η έμφυλη βία αποτελεί ένα δομικό κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο δεν μπορεί να κατανοηθεί αποκομμένο από τις πατριαρχικές σχέσεις εξουσίας και τις κοινωνικές ανισότητες που το νομιμοποιούν και το αναπαράγουν. Επομένως, η κατανόηση της έμφυλης βίας προϋποθέτει τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τα μεμονωμένα περιστατικά προς τις ευρύτερες κοινωνικές, πολιτισμικές και θεσμικές συνθήκες και δομές που διαιωνίζουν την υποδεέστερη κοινωνική θέση των γυναικών.

Οι αφηγήσεις των επιζωσών που συμμετείχαν στην έρευνα υπενθυμίζουν ότι, ακόμη και μέσα στις πιο ακραίες συνθήκες καταπίεσης, αναπτύσσονται πρακτικές επιβίωσης, αντίστασης και ανάκτησης της υποκειμενικότητάς τους. Οι γυναίκες δεν αποτελούν παθητικές αποδέκτριες της βίας, αλλά ενεργά υποκείμενα που νοσηματοδοτούν εκ νέου τις εμπειρίες τους, αμφισβητούν τις πατριαρχικές σχέσεις εξουσίας και ανασυγκροτούν τη ζωή τους. Η ανάδειξη αυτών των εμπειριών αποτελεί μια αναγκαία κοινωνική, πολιτική και επιστημονική πράξη, η οποία μπορεί να συμβάλει στον σχεδιασμό αποτελεσματικότερων πολιτικών, υπηρεσιών και παρεμβάσεων για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας, με ιδιαίτερη έμφαση στην έγκαιρη αναγνώριση του καταναγκαστικού ελέγχου, την αποτελεσματική προστασία των γυναικών και των παιδιών μετά τον χωρισμό και τη διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε ολοκληρωμένες υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

Αθανασίου, Α. (2006). Εισαγωγή. Στο Α. Αθανασίου (Επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική* (σσ. 13-138). Αθήνα: Νήσος. ISBN 960-8392-20-9

Βαΐου, Ντ., Πετράκη, Γ., & Στρατηγάκη, Μ. (2021). Εισαγωγή. Έμφυλη βία-βία κατά των γυναικών. Στο Ντ. Βαΐου, Γ. Πετράκη, & Μ. Στρατηγάκη (Επιμ.), *Έμφυλη βία-βία κατά των γυναικών* (σσ. 11-21). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. ISBN 978-960-221-946-1

Κάββουρα, Θ. (2021). Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών: Οι εμπειρίες συμβούλων και στελεχών των Συμβουλευτικών Κέντρων και των Ξενώνων Φιλοξενίας. Στο Ντ. Βαΐου, Γ. Πετράκη, & Μ. Στρατηγάκη (Επιμ.), *Έμφυλη βία-βία κατά των γυναικών* (σσ. 137-151). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. ISBN 978-960-221-946-1

Μοσχοβάκου, Ν. (2021). Σεξουαλική συναίνεση: η διαρκώς διαπραγματεύσιμη έννοια μιας αδιαπραγμάτευτης συνθήκης. Στο Ντ. Βαΐου, Γ. Πετράκη, & Μ. Στρατηγάκη (Επιμ.), *Έμφυλη βία-βία κατά των γυναικών* (σσ. 37-64). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. ISBN 978-960-221-946-1

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2017). Κρατικός φεμινισμός, πολιτικές για την έμφυλη ισότητα και κοινωνικές αντιλήψεις. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 29, 5-39. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14645>

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1994). *Φύλο, κοινωνία, πολιτική. I^η θεματική ενότητα εκπαιδευτικού υλικού*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ). ISBN 978-960-6737-30-5

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2002). *Το φύλο της Δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*. Αθήνα: Σαββάλας. ISBN 960-460-820-7

Παπαγεωργίου, Γ. (2010). *Φύλο και έρευνα*. Αθήνα: Gutenberg. ISBN 978-960-01-1330-3

Παπαμιχαήλ, Σ. (2020). Η ψυχολογική βία και ο εξαναγκαστικός έλεγχος ως σημαντικές μεταβλητές στην κατανόηση της συζυγικής-συντροφικής βίας. *Εγκλημα*

και Τιμωρία, 7, 43-51. https://www.hscriminology.gr/wp-content/uploads/2020/07/crime-and-punishment-7.pdf?utm_source=chatgpt.com

Τσακιστράκη, Χ. (2022). *Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης. Το ανθρώπινο δικαίωμα των γυναικών σε μια ζωή χωρίς βία*. Αθήνα: Νήσος. ISBN 978-960-589-175-6

Ξενόγλωσσες

Ahnlund, P., Andersson, T., Snellman, F., Sundström, M., & Heimer, G. (2017). Prevalence and correlates of sexual, physical, and psychological violence against women and men of 60 to 74 years in Sweden. *Journal of Interpersonal Violence*, 35, (5-6), 1539-1561. <https://doi.org/10.1177/0886260517696874>

Almeida, I., Nobre, C., Marques, J., & Oliveira, P. (2023). Violence against women: Attachment, psychopathology and beliefs in intimate partner violence. *Social Sciences*, 12(6), 346, 1-11. <https://doi.org/10.3390/socsci12060346>

Anderson, K. M., Renner, L. M., & Danis, F. S. (2012). Recovery: Resilience and growth in the aftermath of domestic violence. *Violence Against Women*, 18(11), 1279-1299. <https://doi.org/10.1177/1077801212470543>

Andrus, J. (2021). *Narratives of domestic violence. Policing, identity, and indexicality*. United Kingdom: Cambridge University Press. ISBN 978-1-108-83952-5

Baird, S.L, Alaggia, R., & Jenney, A. (2019). “Like opening up old wounds”: Conceptualizing intersectional trauma among survivors of intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(17–18), 8118–8141. <https://doi.org/10.1177/0886260519848788>

Ballantine, C. (2022). The reaffirmation of self? Narrative inquiry for researching violence against women and stigma. *Violence Against Women*, 28(9), 2231-2253. <https://doi.org/10.1177/10778012211024269>

Bates, E., Klement, K.R., Kaye, L.K., & Pennington, C.R. (2019). The Impact of Gendered Stereotypes on Perceptions of Violence: A Commentary. *Sex Roles*, 81, 34-43. <https://doi.org/10.1007/s11199-019-01029-9>

Bonu Rosenkranz, G., & Barone, A. (2025). Structural gender-based violence as a master frame. *Frontiers in Political Science*, 7, 1584792, 1-14. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1584792>

Bourke, J. (2008). *Rape. A history from 1860 to the present*. London: Virago. ISBN 9781844081554

Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. United States of America: Little Filed Publishers, INC. ISBN 0-87668-761-3

Bowlby, J. (1988). *A SECURE BASE. Parent-Child attachment and healthy human development*. United States of America: Basic Books. ISBN 0-465-07597-5.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

Braun, V., & Clarke, V. (2020). One size fits all? What counts as quality practice in (reflexive) thematic analysis? *Qualitative Research in Psychology*, 18(3), 328-352. <https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238>

Campbell, K. (2022). On violence as a feminist problem: Producing knowledge on sexual and gender-based violence. In Z. Spahić Šiljak, J. Kovačević, & J. Husanović (Eds), *Uprkos strahu i tišini: Univerziteti protiv rodno zasnovanog nasilja* (pp. 31-40). Sarajevo: University of Sarajevo & TPO Foundation. ISBN 978-9958-600-84-5

Campbell, R., & Wasco, S.M. (2000). Feminist approaches to social science: Epistemological and methodological tenets. *American Journal of Community Psychology*, 28(6), 773-791. <https://doi.org/10.1023/A:1005159716099>

Cassell, C., Cunliffe, A. L., Grandy, G., Corlett, S., & Mavin, S. (2018). Reflexivity and researcher positionality. In C. Cassell, A. Cunliffe, & G. Grandy (Eds), *The Sage Handbook of qualitative business and management research methods* (pp. 377-398). London: SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781526430212.n23>

Chesworth, B.R. (2018). *Intimate partner violence perpetration: Moving toward a comprehensive conceptual framework*. *Partner Abuse*, 9(1), 75-100. <https://doi.org/10.1891/1946-6560.9.1.75>

- Cobb, A.R., Tedeschi, R.G., Calhoun, L.G., & Cann, A. (2006). *Correlates of posttraumatic growth in survivors of intimate partner violence. Journal of Traumatic Stress, 19*(6), 895-903. <https://doi.org/10.1002/jts.20171>
- Collins, A. (2013). Gender-based violence. In T. Teo (Ed.). *Encyclopedia of Critical Psychology* (pp. 767-771). New York: Springer.
- Council of Europe (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Ανακτήθηκε 8 Μαΐου, 2026, από <https://rm.coe.int/168008482e>
- Crann, S. E., & Barata, P. C. (2016). The experience of resilience and its development in women survivors of intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence, 31*(19), 3023-3049. <https://doi.org/10.1177/1077801215612598>
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review, 43*(6), 1241-1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Davis, A. (2000). The color of violence against women. *Colorlines, 3*(3). Ανακτήθηκε 3 Μαΐου, 2026, από <https://colorlines.com/articles/color-violence-against-women>
- D'Amore, C., Martin, S. L., Wood, K., & Brooks, C. (2021). *Themes of healing and posttraumatic growth in women survivors' narratives of intimate partner violence. Journal of Interpersonal Violence, 36*(5-6), NP2697-NP2724. <https://doi.org/10.1177/0886260518767909>
- Drisko, J. (1997). Strengthening qualitative studies and reports: Standards to promote academic integrity. *Journal of Social Work Education, 33*, 185-197. <https://doi.org/10.1080/10437797.1997.10778862>
- Ellsberg, M., & Heise, L. (2005). *Researching violence against women: A Practical guide for researchers and activists*. Washington DC, United States: World Health Organization & PATH. ISBN 92 4 154647 6

- Fox, V.C. (2002). Historical perspectives on violence against women. *Journal of International Women's Studies*, 4(1), 15-34. <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol4/iss1/2>
- Goicolea, I., Vives-Cases, C., Castellanos-Torres, E., Briones-Vozmediano, E., & Sanz-Barbero, B. (2022). Disclosing gender-based violence: A qualitative analysis of professionals' and women's perspectives through a discursive approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(22), 14683. <https://doi.org/10.3390/ijerph192214683>
- Gravelin, C.R., Biernat, M., & Bucher, C.E. (2019). Blaming the victim of acquaintance rape: Individual, situational, and sociocultural factors. *Frontiers in Psychology*, 21(9), 2422, 1-22. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02422>
- Gunnarsson, L. (2011). A defence of the category 'women'. *Feminist Theory*, 12(1), 23-37. <https://doi.org/10.1177/1464700110390604>
- Gutierrez, L.R., Choperena, A.I., & Belloso, M.L. (2024). The study of gender-based violence through a narrative approach: Evidence from the European Project IMPROVE. *Social Sciences*, 13(7), 330, 1-16. <https://doi.org/10.3390/socsci13070330>
- Hamberger, L.K., Larsen, S.E., & Lehrner, A. (2017). Coercive control in intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior*, 37, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.08.003>
- Hare-Mustin, R.T. (1978). A feminist approach to family therapy. *Family Process*, 17(2), 181-194. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1978.00181.x>
- Haskell, L., & Randall, M. (2019). Impact of trauma on adult sexual assault victims: What the criminal justice system needs to know. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3417763>
- Heise, L. L. (1998). Violence against women: An integrated, ecological framework. *Violence Against Women*, 4(3), 262-290. <https://doi.org/10.1177/1077801298004003002>

- Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery: The aftermath of violence—From domestic abuse to political terror*. New York: Basic Books. ISBN-13 978-0-465-00405-8
- Heydarian, N. (2016). Developing theory with the grounded-theory approach and thematic analysis. *Observer*, 29(4), 38-39.
- Humbert, A.L., & Strid, S. (2025). Intersectionality and gender-based violence: An empirical multi-level examination of prevalence and frequency in universities and research organizations. *Violence Against Women*, 31(10), 2553-2573. <https://doi.org/10.1177/10778012241265363>
- Janoff-Bulman, R. (2004). Posttraumatic growth: Three explanatory models. *Psychological Inquiry*, 15(1), 30-34. <http://www.jstor.org/stable/20447198>
- Jansen, H.A.F.M., Watts, C., Ellsberg, M., Heise, L., & Garcia-Moreno, C. (2004). Interviewer training in the WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence Against Women. *Violence Against Women*, 10(7), 831-849.
- Johnson, M.P. (2008). *A typology of domestic violence. Intimate terrorism, violent resistance and situational couple violence*. United States of America: Northeastern University Press. ISBN 13: 978-1-5553
- Johnson, M.P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and the Family*, 57(2), 283-294. <https://doi.org/10.2307/353683>
- Johnson, M.P. (2006). Conflict and control. *Violence against women*, 12(11), 1003-1018. <https://doi.org/10.1177/1077801206293328>
- Johnson, M.P., & Ferraro, K. J. (2000). Research on domestic violence in the 1990s: Making distinctions. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 948-963. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00948.x>
- Kartch, F. (2017). Narrative interviewing. In M. Allen (Ed.), *The sage encyclopedia of communication research methods* (pp.1073-1075). SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483381411.n369>

- Kelly, L. (1988). *Surviving sexual violence*. Minneapolis: University of Minnesota Press. ISBN 0816617538.
- Kelmendi, K. (2013). Violence against women: Methodological and ethical issues. *Psychology*, 4(7), 559-565. <https://doi.org/10.4236/psych.2013.47080>
- Kurt, G., & Akin, A. (2023). Gender and exposure to childhood violence are important determinants of domestic violence among academics. *Heliyon*, 9(11), e22078. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22078>
- Martín-Fernández, M., Gracia, E., & Lila, M. (2019). Psychological intimate partner violence against women in the European Union: a cross-national invariance study. *BMC Public Health*, 19, 1739, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7998-0>
- Mazza, D., Dennerstein, L., & Ryan, V. (1996). Physical, sexual and emotional violence against women: a general practice-based prevalence study. *Medical Journal of Australia*, 164(1), 14-17. <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.1996.tb94101.x>
- Mazur, A.G. (2002). *Theorizing feminist policy*. New York: Oxford University Press. ISBN 9780199246724
- McPhail, B.A., Busch, N.B., Kulkarni, S., & Rice, G. (2007). An integrative feminist model: the evolving feminist perspective on intimate partner violence. *Violence Against Women*, 13(8), 817-841. <https://doi.org/10.1177/1077801207302039>
- Mdletshe, L.C., & Makhaye, M.S. (2025). Suffering in silence: Reasons why victims of gender-based violence in higher education institutions choose not to report their victimization. *Social Sciences*, 14(6), 336. <https://doi.org/10.3390/socsci14060336>
- Murray, C.E. (2006). Controversy, constraints, and context: Understanding family violence through family systems theory. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 14(3), 234-239. <https://doi.org/10.1177/1066480706287277>
- Netto, L. de A., Moura, M.A.V., Queiroz, A.B.A., Tyrrell, M.A.R., & Pastor Bravo, M. del M. (2014). *Violence against women and its consequences*. *Escola Anna Nery*, 18(3), 458-464. <http://dx.doi.org/10.1590/1982-0194201400075>

Öhman, A., Burman, M., Carbin, M., & Edin, K. (2020). The public health turn on violence against women: analysing Swedish healthcare law, public health and gender-equality policies. *BMC Public Health*, 20(753). 1-12. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-08766-7>

Ørke, E.C., Bjørkly, S., Dufort, M., & Vatnar, S.K.B. (2021). Attachment characteristics among women victimized in no, one, and multiple IPV relationships: A Case-Control study. *Violence Against Women*, 27(15-16), 2945-2970. <https://doi.org/10.1177/1077801220981157>

Parvathi, M.S. (2021). The rhetoric of privacy and the gendering of domestic violence in the Covid-19 Pandemic. *Journal of Comparative Literature and Aesthetics*, 44(1), 36-40. Vishvanatha Kaviraja Institute, India.

Prah, J.J., & Gostin, L.O. (2025). *Post-separation abuse: An ignored public health crisis and preventable injustice*. *The Lancet*, 406(10521), 2734-2737. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(25\)02205-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(25)02205-6)

Richards, L., & Morse, J.M. (2013). *Read me first for a user's guide to qualitative methods*. London: Sage Publications. ISBN 978-1-4129-9806-2

Ritchie, J., & Lewis, J. (2003). *Qualitative research practice*. London: Sage Publications. ISBN 1446293513

Rose, G. (1997). Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics. *Progress in Human Geography*, 21(3), 305-320

Rosen, K.H., Bartle-Haring, S., & Stith, S.M. (2001). Using Bowen theory to enhance understanding of the intergenerational transmission of dating violence. *Journal of Family Issues*, 22(1), 124-142. <https://doi.org/10.1177/019251301022001006>

Russo, N.F., & Pirlott, R. (2006). Gender-based violence. Concepts, methods, and findings. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1087(1), 178-205. <https://doi.org/10.1196/annals.1385.024>

Sabri, B., & Granger, D.A. (2018). Gender-based violence and trauma in marginalized populations of women: Role of biological embedding and toxic stress. *Health Care for*

Women International, 36(9), 1038-1055.
<https://doi.org/10.1080/07399332.2018.1491046>

Salter, M., Woodlock, D., Dragiewicz, M., Conroy, E., Ussher, J., Burke, J., & Middleton, W. (2025). "I see it running through my family": The intergenerational and collective trauma of gender-based violence. *Journal of Family Trauma, Child Custody & Child Development*, 22(2), 254-274.
<https://doi.org/10.1080/26904586.2024.2443843>

Sharp-Jeffs, N., Kelly, L., & Klein, R. (2018). Long journeys toward freedom: The relationship between coercive control and space for action: Measurement and emerging evidence. *Violence Against Women*, 24, 163-185

Sharp-Jeffs, N. (2021). Understanding the economics of abuse: an assessment of the economic abuse definition within the Domestic Abuse Bill. *Journal of Gender-based Violence*, 5(1), 163-173. <https://doi.org/10.1332/239788220X16076181041680>

Snyder, C. (2008). What is third-wave feminism? A new directions essay. *Signs*, 34(1), 175-196. <https://doi.org/10.1086/588436>

Spearman, K.J., Vaughan-Eden, V., Hardesty, J.L., & Campbell, J. (2024). Post-separation abuse: A literature review connecting tactics to harm. *Journal of Family Trauma, Child Custody & Child Development*, 21(2), 145-164.
<https://doi.org/10.1080/26904586.2023.2177233>

Spearman, K.J., Hardesty, J.L., & Campbell, J. (2023). Post-separation abuse: A concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 79(4), 1225-1246.
<https://doi.org/10.1111/jan.15310>

Spencer, C.M., Stith, S.M., & Cafferky, B. (2022). What puts individuals at risk for physical intimate partner violence perpetration? A meta-analysis examining risk markers for men and women. *Trauma, Violence, & Abuse*, 23(1), 36-51.
<https://doi.org/10.1177/1524838020925776>

Stark, E. (2007). *Coercive control. The entrapment of women in personal life*. New York: Oxford University Press.

Stöckl, H., & Sorenson, S.B. (2024). Violence against women as a global public health issue. *Annual Review of Public Health*, 45, 277-294. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth060722-025138>

United Nations. (1995). *Report of the Fourth World Conference on Women: Beijing, 4–15 September 1995*. New York, United Nations. Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2026, από <https://digitallibrary.un.org/record/250039?v=pdf>

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. (2025). *Interviewing victims of gender-based violence*. Ανακτήθηκε 5 Φεβρουαρίου, 2026, από <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/womens-hr-gender/tool-3-interviewing-digital.pdf>

Van Ness, N. (2019). Feminism in couple and family therapy. In J.L. Lebow, A.L. Chambers, & D.C. Breunlin (Eds.), *Encyclopedia of couple and family therapy*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-49425-8_530

Walby, S., Armstrong J., & Strid S. (2012). Intersectionality: Multiple inequalities in social theory. *Sociology*, 46(2), 224-240. <https://doi.org/10.1177/0038038511416164>

Walters, M., Carter, B., Papp, P., & Silverstein, O. (1988). *The invisible web: gender patterns in family relationships*. New York: The Guilford Press. ISBN 978-0898627343

Watts, C., & Zimmerman, C. (2002). Violence against women: Global scope and magnitude. *The Lancet*, 359(9313), 1232-1237. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(02\)08221-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(02)08221-1)

Wemrell, M. (2023). Stories of backlash in interviews with survivors of intimate partner violence against women in Sweden. *Violence Against Women*, 29(2), 154-184. <https://doi.org/10.1177/10778012221088312>

World Health Organization (2001). *Putting women first: Ethical and safety recommendations for research on domestic violence against women*. Geneva: World Health Organization. Ανακτήθηκε 10 Μαΐου, 2026, από <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-FCH-GWH-01.1>

World Health Organization (2025). *Violence against women prevalence estimates, 2023*.

Ανακτήθηκε 28 Απριλίου, 2026, από
<https://www.who.int/publications/i/item/9789240116962>.

Wuest, J., Merritt-Gray, M., & Ford-Gilboe, M. (2004). Regenerating family. *Advances in Nursing Science*, 27(4), 257-274. <https://doi.org/10.1097/00012272-200410000-00003>

Young, M.D. (2007). *Finding meaning in the aftermath of trauma: Resilience and posttraumatic growth in female survivors of intimate partner violence* (Doctoral dissertation, The University of Montana). ScholarWorks at University of Montana.
<https://scholarworks.umt.edu/etd/449/>

Zsembik, B., Arroyo, J. M., Peek, C. W., & McFarlane, A. M. (2025). Effects of childhood exposure to gender-based violence on polyvictimization of GBV in the Dominican Republic. *Sage Open*, 15(3). <https://doi.org/10.1177/21582440251378238>

Παράρτημα Α. Έντυπο ενήμερης συναίνεσης

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΦΥΛΟΥ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΕΣ, ΘΕΩΡΙΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΗΣ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ

Τίτλος ΜΔΕ: «Έμφυλη βία, διαγενεακά μοτίβα και πρακτικές επιβίωσης και αντίστασης: μια ποιοτική μελέτη των εμπειριών γυναικών επιζώσων»

Φοιτήτρια/Ερευνήτρια: Μαρία Βοζικάκη

Παρακαλούμε συμπληρώστε τα αντίστοιχα τετραγωνίδια για να δηλώσετε τη συναίνεσή σας

Έχω διαβάσει και έχω κατανοήσει το περιεχόμενο του ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐
Εντύπου Πληροφόρησης

Μου δόθηκε αρκετός χρόνος για να αποφασίσω αν θέλω να ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐
συμμετέχω σε αυτή τη συζήτηση

Έχω λάβει ικανοποιητικές εξηγήσεις για τη διαχείριση των ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐
προσωπικών μου δεδομένων

Καταλαβαίνω ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική και ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐
μπορώ να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να δώσω
εξηγήσεις και χωρίς καμία συνέπεια.

Κατανοώ ότι αν αποχωρήσω από την έρευνα τα δεδομένα μου ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐
θα καταστραφούν.

Γνωρίζω με ποιόν μπορώ να επικοινωνήσω αν επιθυμώ ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐
περισσότερες πληροφορίες για την έρευνα

Συναινώ στη μαγνητοφώνηση της συνέντευξης ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Ονοματεπώνυμο συμμετέχουσας:	
Υπογραφή	Ημερομηνία
Ονοματεπώνυμο ερευνήτριας:	

Παράρτημα Β. Έντυπο πληροφόρησης συμμετεχουσών

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΦΥΛΟΥ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΕΣ, ΘΕΩΡΙΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Έντυπο πληροφόρησης συμμετεχουσών

Τίτλος ΜΔΕ: «Έμφυλη βία, διαγενεακά μοτίβα και πρακτικές επιβίωσης και αντίστασης: μια ποιοτική μελέτη των εμπειριών γυναικών επιζωσών»

Φοιτήτρια/Ερευνήτρια: Μαρία Βοζικάκη

Έχετε προσκληθεί να συμμετάσχετε σε μία έρευνα που διεξάγεται στο πλαίσιο της εκπόνησης της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας, με τίτλο: «Έμφυλη βία, διαγενεακά μοτίβα και πρακτικές επιβίωσης και αντίστασης: μια ποιοτική μελέτη των εμπειριών γυναικών επιζωσών», υπό την επίβλεψη της καθηγήτριας Κωνσταντίνας Σκλάβου.

Το έντυπο που κρατάτε στα χέρια σας θα σας δώσει πληροφορίες για την έρευνα προκειμένου να μπορέσετε ενημερωμένα να αποφασίσετε για το αν θα συμμετάσχετε ή όχι σε αυτήν.

Σας παρακαλώ να αφιερώσετε όσο χρόνο χρειάζεστε για να το διαβάσετε, να το σκεφτείτε και να κάνετε όποιες ερωτήσεις θέλετε. Αν αποφασίσετε να συμμετάσχετε, θα σας ζητηθεί να υπογράψετε αυτό το έντυπο.

1.Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ:

Σκοπός της έρευνας είναι η εις βάθος διερεύνηση και κατανόηση των βιωμένων εμπειριών γυναικών επιζώσων έμφυλης βίας, μέσα από το πρίσμα της φεμινιστικής, διαθεματικής προσέγγισης. Η μελέτη επιδιώκει να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο τα επαναλαμβανόμενα σχεσιακά μοτίβα και οι προηγούμενες εμπειρίες βίας επηρεάζουν τη νοηματοδότηση, την ερμηνεία και τη διαχείριση των βίαιων εμπειριών. Επίσης, εστιάζει στις μορφές φροντίδας και ανθεκτικότητας που αναπτύσσονται τόσο σε ατομικό όσο και σε διαπροσωπικό επίπεδο, καθώς και στις διαδικασίες επανανοηματοδότησης και ανασυγκρότησης της κοινωνικής και έμφυλης ταυτότητας μετά την εμπειρία της βίας. Μέσα από αυτή την προσέγγιση, η έρευνα φιλοδοξεί να συμβάλλει στην βαθύτερη κατανόηση των σύνθετων αυτών εμπειριών και στην ενίσχυση επιστημονικών και θεραπευτικών προσεγγίσεων που υποστηρίζουν την ενδυνάμωση των επιζώσων.

2. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ:

Στην έρευνα αυτή προβλέπεται να συμμετάσχουν γυναίκες επιζώσες έμφυλης βίας, οι οποίες έχουν απομακρυνθεί από τη βίαιη κατάσταση και βρίσκονται σε περίοδο κατά την οποία δεν υφίσταται κίνδυνος ή απειλή για τη ζωή τους. Επιπλέον, δηλώνουν σαφή και συνειδητή βούληση να επαναδιηγηθούν την τραυματική τους εμπειρία.

3. ΤΡΟΠΟΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ:

Στην περίπτωση που το επιθυμείτε, θα μου ήταν εξαιρετικά βοηθητική η συμμετοχή σας στην έρευνα κατά την οποία θα ήθελα να συζητήσουμε μαζί την προσωπική σας εμπειρία έμφυλης βίας.

Λόγω της εμπειρίας σας με τα θέματα αυτά προσκαλείστε να συμμετάσχετε στην ποιοτική μου έρευνα με την τεχνική της αφηγηματικής συνέντευξης. Η διαδικασία για λόγους αυστηρά επιστημονικούς θα καταγραφεί με τη χρήση μαγνητοφώνου. Η συμμετοχή σας μπορεί να οδηγήσει στην καλύτερη αποτύπωση των αναγκών που συνδέονται με τους στόχους της έρευνας και την (ανα) προσαρμογή των σχετικών πολιτικών και μεθοδολογιών.

4. ΚΙΝΔΥΝΟΙ (Η κόστος/επιβάρυνση) από τη συμμετοχή στην έρευνα:

Η συμμετοχή σας στην έρευνα δεν συνεπάγεται κάποιο κόστος ή επιβάρυνση (εκτός ίσως από το κόστος της μετακίνησής σας προς τον τόπο της συνάντησης/διεξαγωγής της έρευνας) και το χρόνο που θα διαθέσετε για τη συμμετοχή σας σε αυτή.

5.ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ:

Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι απολύτως εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να συμμετάσχετε χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία. Μπορείτε επίσης να αποσυρθείτε από την έρευνα χωρίς την οποιαδήποτε συνέπεια και χωρίς την απαίτηση παροχής οποιασδήποτε εξήγησης. Τα προσωπικά σας δεδομένα μπορούν να διαγραφούν ανά πάσα στιγμή. Σε κάθε περίπτωση η διαγραφή των πληροφοριών δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί μετά την έναρξη της ανάλυσης των δεδομένων της έρευνας.

6.ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑΣ:

Στο πλαίσιο της έρευνας στην οποία καλείστε να λάβετε μέρος θα τηρηθούν όλοι οι κανόνες ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας οι οποίοι αφορούν την εμπιστευτικότητα και την ψευδωνυμοποίηση των προσωπικών σας δεδομένων. Έτσι, οι πληροφορίες που θα δώσετε θα ανωνυμοποιηθούν /ψευδωνυμοποιηθούν και θα κωδικοποιηθούν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί η ταυτότητά σας σε τρίτους (χρήση κωδικών). Επίσης, η ταυτότητά σας δεν θα αποκαλυφθεί σε πιθανές δημοσιεύσεις, παρουσιάσεις ή επιστημονικές αναφορές που θα προκύψουν από τη συγκεκριμένη μελέτη. Τα αρχεία που περιλαμβάνουν τα δεδομένα σας θα φυλάσσονται «κλειδωμένα» στον προσωπικό μου υπολογιστή. Τα δεδομένα και οι πληροφορίες που θα δώσετε μπορεί να χρησιμοποιηθούν στο μέλλον δευτερογενώς σε παρόμοια έρευνα για λόγους συγκρισιμότητας. Αποτελέσματα αυτής της έρευνας μπορεί να χρησιμοποιηθούν σε επιστημονικές δημοσιεύσεις, ανακοινώσεις σε συνέδρια, σχέδια δράσης. Τα αποτελέσματα θα παρουσιαστούν σε συνοπτική μορφή και το όνομα ή η ταυτότητά σας δεν θα μπορούν να προσδιοριστούν σε καμία δημοσίευση.

8. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ:

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την έρευνα μπορείτε να επικοινωνήσετε στην ηλεκτρονική διεύθυνση (e-mail): std527577@ac.eap.gr ή vozikaki@crete.gov.gr.

Παράρτημα Γ. Οδηγός αφηγηματικής συνέντευξης

A. Έναρξη: Δημιουργία ασφάλειας, εγγύτητας και οικειότητας

- Υπενθύμιση ανωνυμίας και εμπιστευτικότητας
- Διευκρίνιση ότι η συμμετέχουσα μπορεί να σταματήσει οποιαδήποτε στιγμή
- Επιβεβαίωση ότι μοιράζεται μόνο ό,τι η ίδια επιθυμεί

B. Κεντρική ερώτηση έναρξης της αφήγησης

Θα θέλατε να μοιραστείτε μαζί μου την ιστορία σας; Μπορείτε να ξεκινήσετε από όπου θέλετε εσείς και να μου πείτε ό,τι εσείς θεωρείτε σημαντικό.

Γ. Ερωτήσεις εμβάθυνσης (χρησιμοποιούνται μόνο αν χρειαστεί)

Η εμπειρία της έμφυλης βίας και το νόημά της

- *Τι ήταν πιο δύσκολο για εσάς;*
- *Πώς πιστεύετε ότι σας επηρέασε αυτή η εμπειρία;*
- *Πώς νιώθατε εκείνη την περίοδο;*

Οικογένεια και παρελθόν (διαγενεακή διάσταση)

- *Αν θέλετε, πείτε μου λίγα πράγματα για την οικογένεια στην οποία μεγαλώσατε.*
- *Πώς αντιμετωπίζονταν οι δυσκολίες ή οι συγκρούσεις στην οικογένειά σας;*
- *Υπήρχαν παρόμοιες εμπειρίες στη ζωή σας όταν ήσασταν παιδιά;*
- *Βλέπετε σήμερα ομοιότητες ή διαφορές ανάμεσα σε εσάς και άλλες γυναίκες της οικογένειάς σας;*

Υποστήριξη και Φροντίδα

- *Σας ήταν εύκολο να ζητήσετε βοήθεια;*
- *Υπήρχαν κάποιοι λόγοι που σας δυσκόλεψαν να ζητήσετε βοήθεια;*
- *Ποιοι άνθρωποι ήταν πιο κοντά σας εκείνη την περίοδο;*
- *Πώς ήταν οι σχέσεις σας με τους σημαντικούς ανθρώπους της ζωής σας τότε;*
- *Υπήρξαν κάποια άτομα ή υπηρεσίες που σας βοήθησαν;*
- *Τι θα θέλατε να ήταν διαφορετικό στις υπηρεσίες που σας υποστήριζαν;*

- Τι σήμαινε για εσάς «φροντίδα» εκείνη την περίοδο;
- Σήμερα, τι σημαίνει για εσάς φροντίδα;

Επανανοηματοδότηση κοινωνικής ταυτότητας

- Τι σημαίνει για εσάς αυτή η εμπειρία σήμερα;
- Πώς σας έχει επηρεάσει αυτή η εμπειρία;
- Υπάρχει κάτι που ανακαλύψατε για τον εαυτό σας μέσα από αυτή τη διαδρομή;
- Πώς είναι η ζωή σας σήμερα;
- Έχει αλλάξει κάτι στη ζωή σας ή στον εαυτό σας από τότε μέχρι σήμερα;
- Υπάρχει κάτι που νιώθετε ότι κάνετε διαφορετικά σήμερα;

Κλείσιμο συνέντευξης

- Υπάρχει κάτι ακόμη που θα θέλατε να προσθέσετε;
- Ευχαριστίες και υπενθύμιση διαθέσιμων υποστηρικτικών πόρων, αν χρειαστεί.

Παράρτημα Δ. Πίνακες θεματικής ανάλυσης

Πίνακας 1. Αρχικοί κώδικες που προέκυψαν από την ανάλυση των αφηγηματικών συνεντεύξεων

A/A	Αρχικός κώδικας
1	Πατριαρχικές οικογενειακές αξίες
2	Έμφυλοι ρόλοι και προσδοκίες
3	Γυναικεία υποταγή και αυτοθυσία
4	Διαγενεακή μεταβίβαση βίας
5	Διαγενεακή μεταβίβαση έμφυλων στερεοτύπων
6	Παιδική έκθεση σε βία
7	Παιδική παραμέληση
8	Συναισθηματική αποστέρηση στην παιδική ηλικία
9	Γονεοποίηση
10	Ανάληψη ευθυνών από μικρή ηλικία
11	Ρόλος της «δυνατής» γυναίκας
12	Κανονικοποίηση της βίας στην οικογένεια
13	Ψυχολογικός έλεγχος
14	Καταναγκαστικός έλεγχος
15	Gaslighting
16	Υποτίμηση και απαξίωση
17	Λεκτική κακοποίηση
18	Ταπείνωση και εξευτελισμός
19	Απειλές
20	Εκφοβισμός
21	Έλεγχος κοινωνικών επαφών
22	Έλεγχος της καθημερινότητας
23	Κοινωνική απομόνωση
24	Οικονομικός έλεγχος
25	Οικονομική εξάρτηση
26	Περιορισμός προσωπικής αυτονομίας
27	Σωματική βία

28	Απόπειρα στραγγαλισμού
29	Απειλή γυναικοκτονίας
30	Σεξουαλική βία
31	Σεξουαλικός εξαναγκασμός
32	Σεξουαλική παρενόχληση
33	Σεξουαλική αντικειμενοποίηση
34	Παραβίαση σωματικών ορίων
35	Διαδικτυακή σεξουαλική βία
36	Κακοποίηση μετά το χωρισμό
37	Καταδίωξη και παρακολούθηση
38	Κακόβουλη χρήση δικαστικών διαδικασιών
39	Φόβος απέναντι στον δράστη
40	Διαρκής επιφυλακή
41	Αίσθημα ανασφάλειας
42	Αίσθημα παγίδευσης
43	Αδυναμία διαφυγής
44	Φόβος αποχώρησης από τη σχέση
45	Αμφιθυμία για τη διατήρηση της σχέσης
46	Φόβος κοινωνικού στιγματισμού
47	Σιωπή γύρω από την κακοποίηση
48	Απόκρυψη της βίας
49	Ντροπή
50	Ενοχές
51	Αυτοενοχοποίηση
52	Χαμηλή αυτοεκτίμηση
53	Απώλεια προσωπικής ταυτότητας
54	Απώλεια φωνής και προσωπικής δύναμης
55	Ψυχική εξουθένωση
56	Άγχος
57	Τραυματικό βίωμα

58	Συναισθηματική απορρύθμιση
59	Μοναξιά
60	Κοινωνική απομόνωση ως συνέπεια της βίας
61	Δυσκολία εμπιστοσύνης στις σχέσεις
62	Επιπτώσεις στη μητρότητα
63	Έκθεση των παιδιών στη βία
64	Προστασία των παιδιών ως κίνητρο απομάκρυνσης
65	Αναγνώριση της κακοποίησης ως σημείο καμπής
66	Αναζήτηση βοήθειας
67	Θεραπευτική υποστήριξη
68	Υποστηρικτικά κοινωνικά δίκτυα
69	Αρνητικές εμπειρίες από θεσμούς
70	Δευτερογενής θυματοποίηση
71	Θεσμική προδοσία
72	Στρατηγικές επιβίωσης και αντίστασης
73	Αυτοφροντίδα
74	Δημιουργική έκφραση και τέχνη
75	Επαγγελματική δραστηριοποίηση και οικονομική αυτονομία
76	Ανάκτηση φωνής και αυτονομίας
77	Δημόσια μαρτυρία και ορατότητα
78	Προσωπική ενδυνάμωση
79	Κοινωνική δράση και αλληλεγγύη
80	Βοήθεια προς άλλες γυναίκες
81	Επανανοηματοδότηση της εμπειρίας βίας
82	Ελπίδα και προοπτική αλλαγής
83	Μετατραυματική ανάπτυξη
84	Ανασυγκρότηση ταυτότητας
85	Αναζήτηση ασφάλειας μέσω του γάμου
86	Μη προστατευτικός ρόλος της οικογένειας

87	Σπάσιμο της σιωπής
88	Αίσθημα δικαίωσης και αναγνώρισης
89	Αλληλεγγύη μεταξύ γυναικών
90	Δημιουργία νέας ταυτότητας μετά τη βία

Πίνακας 2. Ομαδοποιημένοι κώδικες, αντίστοιχοι αρχικοί κώδικες και συχνότητα εμφάνισης

A/A	Ομαδοποιημένοι κώδικες	Αντίστοιχοι αρχικοί κώδικες	Συχνότητα (N=8)
1	Πατριαρχικές αξίες και έμφυλα πρότυπα	1, 2, 3, 5, 85	8
2	Διαγενεακή μεταβίβαση της έμφυλης βίας	4, 6, 12, 86	6
3	Παιδική παραμέληση και συναισθηματική αποστέρηση	7, 8	5
4	Γονεοποίηση και πρόωρη ανάληψη ευθυνών	9, 10, 11	4
5	Ψυχολογικός έλεγχος και επιβολή εξουσίας	13, 14, 22	8
6	Χειριστικές και ελεγκτικές συμπεριφορές	15, 21, 26	6
7	Υποτίμηση, απαξίωση και λεκτική κακοποίηση	16, 17, 18	8
8	Απειλές και εκφοβισμός	19, 20	6
9	Κοινωνική απομόνωση και έλεγχος κοινωνικών σχέσεων	23, 21, 60	7
10	Οικονομικός έλεγχος και εξάρτηση	24, 25	5
11	Σωματική βία υψηλής επικινδυνότητας	27, 28, 29	4

12	Σεξουαλική βία, εξαναγκασμός και παραβίαση ορίων	30, 31, 34	5
13	Σεξουαλική παρενόχληση, αντικειμενοποίηση και ψηφιακή βία	32, 33, 35	4
14	Κακοποιητικές και καταδιωκτικές συμπεριφορές μετά το χωρισμό	36, 37, 38	3
15	Φόβος, ανασφάλεια και διαρκής επαγρύπνηση	39, 40, 41	8
16	Εγκλωβισμός στην κακοποιητική σχέση	42, 43, 44, 45	8
17	Στίγμα, σιωπή και απόκρυψη της βίας	46, 47, 48, 87	7
18	Ντροπή, ενοχές και αυτοκατηγορία	49, 50, 51	7
19	Χαμηλή αυτοεκτίμηση και απώλεια εαυτού	52, 53, 54	7
20	Ψυχική επιβάρυνση και τραυματικές συνέπειες	55, 56, 57, 58	8
21	Μοναξιά, αποξένωση και δυσκολία εμπιστοσύνης	59, 61	6
22	Επιπτώσεις της βίας στη μητρότητα και στα παιδιά	62, 63	6
23	Προστασία των παιδιών ως κίνητρο απομάκρυνσης	64	6
24	Αναγνώριση της κακοποίησης ως σημείο καμπής	65, 87	7
25	Αναζήτηση βοήθειας και υποστηρικτικών δικτύων	66, 68, 89	6
26	Θεραπευτική και ψυχοκοινωνική υποστήριξη	67, 88	5

27	Αρνητικές εμπειρίες από θεσμούς και υπηρεσίες	69, 70, 71	5
28	Στρατηγικές επιβίωσης και αντίστασης	72, 73	8
29	Δημιουργική έκφραση ως μέσο ενδυνάμωσης	74	4
30	Οικονομική αυτονόμηση και επαγγελματική δραστηριοποίηση	75	6
31	Ανάκτηση αυτονομίας και προσωπικής δύναμης	76, 78	7
32	Δημόσια μαρτυρία και κοινωνική ορατότητα	77	4
33	Κοινωνική δράση, αλληλεγγύη και προσφορά	79, 80	5
34	Επανενομηματοδότηση της εμπειρίας και μετατραυματική ανάπτυξη	81, 82, 83, 88	6
35	Ανασυγκρότηση και δημιουργία νέας ταυτότητας	84, 90	6

Πίνακας 3. Θεματικές κατηγορίες, θέματα και συμμετέχουσες στις οποίες εμφανίζονται

Θεματική κατηγορία	Θέμα	Συνεντεύξεις στις οποίες εμφανίζεται
Διαγενεακά μοτίβα, πατριαρχικές αξίες και έμφυλη κοινωνικοποίηση	Διαγενεακή κανονικοποίηση της γυναικείας υποταγής και της παραμονής στη σχέση	Χριστίνα, Ελπίδα, Ανθή
	Παιδικό τραύμα, παραμέληση και πρόωρη ενηλικίωση	Αγάπη, Ελπίδα, Ανθή
	Πατριαρχικές προσδοκίες, συντροφικές σχέσεις και αναζήτηση αποδοχής	Σοφία, Ανθή
Μορφές έμφυλης βίας, καταναγκαστικός έλεγχος και σχέσεις εξουσίας	Καταναγκαστικός έλεγχος, ψυχολογική βία και αποδόμηση της προσωπικότητας	Χριστίνα, Σοφία, Αγάπη, Ανθή
	Σωματική, σεξουαλική και οικονομική κακοποίηση	Χριστίνα, Σοφία, Ελπίδα, Ειρήνη, Ανθή
	Σεξουαλική παρενόχληση, ψηφιακή βία και έμφυλη στοχοποίηση	Αγάπη, Ελευθερία, Φωτεινή
	Κακοποίηση και συνέχιση του ελέγχου μετά τον χωρισμό	Χριστίνα, Σοφία, Αγάπη

Επιπτώσεις της βίας στις γυναίκες και στα παιδιά

Οι μακροχρόνιες ψυχοσυναισθηματικές συνέπειες της κακοποίησης	Όλες
Ντροπή, ενοχές και απώλεια του εαυτού	Χριστίνα, Σοφία, Ειρήνη, Ανθή
Ανάμεσα στον φόβο, την εξάρτηση και την ελπίδα για αλλαγή: οι δυσκολίες αποχώρησης από την κακοποιητική σχέση	Χριστίνα, Σοφία, Ελπίδα, Ανθή
Η προστασία των παιδιών και η προσπάθεια διακοπής της διαγενεακής αναπαραγωγής της βίας	Χριστίνα, Σοφία, Αγάπη, Ελπίδα, Ανθή
Η βία ως παράγοντας αποξένωσης και διατάραξης των διαπροσωπικών σχέσεων	Χριστίνα, Αγάπη, Ελπίδα, Ελευθερία

Σιωπή, αποκάλυψη, θεσμική ανταπόκριση και δευτερογενής θυματοποίηση

Η αναγνώριση της βίας ως καθοριστικό σημείο μετασχηματισμού και αλλαγής	Ειρήνη, Ανθή, Σοφία
Η συμβολή των υποστηρικτικών δικτύων και	Όλες

της θεραπείας στην αποκατάσταση μετά τη βία	
Η αμφισβήτηση των επιζώνων και οι περιορισμοί της θεσμικής προστασίας	Αγάπη, Ειρήνη, Ελευθερία, Φωτεινή, Ανθή
Επιβίωση, αντίσταση, και μετατραυματική ανάπτυξη	
Από την επιβίωση στην αντίσταση απέναντι στη βία	Όλες
Αυτονόμηση και ανάκτηση της προσωπικής δύναμης	Χριστίνα, Σοφία, Αγάπη, Ελευθερία, Ανθή
Ο μετασχηματισμός του τραύματος σε πηγή προσωπικής ανάπτυξης και νέου νοήματος	Σοφία, Αγάπη, Ειρήνη, Ελπίδα, Ανθή
Από την ταυτότητα του θύματος στην επαναδιεκδίκηση του εαυτού	Χριστίνα, Αγάπη, Ειρήνη, Ελευθερία, Ανθή
Συλλογική δράση και κοινωνική αλλαγή	Αγάπη, Φωτεινή, Ανθή
Η τέχνη ως μέσο έκφρασης, θεραπείας και κοινωνικής παρέμβασης	Αγάπη, Φωτεινή

Πίνακας 4. Θεματικός χάρτης των ευρημάτων: θεματικές κατηγορίες, θέματα και υποθέματα

Θεματική κατηγορία	Θέμα	Υποθέματα
Διαγενεακά μοτίβα, πατριαρχικές αξίες και έμφυλη κοινωνικοποίηση	Διαγενεακή κανονικοποίηση της γυναικείας υποταγής και της παραμονής στη σχέση	- Εσωτερίκευση πατριαρχικών αντιλήψεων - Η υπομονή και η αυτοθυσία ως γυναικείες αρετές - Κανονικοποίηση της βίας - Κοινωνική πίεση για διατήρηση του γάμου - Σιωπή και απόκρυψη της κακοποίησης
	Παιδικό τραύμα, παραμέληση και πρόωρη ενηλικίωση	- Συναισθηματική αποστέρηση - Παιδική έκθεση στη βία - Γονεοποίηση - Πρόωρη ανάληψη ευθυνών - Ο ρόλος της «δυνατής»
	Πατριαρχικές προσδοκίες, συντροφικές σχέσεις και αναζήτηση αποδοχής	- Αναζήτηση ασφάλειας μέσω του γάμου - Ανάγκη αποδοχής - Έμφυλοι ρόλοι στις σχέσεις - Η κανονικότητα του γάμου και της μητρότητας
Μορφές έμφυλης βίας, καταναγκαστικός		

έλεγχος και σχέσεις

εξουσίας

Καταναγκαστικός έλεγχος, ψυχολογική βία και αποδόμηση της προσωπικότητας	- Gaslighting
- Ζήλια και επιτήρηση
- Έλεγχος καθημερινότητας
- Υποτίμηση και απαξίωση
- Ψυχολογική χειραγώγηση |
|--|---|

Σωματική, σεξουαλική και οικονομική κακοποίηση	- Σωματική βία
- Σεξουαλικός εξαναγκασμός
- Βιασμός
- Οικονομικός έλεγχος
- Οικονομική εξάρτηση
- |
|--|--|

Σεξουαλική παρενόχληση, ψηφιακή βία και έμφυλη στοχοποίηση	- Παρενόχληση στον δημόσιο χώρο
- Παρενόχληση στην εργασία
- Ψηφιακή βία
- Αντικειμενοποίηση |
|--|---|

Κακοποίηση μετά το χωρισμό και συνέχιση του ελέγχου μετά τον χωρισμό	- Καταδίωξη
- Δικαστική παρενόχληση
- Χρήση παιδιών ως μέσου ελέγχου
- Συνεχιζόμενος φόβος |
|--|---|

Επιπτώσεις της

βίας στις γυναίκες

και στα παιδιά

Οι μακροχρόνιες ψυχοσυναισθηματικές συνέπειες της κακοποίησης	- Άγχος
- Φόβος
- Τραυματικό στρες
- Ψυχική εξουθένωση
- Διαρκής επιφυλακή |
|---|--|

Ντροπή, ενοχές και απώλεια του εαυτού	- Αυτοκατηγορία - Εσωτερίκευση ευθυνών - Χαμηλή αυτοεκτίμηση - Απώλεια προσωπικής ταυτότητας
Ανάμεσα στον φόβο, την εξάρτηση και την ελπίδα για αλλαγή: οι δυσκολίες αποχώρησης από την κακοποιητική σχέση	- Οικονομική εξάρτηση - Φόβος αντιποίνων - Συναισθηματικός δεσμός - Ελπίδα αλλαγής του δράστη
Η προστασία των παιδιών και η προσπάθεια διακοπής της διαγενεακής αναπαραγωγής της βίας	- Παιδιά μάρτυρες βίας - Μητρικές ενοχές - Προστασία των παιδιών - Διακοπή του κύκλου της βίας
Η βία ως παράγοντας αποξένωσης και διατάραξης των διαπροσωπικών σχέσεων	- Κοινωνική απομόνωση - Μοναξιά - Αποξένωση - Δυσκολία εμπιστοσύνης
Η αναγνώριση της βίας ως καθοριστικό σημείο μετασχηματισμού και αλλαγής	- Συνειδητοποίηση της κακοποίησης - Σημεία καμψής - Σπάσιμο της σιωπής - Επανανοηματοδότηση των εμπειριών
Σιωπή, αποκάλυψη, θεσμική ανταπόκριση και δευτερογενής θυματοποίηση	

Η συμβολή των υποστηρικτικών δικτύων και της θεραπείας στην αποκατάσταση μετά τη βία	- Υποστήριξη από φίλους - Υποστήριξη από οικογένεια - Θεραπεία - Συμβουλευτική - Αίσθηση ασφάλειας
Η αμφισβήτηση των επιζωσών και οι περιορισμοί της θεσμικής προστασίας	- Θεσμική προδοσία - Δευτερογενής θυματοποίηση - Ανεπαρκής προστασία - Δικαστική ταλαιπωρία
Επιβίωση, αντίσταση, και μετατραυματική ανάπτυξη	
Από την επιβίωση στην αντίσταση απέναντι στη βία	- Θέσπιση ορίων - Αποχώρηση από τη σχέση - Καθημερινές πρακτικές αντίστασης - Διεκδίκηση δικαιωμάτων
Αυτονόμηση και ανάκτηση της προσωπικής δύναμης	- Οικονομική ανεξαρτησία - Επαγγελματική δραστηριοποίηση - Αυτονομία - Προσωπική δύναμη
Ο μετασχηματισμός του τραύματος σε πηγή προσωπικής ανάπτυξης και νέου νοήματος	- Αυτογνωσία - Νέα νοήματα ζωής - Ανθεκτικότητα - Προσωπική ανάπτυξη
Από την ταυτότητα του θύματος στην επαναδιεκδίκηση του εαυτού	- Ανασυγκρότηση ταυτότητας - Αυτοσεβασμός - Νέα εικόνα εαυτού - Επαναπροσδιορισμός της ζωής

Συλλογική δράση και κοινωνική αλλαγή	- Ευαισθητοποίηση - Υποστήριξη άλλων γυναικών - Ακτιβισμός - Φεμινιστική συνειδητοποίηση - Δημόσια μαρτυρία
Η τέχνη ως μέσο έκφρασης, θεραπείας και κοινωνικής παρέμβασης	- Δημιουργική έκφραση - Τέχνη ως θεραπευτικό εργαλείο - Καλλιτεχνική παρέμβαση - Κοινωνική ευαισθητοποίηση

Παράρτημα Ε: Συνοπτική παρουσίαση των συνθετικών αφηγήσεων των συμμετεχουσών

5.1 Πρώτη Συνέντευξη: «Χριστίνα, επιζώσα ενδοοικογενειακής βίας και διαγενεακής μεταβίβασης της έμφυλης βίας»

Η Χριστίνα είναι 58 ετών, κατάγεται από τη Βόρεια Ήπειρο και είναι απόφοιτη δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Σε ηλικία 22 ετών μετανάστευσε στην Ελλάδα, αρχικά στη Ρόδο και στη συνέχεια στο Ηράκλειο Κρήτης, όπου διαμένει έως σήμερα. Είναι μητέρα μίας 25χρονης κόρης και γιαγιά μίας πεντάχρονης εγγονής.

Η Χριστίνα παρέμεινε για 24 χρόνια σε μια κακοποιητική συντροφική σχέση, βιώνοντας πολλαπλές μορφές έμφυλης βίας, όπως σωματική, ψυχολογική και οικονομική κακοποίηση και συστηματικές πρακτικές καταναγκαστικού ελέγχου και πατριαρχικής τρομοκρατίας. Παρότι έχουν παρέλθει δέκα χρόνια από τον χωρισμό τους, εξακολουθεί να αντιμετωπίζει κακοποιητικές συμπεριφορές από τον πρώην σύζυγό της, οι οποίες εκδηλώνονται μέσω καταδίωξης, παρακολούθησης, εκφοβισμού στο διαδίκτυο και επαναλαμβανόμενων αβάσιμων μηνύσεων και αγωγών, με στόχο τη διατήρηση του ελέγχου στη ζωή της.

Η συνέντευξη με τη Χριστίνα είχε τη μεγαλύτερη διάρκεια από όλες τις συνεντεύξεις της έρευνας, ξεπερνώντας τις τρεισήμισι ώρες, και ανέδειξε με ιδιαίτερη σαφήνεια τη διασταύρωση του φύλου με ευρύτερους κοινωνικούς και δομικούς παράγοντες στη διαμόρφωση των εμπειριών έμφυλης βίας. Η αφήγησή της αποκαλύπτει πώς οι πατριαρχικές αντιλήψεις για τους έμφυλους ρόλους, η μεταναστευτική εμπειρία, η οικονομική επισφάλεια και οι κυρίαρχοι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου διαμορφώνουν και συντηρούν τις συνθήκες μιας κακοποιητικής σχέσης.

Θέμα 1: «Διαγενεακή κανονικοποίηση της γυναικείας υποταγής και της παραμονής στη σχέση»

Υποθέματα:

- 1.1** Εσωτερίκευση πατριαρχικών αντιλήψεων για τον γάμο και τη γυναικεία θέση
- 1.2** Οικογενειακή αναπαραγωγή και κανονικοποίηση της βίας
- 1.3** Πολιτισμικές νόρμες γυναικείας υποταγής και κατωτερότητας
- 1.4** Ο φόβος του χωρισμού ως προσωπική και κοινωνική αποτυχία

1.5 Η γυναικεία ευθύνη για τη διατήρηση της οικογένειας

Το πρώτο θέμα που αναδύθηκε από την αφήγηση της Χριστίνας αφορά στη διαγενεακή μεταβίβαση πατριαρχικών αξιών και στάσεων που ενισχύουν την γυναικεία καταπίεση, την κοινωνική ανοχή απέναντι στη βία και την ηθική υποχρέωση των γυναικών να παραμένουν στον γάμο, ακόμη και υπό συνθήκες σοβαρής κακοποίησης. Η Χριστίνα είχε εσωτερικεύσει από πολύ μικρή ηλικία παραδοσιακές αντιλήψεις σχετικά με τον γάμο, τη θέση και τα δικαιώματα των γυναικών ως αυτονόητους και αδιαμφισβήτητους έμφυλους κανόνες. Η αφήγηση της υποδηλώνει ότι η παραμονή της στην κακοποιητική σχέση συνδεόταν με βαθιά εδραιωμένες πεποιθήσεις σχετικά με το τι «οφείλει» να αντέχει και να ανέχεται μια γυναίκα μέσα στον γάμο. Η αποδοχή της βίας εμφανίζεται ως αναμενόμενο και σχεδόν αναπόφευκτο στοιχείο της συζυγικής ζωής, ενώ ο χωρισμός προσλαμβάνεται ως μια προσωπική αποτυχία που οδηγεί στον κοινωνικό στιγματισμό. Η Χριστίνα περιγράφει ότι, ακόμη και μετά τον αρχικό χωρισμό από τον σύζυγό της, επιθυμούσε να επανασυνδεθεί μαζί του, καθώς είχε κοινωνικοποιηθεί με την πεποίθηση ότι η γυναίκα οφείλει να παραμένει δίπλα στον άνδρα που επέλεξε ως σύντροφο. Η ίδια αναφέρει σχετικά: *«Ήθελα να τον πάρω πάλι πίσω, γιατί μας έχουν μεγαλώσει έτσι. Ότι αυτόν που πήρες, αυτόν θα έχεις τώρα, δεν θα έχεις άλλον».*

Ενδεικτική των παραπάνω είναι η στάση του οικογενειακού περιβάλλοντος της Χριστίνας απέναντι στην αποκάλυψη της βίας που βίωνε. Όταν γνωστοποίησε στη μητέρα της ότι ο σύζυγός της ασκούσε σοβαρή σωματική βία κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της, με σκοπό να προκαλέσει την απώλεια του παιδιού, δεν έλαβε την αναμενόμενη προστασία ούτε ενθαρρύνθηκε να απομακρυνθεί από τη σχέση. Αντίθετα, η μητέρα της αναπαρήγαγε την κυρίαρχη πατριαρχική αντίληψη περί γυναικείας υποταγής: *«Της λέω “Με χτυπάει. Με χτυπάει για να χάσω το παιδί. Κάνει το παν για να χάσει το παιδί. Και μου λέει “όπου θα πάει ο άντρας σου θα πας κι εσύ”. Αυτό εγώ δεν μπορώ να το ξεχάσω, ακόμη και τώρα, αν με είχε υποστηρίξει ίσως να μην τα είχα περάσει όλα αυτά... Το είπα και στον αδερφό μου Και ήταν και αυτός της ίδιας αντίληψης, ότι αφού τον παντρεύτηκες, πρέπει να πας εκεί που πάει κι αυτός. Αυτές τις δύο κουβέντες δεν τις άκουσε καν... Εντάξει, και τα αδέρφια μου σου λένε, θα την κάνουμε τώρα με ένα παιδί. Ποιος θα την πάρει; Είναι ντροπή αυτά τα πράγματα. Έτσι εγώ για πολλά χρόνια δεν μιλούσα, σουτ και σουτ να μην ακούσει η γειτονιά».* Η αντίδραση της μητέρας της

Χριστίνας λειτουργεί ως ισχυρός μηχανισμός κανονικοποίησης της βίας, καθώς ελαχιστοποιεί το γεγονός της βίας και μετατοπίζει τη συζήτηση από την προστασία της Χριστίνας στη διατήρηση του γάμου, ως πρωταρχική της υποχρέωση. Επίσης, η αναφορά «ποιος θα την πάρει», η οποία συνδέει την κοινωνική αξία και αποδοχή μιας γυναίκας με τη συζυγική της κατάσταση και η επίκληση της «ντροπής» αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο οι έμφυλες προσδοκίες και ο φόβος του κοινωνικού στιγματισμού λειτουργούν ως μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου της γυναικείας συμπεριφοράς.

Η Χριστίνα έχοντας πλέον απεγκλωβιστεί από το προηγούμενο καθεστώς βίας και ελέγχου, αναγνωρίζει ότι η νεαρή ηλικία της, οι περιορισμένες κοινωνικές της εμπειρίες και οι έμφυλοι κανόνες με τους οποίους είχε κοινωνικοποιηθεί, επηρέασαν καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόταν τον εαυτό της και την προσωπική της αξία. Όπως σημειώνει: «Δεν είχα τα μυαλά που έχω τώρα... Ήμουν μικρό κορίτσι... Δεν είχα ζήσει στην Ελλάδα να δω πώς ζει ο κόσμος, πώς ζουν οι γυναίκες...πολύ καταπίεση και τα πρέπει που είχα ως γυναίκα, αυτό νόμιζα ότι είναι η ζωή...».

Θέμα 2: «Καταναγκαστικός έλεγχος, έμφυλη εξουσία και πολλαπλές μορφές βίας πριν και μετά το χωρισμό»

Υποθέματα:

- 2.1 Η γυναίκα ως ιδιοκτησία του άνδρα
- 2.2 Έλεγχος του σώματος, της αναπαραγωγικής αυτονομίας και της μητρότητας
- 2.3 Οικονομικός έλεγχος και οικονομική εκμετάλλευση
- 2.4 Κοινωνική απομόνωση και έλεγχος της επικοινωνίας
- 2.5 Ψυχολογική κακοποίηση, τρομοκράτηση και διαρκής φόβος

Το δεύτερο θέμα που προέκυψε από την ανάλυση της ιστορίας της Χριστίνας αφορά στον καταναγκαστικό έλεγχο και στις πολλαπλές μορφές βίας που βίωνε μέσα στη σχέση. Η εμπειρία της περιγράφεται ως ένα συνεχές λεκτικής, ψυχολογικής, σωματικής και οικονομικής κακοποίησης, διάχυτης σε κάθε πτυχή της καθημερινότητάς της, στο πλαίσιο ενός καθεστώτος πατριαρχικής βίας. Ο πρώην σύζυγός της ασκούσε έλεγχο στην εργασία, στις κοινωνικές τις σχέσεις και στα υποστηρικτικά της δίκτυα. Η

ιδιοκτησιακή αυτή αντίληψη επεκτεινόταν και στο σώμα της, στη μητρότητα και στην αναπαραγωγική της αυτονομία. Μάλιστα, η σωματική βία εμφανίστηκε ήδη από τα πρώτα χρόνια της σχέσης, κατά τη διάρκεια της πρώτης εγκυμοσύνης της Χριστίνας. Αναφερόμενη στην περίοδο αυτή, σημειώνει: *«Με χτυπούσε για να χάσω το παιδί. Δεν ήθελε παιδιά τότε, μέχρι που τα κατάφερε, από το πολύ ζύλο και το έχασα το παιδί». Η βία δεν σταμάτησε ποτέ, αλλά αντίθετα, περιγράφεται από τη Χριστίνα ως μια επαναλαμβανόμενη διαδικασία που είχε απειλήσει πολλές φορές την ίδια της τη ζωή: «Με είχε βάλει να ανεβοκατεβάζω την τέντα, έτσι για να με τυραννήσει, τριάντα φορές πάνω κάτω...και επειδή δεν του άρεσε ήρθε από πίσω με τον μπαστούνι.. Και μου το πέρασε στο λαιμό. Το πέρασε εδώ. Άμα το κάνει μία έτσι πέθανα. Δεν είχε μυαλό αυτός. Και ήταν πάλι μπροστά η μικρή...».*

Παρά το γεγονός ότι η Χριστίνα εργαζόταν πολύ σκληρά, δεν είχε καμία πρόσβαση ή έλεγχο στους οικονομικούς της πόρους: *«Για μένα δουλεύεις μου λέει. Το έχεις καταλάβει ότι δουλεύεις για μένα; Δεν είχα ούτε ένα ευρώ. Ούτε μία δραχμή. Δεν ήξερα τι είναι λεφτά...Πληρωνόμουν και με ανάγκαζε να του δίνω όλα τα λεφτά μου, “Θα μου δίνεις τα λεφτά στο χέρι μέχρι το τελευταίο σεντς”». Ακόμη και η προσπάθειά της να κρατήσει ένα μικρό χρηματικό ποσό για προσωπική χρήση αντιμετωπιζόταν ως πράξη ανυπακοής και οδηγούσε σε βίαιες εκρήξεις: «Του λέω θα κρατήσω 10 ευρώ να πάρω ένα παντελόνι... “Γιατί μωρή πουτάνα πήρες τα 10 ευρώ;”, φώναζε και με απειλούσε».*

Η προσπάθεια αποδυνάμωσης των κοινωνικών δικτύων της Χριστίνας εμφανίζεται ως ένας ακόμη μηχανισμός του πρώην συζύγου της για τη διατήρηση της κυριαρχίας: *«Με είχε κόψει... καμία σχέση με τους γονείς μου, με τα αδέρφια μου, με οποιoδήποτε. Καμία επαφή με τον κόσμο. Χωρίς φίλες. Χωρίς κανέναν. Χωρίς συγγενείς».* Στο ίδιο πλαίσιο, της στερούσε ακόμη και την πρόσβασή της στο τηλέφωνο: *«Μέχρι το 2015 δεν είχα κινητό. Ούτε σταθερό, τίποτα, τίποτα... είχα φτάσει στο σημείο να επικοινωνώ κρυφά με τη μητέρα μου μέσω της γειτόνισσας, Πήγαινα εγώ και έπαιρνα από εκεί τηλέφωνο όταν έφευγε αυτός κρυφά».*

Η κοινωνική αυτή απομόνωση συνοδευόταν από μια διαρκή αίσθηση απειλούμενης βίας. Ο πρώην σύζυγός της χρησιμοποιούσε επαναλαμβανόμενες απειλές θανάτου, τόσο απέναντι στην ίδια, όσο και απέναντι σε μέλη της οικογένειάς της, που είχαν

διαβρώσει το αίσθημα της ασφάλειάς της, της είχαν ενσταλάξει το φόβο και είχαν δημιουργήσει ένα καθεστώς υπερεπαγρύπνησης και ανησυχίας: «Μου έλεγε “Θα σκοτώσω την ανιψιά σου. Θα σκοτώσω τη μάνα σου. Θα σας κάψω όλους ζωντανούς, θα πάω σε ένα γάμο μια φορά που θα είσαστε όλοι και θα σας σκοτώσω όλους”. Τα πίστευα εγώ τότε, αυτά μου έλεγε κάθε μέρα, φοβόμουν για τα πάντα... μήπως με σκοτώσει. Μήπως σκοτώσει το παιδί μου. Μήπως σκοτώσει τη μάνα μου...».

Οι πράξεις βίας συνοδεύονταν από πρακτικές ταπείνωσης και απανθρωποίησης που υπονόμευαν συστηματικά την αξιοπρέπεια και την αυτοεκτίμησή της. Περιγράφοντας ένα περιστατικό κατά το οποίο ο πρώην σύζυγός της την χτύπησε τόσο δυνατά ώστε παρέλυσε προσωρινά, ενώ η κόρη τους ήταν παρούσα, αναφέρει: «Είχα σκύψει κάτω για να καθαρίσω το γραφείο της μικρής και όπως ήμουνά έτσι μπροστά στο παιδί, με χτυπάει με τη γροθιά του στη μέση, στη σπονδυλική στήλη εδώ πίσω. Και παρέλυσά, έμεινα έτσι για ώρα χωρίς να μπορώ να κουνήσω και λέει στη μικρή, πρώτη δημοτικού τότε “πάρε το ασθενοφόρο μη μας ψοφήσει εδώ το σκυλί” ... Άλλες φορές φώναζε για το φαγητό, δεν του άρεσε έτσι δεν του άρεσε αλλιώς και με φώναζε “πατσαβούρα”». Η φράση «μη μας ψοφήσει εδώ το σκυλί» αφαιρεί συμβολικά από τη Χριστίνα την ανθρώπινη υπόστασή της και ενισχύει τη σχέση κυριαρχίας.

Η Χριστίνα αναφερόμενη στο παρόν επισημαίνει ότι παρά τα ασφαλιστικά μέτρα που έχουν εκδοθεί υπέρ της και τις καταδικαστικές αποφάσεις εις βάρος του πρώην συζύγου της, εξακολουθεί να την καταδιώκει και να την παρενοχλεί. Ειδικότερα, περιγράφει ότι διέρχεται συστηματικά έξω από την οικία της κατά τις νυχτερινές ώρες κορνάροντας, φωνάζοντας και βρίζοντας, την ακολουθεί με τη μοτοσικλέτα του, ενώ πρόσφατα προχώρησε σε ανάρτηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημοσιεύοντας εικόνα του σπιτιού της να φλέγεται.

Θέμα 3: «Το παιδί ως μάρτυρας βίας, θύμα δευτερογενούς κακοποίησης και παράγοντας αφύπνισης»

Υποθέματα:

- 3.1** Το παιδί ως μάρτυρας και θύμα ενδοοικογενειακής βίας
- 3.2** Πατριαρχικός έλεγχος της θηλυκότητας και της αυτονομίας της κόρης
- 3.3** Ενδείξεις σεξουαλικά παραβιαστικών συμπεριφορών

3.4 Αντιστροφή ρόλων μητέρας–παιδιού

3.5 Η κόρη ως πηγή ενδυνάμωσης και βασικός παράγοντας διαφυγής

Ένα ακόμη ζήτημα που αναδείχθηκε αφορά στη θέση της κόρης της Χριστίνας μέσα στο κακοποιητικό οικογενειακό περιβάλλον και στη συστηματική της έκθεση σε πολλαπλές μορφές βίας. Η αφήγηση περιλαμβάνει αναφορές που παραπέμπουν σε πιθανές σεξουαλικά παραβιαστικές συμπεριφορές από τον πατέρα προς την κόρη, οι οποίες ενίσχυσαν το αίσθημα φόβου και δυσφορίας του παιδιού: *«Το παιδί δεν ήθελε να μένει μόνο του μαζί του σπίτι... τότε δεν καταλάβαινα γιατί... που να πήγαινε το μυαλό μου, πατέρα και να κάνει τέτοιο πράγμα».*

Επίσης, διαφαίνεται μια αντιστροφή ρόλων μεταξύ μητέρας και παιδιού, καθώς η κόρη αναλάμβανε σε αρκετές περιπτώσεις προστατευτικό ρόλο απέναντι στη μητέρα της. Ήδη από τα πρώτα σχολικά της χρόνια η κόρη της αμφισβητούσε τη διατήρηση της σχέσης και την εικόνα της οικογένειας, προτρέποντας τη μητέρα της να απομακρυνθεί από το κακοποιητικό περιβάλλον: *«Μαμά σήκω να φύγουμε, από την πρώτη δημοτικού στο λέω αυτό... οικογένεια είναι αυτή; Πας και δουλεύεις όλη μέρα και σου παίρνει τα λεφτά αυτός».*

Η Χριστίνα αναφέρεται σε επανειλημμένα περιστατικά βίας που συνέβαιναν μπροστά στην κόρη της, η οποία από πολύ μικρή ηλικία ήταν μάρτυρας σκηνών κακοποίησης, απειλών και εξευτελισμού. Ο πρώην σύζυγος της Χριστίνας ασκούσε συστηματικά ψυχολογική βία και προς το παιδί μέσω ελέγχου, υποτίμησης και εκφοβισμού: *«Αν πιάσεις γκόμενο θα σου περάσω σίδερο και θα σε κάψω, άλλη φορά που ετοιμαζόταν να βγει βόλτα της λέει: “πώς είσαι έτσι μωρή ντυμένη;”».* Σε άλλο σημείο αναφέρει ότι *«Έρχονταν μια φίλη της γειτόνισσα... να πάνε για καφέ. Και τους έλεγε μπροστά στη φίλη της... χέρι, χέρι, γιατί θα μπει μαχαίρι...».* Η κόρη γινόταν σταδιακά και η ίδια στόχος της ελεγκτικής και κακοποιητικής συμπεριφοράς του πατέρα, κυρίως όσο μεγάλωνε και αποκτούσε μεγαλύτερη αυτονομία. Ενδεικτικό είναι το περιστατικό κατά το οποίο, ενώ χόρευε σε κοινωνική εκδήλωση, ο πατέρας της την τράβηξε βίαια από τα μαλλιά μπροστά στον κόσμο, ενώ ακολούθησαν απειλές κατά της ζωής, τόσο της ίδιας όσο και της μητέρας της, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων και εγκλεισμός τους στο σπίτι. Όπως περιγράφει: *«...μας έβαλε στο μάξι. Σταμάτησε σε μια γέφυρα και άρχισε να ουρλιάζει “Θα σας σκοτώσω και τις δύο. Θα σας κάνω εγώ. Θα σας φτιάξω εγώ”.*

Τον είχε πιάσει τρέλα. Γυρίσαμε σπίτι και μας έσκισε τα ρούχα, έσπασε το τάμπλετ της μικρής και μας κλείδωσε μέσα».

Το παιδί φαίνεται, επίσης, ότι λειτουργούσε ως βασική πηγή ενδυνάμωσης και συναισθηματικής στήριξης για τη συμμετέχουσα, υποστηρίζοντάς την ανοιχτά απέναντι στον πατέρα: *«Εγώ είμαι με τη μάνα μου. Και δεν θα αγγίζεις πια τα πράγματα της μάνας μου».* Σε άλλη περίπτωση, σε ηλικία μόλις 14 ετών, επικοινωνήσε με συγγενικό πρόσωπο ζητώντας βοήθεια και καταγγέλλοντας ότι: *«ο μπαμπάς μου κακοποιεί τη μαμά μου. Την παιδεύει».* Καθοριστικό σημείο για τον οριστικό τερματισμό του γάμου αποτέλεσε η συνειδητοποίηση ότι η ζωή της κόρης της βρισκόταν σε άμεσο κίνδυνο: *«Να βλέπεις να σου πνίγει το παιδί με τα χέρια... πόσο θέλει να σας σκοτώσει; ούτε δευτερόλεπτα».* Η ανάγκη προστασίας του παιδιού άρχισε σταδιακά να υπερισχύει του φόβου που βίωνε η Χριστίνα απέναντι στον πρώην σύζυγό της.

Θέμα 4: «Μηχανισμοί εγκλωβισμού, αμφιθυμία και δυσκολία αποχώρησης από την κακοποιητική σχέση»

Υποθέματα:

- 4.1 Συναισθηματική σύνδεση με τον δράστη
- 4.2 Ελπίδα αλλαγής και επαναλαμβανόμενες υποσχέσεις
- 4.3 Φόβος για το μέλλον και την επιβίωση
- 4.4 Μητρότητα, ενοχές και ευθύνη διατήρησης της οικογένειας
- 4.5 Ψυχολογική παράλυση και αίσθηση αδυναμίας

Ένα ακόμη σημαντικό θέμα αφορά στους παράγοντες που συνέβαλαν στον εγκλωβισμό της Χριστίνας στην κακοποιητική σχέση και δυσχέραιναν την αποχώρησή της. Η Χριστίνα βίωνε για μεγάλο χρονικό διάστημα μια κατάσταση αμφιθυμίας και εσωτερικής σύγκρουσης, καθώς η παραμονή της στη σχέση συνδεόταν με τον φόβο της βίας, τη συναισθηματική της σύνδεση με τον σύντροφό της, την ελπίδα ότι θα αλλάξει, την ανησυχία για το παιδί και την αίσθηση ότι δεν υπήρχε άλλη εναλλακτική επιλογή. Ο σύζυγός της αξιοποιούσε συστηματικά υποσχέσεις αλλαγής προκειμένου να αποτρέψει την αποχώρησή της: *«Σε παρακαλώ μη φύγεις. Θα αλλάξω... θα γίνω καλός...»*, με αποτέλεσμα να επιστρέφει επανειλημμένα στη σχέση, ελπίζοντας ότι η

κατάσταση θα βελτιωθεί και ότι θα διατηρήσει την οικογένεια ενωμένη. Ωστόσο, κάθε επαναπροσέγγιση συνοδευόταν από την επανεμφάνιση της βίας: «Μόλις είδε που κάτσαμε... άρχισαν πάλι τα ίδια». Ο ίδιος είχε καταφέρει να την κάνει να αισθάνεται αβοήγητη και ανήμπορη: «Δεν μπορείς να ζήσεις μόνη σου εκεί έξω, ένα τίποτα είσαι χωρίς εμένα». Και εγώ το πίστευα, έτσι είχα μάθει...».

Η Χριστίνα αναγνωρίζει εκ των υστέρων ότι η μακροχρόνια έκθεση στη βία επηρέασε βαθιά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόταν την πραγματικότητα και τις δυνατότητές της. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «Όταν είσαι έτσι δεν μπορείς να δεις την πραγματικότητα. Ούτε να βοηθήσεις τον εαυτό σου. Δεν έβλεπα άλλη εναλλακτική... Τότε εγώ τα πίστευα αυτά που μου έλεγε αυτός...». Η παρατεταμένη κακοποίηση είχε οδηγήσει σε μια κατάσταση αποδυνάμωσης της αίσθησης ελέγχου πάνω στη ζωή της, ψυχικής εξάντλησης και εσωτερικευμένης αδυναμίας, μέσα στην οποία η διαφυγή από τη σχέση φαινόταν σχεδόν αδύνατη.

Θέμα 5: «Από τον φόβο και την υποταγή στην αφύπνιση, την αντίσταση και την επαναδιεκδίκηση της ζωής»

Υποθέματα:

- 5.1** Σταδιακή αναγνώριση της κακοποίησης και κατάρρευση του φόβου
- 5.2** Αντίσταση, αυτοπροστασία και επαναδιεκδίκηση του ελέγχου
- 5.3** Οικονομική και στεγαστική αυτονόμηση: το σπίτι ως σύμβολο ασφάλειας και αξιοπρέπειας
- 5.4** Αναστοχασμός, επανοσηματοδότηση της εμπειρίας και ανασυγκρότηση του εαυτού

Σημαντική θέση στη μαρτυρία της Χριστίνας καταλαμβάνει η σταδιακή διαδικασία αφύπνισης και αντίστασης απέναντι στην κακοποίηση. Η πορεία αυτή συνοδεύτηκε από διαδικασίες προσωπικού μετασχηματισμού, αυτογνωσίας και ανασυγκρότησης του εαυτού. Μέσα από την αφήγησή της διαφαίνεται ότι απέκτησε μια διαφορετική κατανόηση για τη βία, τις διαπροσωπικές σχέσεις και τον εαυτό της. Η κατανόηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη μετάβαση από την πλήρη υποταγή προς την αναγνώριση ότι η βία δεν αποτελεί μια φυσιολογική συνθήκη ζωής και ότι αξίζει μια καλύτερη ζωή στην ίδια και στην κόρη της.

Η Χριστίνα αναγνωρίζει εκ των υστέρων ότι είχε εγκλωβιστεί ψυχολογικά στη σχέση, χωρίς να μπορεί να φανταστεί μια διαφορετική πραγματικότητα: *«Τότε εγώ τα πίστευα αυτά που μου έλεγε αυτός... όταν είσαι έτσι δεν μπορείς να δεις την πραγματικότητα, δεν είχα τα μυαλά που έχω τώρα...»*. Καθοριστικό σημείο στη διαδικασία ενδυνάμωσής της αποτέλεσε η σταδιακή αποδυνάμωση του φόβου και η συνειδητοποίηση ότι ο δράστης χρησιμοποιούσε τον εκφοβισμό ως μέσο ελέγχου: *«Συνειδητοποίησα πάνω σε ένα καβγά πόση δύναμη έχω και πόσο δειλός είναι και ότι δεν πρέπει να τον φοβάμαι...»* και *«Άλλη πάλι φορά που με κυνηγούσε με το μαστούνι και με έβριζε, πιάνω το μαστούνι και του το κοπανάω στο κεφάλι, τίποτα δεν έκανε, λούφαζε...»*. Μετά τη συνειδητοποίηση αυτή, η Χριστίνα φαίνεται να αντιστέκεται πιο ενεργά απέναντι στη βία και τον έλεγχο. Όπως επισημαίνει: *«Σε άλλο περιστατικό που προσπάθησε να έρθει απειλητικά κατά πάνω μου του λέω “ένα βήμα να κάνεις σε έχω αφήσει στον τόπο”...Είχα τόσα πολλά μέσα μου που δεν με ένοιαζε ακόμη και να πεθάνω...Δεν είχα τίποτα να χάσω...Αυτός τρόμαξε και έκανε πίσω»*. Οι αντιδράσεις αυτές μπορούν να κατανοηθούν ως μορφές αυτοπροστασίας και αντίστασης απέναντι στη συνεχιζόμενη κακοποίηση που αποτυπώνουν τη συσσωρευμένη οργή και την ψυχική εξάντληση της συμμετέχουσας. Επίσης, σηματοδοτούν μια κρίσιμη μετατόπιση από τη θέση του θύματος προς τη θέση του ενεργού υποκειμένου που ανακτά τον έλεγχο πάνω στο σώμα και στη ζωή του. Η μετατόπιση αυτή συνδέεται με την αποδυνάμωση της ψυχολογικής κυριαρχίας που ασκούσε ο δράστης και με την ενίσχυση της προσωπικής της αυτενέργειας.

Σημαίνουσα θέση στην αφήγηση της Χριστίνας καταλαμβάνει η οικονομική και στεγαστική της αυτονομία. Η αγορά του σπιτιού στο όνομά της αποκτά συμβολικές όσο και υλικές διαστάσεις και συνδέεται με την ασφάλεια, την ανεξαρτησία και την αποδέσμευσή της από χρόνια οικονομικής εκμετάλλευσης. Όπως αναφέρει: *«Του έλεγα συνέχεια “Τα δικά μου λεφτά που είναι; Τόσα χρόνια δουλεύω και σου τα δίνω όλα”, κατάφερα να τον πείσω να αγοράσουμε το σπίτι, το μόνο που έχω, που δεν το χρωστάω είναι αυτό το σπίτι... τώρα μπορώ και στηρίζομαι πλέον στα δικά μου χέρια, αν δεν πάω μια μέρα στη δουλειά, είναι μείον τα λεφτά, αλλά τουλάχιστον εγώ και η κόρη μου έχουμε αυτό το σπίτι και δεν μπορεί κανείς να μας το πάρει...»*. Η κατοχή ενός σπιτιού που της ανήκει αποκλειστικά συμβολίζει για τη Χριστίνα την ανάκτηση της αξιοπρέπειας και

της αυτοεκτίμησής της και τη δυνατότητα να οικοδομήσει μια ασφαλέστερη ζωή για την ίδια και την κόρη της.

Τέλος, η συμμετοχή της σε συλλόγους, οι νέες φίλιες που ανέπτυξε και η αμοιβαία υποστήριξη που βίωσε μέσα από τα κοινωνικά της δίκτυα συνέβαλαν ουσιαστικά στην υπέρβαση της μακροχρόνιας απομόνωσης και στην ανασυγκρότηση της προσωπικής και κοινωνικής της ταυτότητας. Η ίδια περιγράφει ότι σήμερα αισθάνεται περισσότερο αυτόνομη, ασφαλής και ικανή να προστατεύει τα προσωπικά της όρια: *«Τώρα δεν σηκώνω τίποτα... Έχω πλέον βρει τον εαυτό μου, έχω μάθει να βάζω όρια, να απαντάω και να μην αφήνω κανενός είδους κακοποίηση. Τώρα δεν θέλω τίποτα. Να έχω την υγεία μου θέλω μόνο, να μπορώ να βοηθάω την κόρη μου και την εγγονή μου»*. Επίσης, αναφέρεται με ιδιαίτερη έμφαση στις παροτρύνσεις που δέχεται από άτομα του κοινωνικού της περιβάλλοντος να *«ξαναφτιάξει τη ζωή της»*, απορρίπτοντας κατηγορηματικά αυτό το ενδεχόμενο: *«Ποια ζωή να φτιάξω ρε; Πάτε καλά; Τώρα που την έφτιαξα, να την ξανά χαλάσω; δεν θέλω να πάω κάπου που να με προσβάλλουν ή να με διατάζουν γιατί δεν σηκώνω πολλά-πολλά...»*.

Η μεταβολή αυτή αποτυπώνεται και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει πλέον περιστατικά βίας. Μάλιστα αναφέρεται στην περίπτωση ενός κοριτσιού που είχε υποστεί σεξουαλική παρενόχληση από άνδρα μέλος ενός συλλόγου στον οποίο συμμετείχε και η ίδια. Η Χριστίνα παρενέβη αμέσως μόλις το έμαθε προκειμένου να υποστηρίξει και να προστατεύσει το κορίτσι, ερχόμενη σε άμεση αντιπαράθεση με τον δράστη χωρίς φόβο ή δισταγμό. Η στάση αυτή δείχνει ότι η εμπειρία της κακοποίησης έχει μετασχηματιστεί σε πηγή ευαισθητοποίησης, αλληλεγγύης και υπεράσπισης άλλων γυναικών που βρίσκονται αντιμέτωπες με την έμφυλη βία.

Θέμα 6: «Η αναζήτηση βοήθειας και ο ρόλος των θεσμών και των υποστηρικτικών δομών»

Υποθέματα:

- 6.1** Καθυστερημένη αναζήτηση βοήθειας και αυτοενοχοποίηση
- 6.2** Η κόρη ως γέφυρα προς την αναζήτηση εξωτερικής βοήθειας
- 6.3** Ο ρόλος των συμβουλευτικών υπηρεσιών στην ενδυνάμωση
- 6.4** Η συμβολή της δικαιοσύνης και των θεσμών προστασίας

Η Χριστίνα παρέμεινε για πολλά χρόνια χωρίς ουσιαστική υποστήριξη, καθώς η απομόνωση, ο φόβος και η αυτοενοχοποίηση λειτουργούσαν ανασταλτικά στην αναζήτηση βοήθειας. Η ίδια περιγράφει ότι για μεγάλο διάστημα θεωρούσε πως έφερε την ευθύνη για όσα συνέβαιναν: *«Εγώ φταίω που τον κράτησα. Εγώ φταίω για το παιδί μου που τραβάει τόσα. Εγώ φταίω για όλα...»*.

Μετά από ένα πολύ σοβαρό περιστατικό βίας που οδήγησε στην οριστική ρήξη, η κόρη της επικοινωνήσε με το «Χαμόγελο του Παιδιού» και ζήτησε βοήθεια, περιγράφοντας λεπτομερώς όσα βίωναν: *«Την είχα πάρει μαζί μου σε ένα σπίτι που καθάριζα και πήρε τηλεφωνο στο Χαμόγελο του Παιδιού... μίλησε και με δικηγόρο και με ψυχολόγο...τα είπε όλα... μιλούσαν 5-6 ώρες, είπε και για το τι της έκανε όταν ήταν οι δυο τους σπίτι, εγώ δεν τα ήξερα τότε αυτά, τα διάβασα στην κατάθεσή της, εμένα δεν μου τα είπε ποτέ το παιδί»*. Αφού έφυγαν από την Κρήτη και μετακόμισαν στη Ρόδο, η Χριστίνα ήρθε σε επαφή με το Συμβουλευτικό Κέντρο που λειτουργούσε εκεί και ξεκίνησε συστηματική ψυχολογική υποστήριξη, την οποία περιγράφει ως καθοριστική για τις μετέπειτα αποφάσεις της, καθώς μέσα από τη συμβουλευτική διαδικασία άρχισε να αμφισβητεί την αυτοενοχοποίηση και να επαναπροσδιορίζει όσα είχε βιώσει: *«Μου δώσανε δύναμη, είδαν τα πράγματα αλλιώς. Είδα τα πράγματα με άλλο μάτι, με βοηθήσανε πάρα πολύ. Αυτό το πράγμα που είμαι τώρα το οφείλω σε αυτούς, πήγαινα κάθε εβδομάδα. Μετά που πήγα στο συμβουλευτικό κατάλαβα ότι δεν φταίω εγώ...»*.

Η αφήγηση της Χριστίνας αναδεικνύει, επίσης, τον σημαντικό ρόλο της αστυνομίας, των δικηγόρων και της δικαιοσύνης στην προστασία της ίδιας και της κόρης της. Η θεσμική παρέμβαση φαίνεται ότι υπήρξε καθοριστικής σημασίας για την απαλλαγή από τη βία και την αποκατάσταση του αισθήματος ασφάλειας. Μετά την καταγγελία στην αστυνομία, για την απομάκρυνση του δράστη και την προστασία τους: *«Μας προστάτευσαν από την πρώτη στιγμή, δεν έχω κανένα παράπονα από την αστυνομία...και στο δικαστήριο όλοι βοήθησαν και εμένα και το παιδί...Ο δικαστής σε μια από τις δίκες τον ρώτησε “είναι αλήθεια ότι φιλούσες την κόρη σου στο στόμα;” Και όταν αυτός απάντησε “αυτή με φιλούσε, όχι εγώ!”, ο δικαστής τρελάθηκε και άρχισε να φωνάζει “Ένοχος, ένοχος, πάρτε τον από εδώ!!”»*.

5.2 Δεύτερη Συνέντευξη: «Σοφία, επιζώσα ενδοοικογενειακής βίας και σεξουαλικής παρενόχλησης στον χώρο εργασίας»

Η δεύτερη συνέντευξη εστιάζει στην προσωπική ιστορία της Σοφίας, επιζώσας έμφυλης βίας. Η Σοφία είναι 59 ετών, γεννημένη και μεγαλωμένη στην Αθήνα, με πανεπιστημιακή εκπαίδευση και πολυετή επαγγελματική δραστηριοποίηση ως ειδική σε ζητήματα φύλου και ισότητας. Είναι μητέρα δύο κορών, ηλικίας 29 και 33 ετών, οι οποίες ζουν και εργάζονται στην Αθήνα.

Οι εμπειρίες της Σοφίας εκτυλίσσονται, τόσο στο πλαίσιο των προσωπικών και οικογενειακών της σχέσεων, όσο και στον επαγγελματικό χώρο και εμπεριέχουν σωματική και ψυχολογική βία, σεξουαλική παρενόχληση, σεξισμό και κοινωνικό στιγματισμό. Η αφήγησή της χαρακτηρίζεται από έντονο αναστοχασμό και επίγνωση των πατριαρχικών δομών και αντιλήψεων που συντηρούν και αναπαράγουν τη βία κατά των γυναικών. Μέσα από την αφήγησή της τίθενται με σαφήνεια ζητήματα διαγενεακής κανονικοποίησης της έμφυλης βίας, κοινωνικού ελέγχου της γυναικείας ταυτότητας και προσωπικής ενδυνάμωσης, επανανοηματοδότησης του τραύματος και μετασχηματισμού της προσωπικής εμπειρίας σε δράση υπέρ της έμφυλης ισότητας και της γυναικείας ενδυνάμωσης.

Θέμα 1: «Έμφυλη βία, ψυχολογικός έλεγχος και αποδόμηση της προσωπικότητας»

Υποθέματα:

- 1.1** Λεκτική και ψυχολογική βία
- 1.2** Υποτίμηση της προσωπικότητας
- 1.3** Ανδρικός ματισμός και έμφυλα στερεότυπα
- 1.4** Σωματική βία ως σημείο ρήξης
- 1.5** Η διπλή εικόνα του κακοποιητή

Η αφήγηση της Σοφίας αποτυπώνει τη σταδιακή αποκάλυψη της κακοποιητικής δυναμικής μέσα στη συζυγική σχέση. Σύμφωνα με την περιγραφή της, η φαινομενικά φροντιστική και υποστηρικτική σχέση που είχε με τον πρώην σύζυγό της μετατράπηκε πολύ γρήγορα σε ένα καθεστώς λεκτικής, ψυχολογικής και σωματικής βίας: «Μετά που παντρευτήκαμε ήταν σαν να μεταλλάχθηκε...προσπαθούσε να μειώσει την προσωπικότητά μου σαν άτομο». Ο πρώην σύζυγος χαρακτηρίζεται ως ένας άνθρωπος

με «δύο πρόσωπα», ο οποίος ασκούσε συστηματικά λεκτική βία και υπονόμει την αυτοεκτίμησή της μέσω προσβολών και απαξιωτικών σχολίων: *«Γενικά ήταν ένας άνθρωπος ο οποίος ασκούσε πολύ λεκτική βία, δηλαδή ένας άνθρωπος που θα σε προσβάλλει, θα κάνει τα πάντα για να σε μειώσει. Και από την άλλη ήταν στο σπίτι, αλλά στην πραγματικότητα ήταν απών...»*.

Η έμφυλη διάσταση της βίας προκύπτει μέσα από την αναφορά της στον ματισμό που χαρακτήριζε τη συμπεριφορά του: *«Ακολουθούσε πολλά στερεότυπα, ότι εσύ είσαι γυναίκα, εγώ άντρας, το έπαιζε μάτσο»*. Η σωματική βία εμφανίζεται ως ένα ιδιαίτερα τραυματικό γεγονός που της προκάλεσε έντονο φόβο για τη ζωή της: *«Είχαμε μια διαφωνία, κάτι μου ζήτησε και εγώ αντέδρασα. Άρχισε να με χτυπάει. Με χτύπησε τόσο πολύ που φοβήθηκα. Έπεσα κάτω, σχεδόν λιποθύμησα... Μου κόπηκε η ανάσα. Νόμιζα ότι θα πεθάνω, επειδή του είχα απαντήσει, σε μια περίοδο που είχα τόσο προβλήματα και αυτός ήταν στον κόσμο του...»*. Η Σοφία αναφέρει ότι μετά το παραπάνω περιστατικό απομάκρυνε τον σύζυγό της, ωστόσο τον δέχθηκε ξανά πίσω εξαιτίας των πιέσεων που βίωνε σε σχέση με την οικογένεια και το παιδί: *«Τον έδιωξα τότε, αλλά τον ξαναδέχτηκα λόγω της οικογένειάς μου και του παιδιού. Δεν με ξαναχτύπησε, αλλά η ψυχολογική βία συνεχίστηκε ακόμη και μετά το χωρισμό...με κάθε ευκαιρία συνέχισε να με μειώνει και να με ελέγχει»*.

Θέμα 2: «Οικογενειακή πίεση, κοινωνικά στερεότυπα και δυσκολία αποχώρησης από την κακοποιητική σχέση»

Υποθέματα:

- 2.1** Οικογενειακές κρίσεις και φροντίδα ασθενών γονέων
- 2.2** Μητρική πίεση για συγχώρεση
- 2.3** Η γυναίκα ως υπεύθυνη για τη διατήρηση της οικογένειας
- 2.4** Αμφισβήτηση της εμπειρίας της βίας
- 2.5** Ενοχή και καθυστέρηση αποχώρησης

Από την αφήγηση της Σοφίας αναφύεται άλλο ένα θέμα που σχετίζεται με τις συνθήκες και τους παράγοντες που επέτειναν την παραμονή της στο γάμο. Παρότι η ίδια είχε επίγνωση ότι η σχέση ήταν κακοποιητική, η ασθένεια του πατέρα της, η στάση της

μητέρας της και η επιθυμία να μην επιβαρύνει περαιτέρω την οικογένεια της λειτούργησαν ανασταλτικά στην απόφασή της να χωρίσει.

Μετά το σοβαρό περιστατικό σωματικής βίας, η Σοφία επηρεάστηκε από τη μητέρα της, η οποία την παρότρυνε να συγχωρήσει τον σύζυγό της: *«Έκανα το λάθος να ακούσω τη μητέρα μου, η οποία μου είπε ότι για πρώτη φορά έπρεπε να τον συγχωρήσω»*. Η ίδια, αναστοχαζόμενη εκ των υστέρων, συνδέει την επιστροφή της με τις δύσκολες οικογενειακές συνθήκες: *«Ο λόγος που τον δέχτηκα... ήταν οι δύσκολες οικογενειακές καταστάσεις, τα προβλήματα υγείας των γονιών μου, δεν ήθελα να δημιουργήσω άλλο ένα πρόβλημα, με αποτέλεσμα να εδραιωθεί αυτή η κατάσταση»*. Η οικογένειά της έκανε τα πάντα για να υποβαθμίσει την εμπειρία της σωματικής κακοποίησης, αλλά και της συνεχόμενης ψυχολογικής και λεκτικής βίας: *«Προσπαθούσαν να σε πείσουν ότι δεν συνέβαιναν, ότι τα παράλεγα, τα μεγαλοποιούσα... Εμπιστεύτηκα τους λάθος ανθρώπους, και με αυτό εννοώ την οικογένειά μου... πίστευα ότι με αγαπούσανε για αυτό που ήμουν. Όχι για αυτό που θέλανε να είμαι, δεν με υποστήριζαν ποτέ, αντίθετα υποστήριζαν τον πρώην σύντροφό μου... Τη μητέρα μου την ένοιαζε μόνο να μην χαλάσει η εικόνα μας προς τα έξω, όχι η δική μου ευτυχία. Γρήγορα κατάλαβα ότι ήμουν μόνη μου σε όλο αυτό και ότι έπρεπε να τα βγάλω πέρα μόνη μου»*. Η εμπειρία της Σοφίας καθιστά σαφές ότι η έλλειψη αποδοχής και στήριξης από το οικογενειακό περιβάλλον μπορεί να λειτουργήσει εξίσου τραυματικά με την ίδια την κακοποίηση, εντείνοντας το αίσθημα μοναξιάς και εγκατάλειψης.

Θέμα 3: «Το παιδί ως μάρτυρας της βίας και ως σημείο αφύπνισης»

Υποθέματα:

- 3.1** Το παιδί ως μάρτυρας της μητρικής κακοποίησης
- 3.2** Τραυματική μνήμη της βίας
- 3.3** Απόπειρα πειθάρχησης του παιδιού μέσω βίας
- 3.4** Μητρική προστασία
- 3.5** Η αποχώρηση ως επιλογή προστασίας των παιδιών

Το τρίτο θέμα αφορά τη θέση των παιδιών μέσα στη βίαιη σχέση. Η Σοφία αναφέρει ότι η μεγάλη της κόρη υπήρξε μάρτυρας του περιστατικού σωματικής βίας που περιγράφει παραπάνω, παρότι ήταν πολύ μικρή. Η παιδική μνήμη της βίας εμφανίζεται

ως ιδιαίτερα τραυματική για τη Σοφία: *«Η μικρή μου κόρη νόμιζε ότι κοιμάμαι. Και ήρθε και κούρνιασε στην αγκαλιά μου. Το δυστύχημα είναι ότι το θυμάται ακόμα αυτό».*

Καθοριστικό σημείο αφύπνισης για τη Σοφία αποτέλεσε ένα περιστατικό κατά το οποίο ο σύζυγός της επιχείρησε να χτυπήσει το παιδί με ζώνη: *«Βγάζει τη ζώνη του να χτυπήσει το παιδί για να φάει... Και να δείξει στη μάνα του πόσο άντρας είναι. Βλέπω το παιδί να κλαίει και να φωνάζει: “Όχι, μπαμπά, θα φάω, θα φάω...”. Ευτυχώς ήμουν εκεί, του φώναξα και ήταν σαν να ξύπνησε. Για μένα αυτό ήταν ένα wake-up call, μια αφύπνιση.»*. Η Σοφία συνδέει άμεσα την απόφασή της να τερματίσει τη σχέση με την ανάγκη να μη μεγαλώσουν οι κόρες της με αυτό το κακοποιητικό πρότυπο πατέρα και να τις προστατεύσει από τα βίαια ξεσπάσματά του: *«Όταν τον είδα με τη ζώνη ήταν σαν να τραβήχτηκε μια κουρτίνα... είδα το μέλλον για τα παιδιά μου μπροστά... Αν δεν το σταματήσω, αυτός ο άνθρωπος θα με διαλύσει, έπρεπε να επιλέξω ή μόνες μας... ή να αντέχουν τον πατέρα τους. Και φυσικά διάλεξα το μόνες».*

Θέμα 4: «Οικονομική βία, δικαστικός πόλεμος και καταναγκαστικός έλεγχος μετά το χωρισμό»

Υποθέματα:

- 4.1 Οικονομικός εκβιασμός
- 4.2 Άρνηση διατροφής
- 4.3 Δικαστικές πιέσεις
- 4.4 Το σπίτι ως πεδίο σύγκρουσης
- 4.5 Εκδικητική μετά-συντροφική βία

Στο τέταρτο θέμα αποτυπώνεται η συνέχιση της ψυχολογικής και οικονομικής βίας μετά τον χωρισμό. Ο πρώην σύζυγος της Σοφίας δεν αποδέχτηκε την απόφασή της να χωρίσουν και επιχείρησε να διατηρήσει την προϋπάρχουσα εξουσία πάνω της μέσα από οικονομικές διεκδικήσεις, δικαστικές αγωγές, άρνηση απομάκρυνσης από την οικία, πιέσεις για πώληση του σπιτιού και άρνηση ουσιαστικής υποστήριξης των παιδιών: *«Αυτός δεν έδινε χρήματα... ήθελε να δίνει 400 ευρώ το μήνα. Είχαμε πάρει μαζί δάνειο για το σπίτι. Και ήθελε να δίνει τόσα και για το δάνειο και για τη διατροφή»*. Η σύγκρουση για το σπίτι αποκτά κεντρική θέση, καθώς το σπίτι συνδέεται με την μακροχρόνια σκληρή εργασία της Σοφίας, αλλά και την ασφάλεια και το μέλλον των

παιδιών: «Ήθελε να πουλήσουμε το σπίτι και να πάρουμε δυο διαμερίσματα. Το σπίτι αυτό ήταν ο δικός μου κόπος. Του είπα εγώ δεν έχω δουλέψει τόσα χρόνια για αυτό. Έτσι έχω δουλέψει για να ζω πιο άνετα και εγώ και τα παιδιά». Όταν η Σοφία του πρότεινε να γραφτεί το σπίτι στα παιδιά εκείνος αρνήθηκε: «Του έκανα την πρόταση να γράψουμε το σπίτι στα παιδιά... Και δεν δέχτηκε... Μου είπε “όχι γιατί θα μένεις εσύ μέσα”. Δηλαδή τέτοια εκδίκηση...». Διαφαίνεται, επομένως, ότι η βία δεν σταματά όταν τελειώσει η σχέση, αλλά συχνά λαμβάνει άλλες πιο ύπουλες μορφές συνεχιζόμενης οικονομικής αποστέρησης και εκβιασμών, δικαστικών διενέξεων και αντιποίνων, που αποσκοπούν στη διατήρηση της εξουσίας και του ελέγχου πάνω στην επιζώσα.

Θέμα 5: «Κοινωνικός στιγματισμός, σεξουαλική παρενόχληση και έμφυλη εξουσία στον χώρο εργασίας»

Υποθέματα:

- 5.1 Ο στιγματισμός της χωρισμένης γυναίκας
- 5.2 Σεξουαλικοποίηση και κοινωνική καχυποψία
- 5.3 Σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας
- 5.4 Ανδρική κατάχρηση εξουσίας
- 5.5 Από τον φόβο στην αντίσταση

Το πέμπτο θέμα σχετίζεται με τις ευρύτερες κοινωνικές και εργασιακές μορφές έμφυλης διάκρισης και εξουσίας με τις οποίες ήρθε αντιμέτωπη η Σοφία αφού χώρισε, τις οποίες συνδέει με την κοινωνική της θέση ως «χωρισμένης» και «μόνης γυναίκας», αλλά και με τις επικρατούσες έμφυλες ιεραρχίες στον χώρο εργασίας. Μετά την απόφασή της να φύγει, βίωσε κοινωνικές προκαταλήψεις, σεξουαλικοποίηση, αλλά και μικροεπιθέσεις λόγω φύλου. Όπως επισημαίνει: «Εκεί πέρα είδα και το τι σημαίνει να είσαι μόνη γυναίκα. Όχι μόνο για εσένα, αλλά για την κοινωνία. Αυτό με θύμωσε απίστευτα». Επίσης, αφηγείται με συναισθηματική φόρτιση περιστατικά κοινωνικής απαξίωσης και καχυποψίας: «Ένας γείτονας της σε μια διαφωνία που είχαν της είπε: «“Δεν σε σεβάστηκα τόσα χρόνια που είσαι μόνη σου”»;». Ακόμη και στον σύλλογο γονέων του σχολείου των παιδιών της βίωσε αποκλεισμό λόγω της ταυτότητάς της ως «χωρισμένης» γυναίκας: «Αρκετές μαμάδες με αποφεύγανε. Γιατί νόμιζαν ότι θα πιάσω γκόμενο τον άντρα τους. Γιατί ήμουν χωρισμένη». Επίσης, περιγράφει εμπειρίες

σεξουαλικής παρενόχλησης στον επαγγελματικό χώρο, όπως το σχόλιο ενός συναδέλφου της: «Σήκωσε το φουστάνι σου να δω τα μπουτάκια σου. Που με έχουν τρελάνει» και ένα περιστατικό κατά το οποίο ένας άνδρας με ισχύ στον εργασιακό της χώρο την οδήγησε σε ένα γραφείο και κλείδωσε την πόρτα: «Με παίρνει από το χέρι, μπαίνουμε μέσα στο γραφείο του και κλειδώνει την πόρτα... η καρδιά μου πήγε να σπάσει από τον φόβο». Η εμπειρία αυτή, ωστόσο, μετασχηματίζεται σταδιακά σε θυμό και αντίσταση: «Στην αρχή... ντρεπόμουν, αισθανόμουν άσχημα. Και μετά τους απαντούσα με τον ίδιο ψυχρό τρόπο. Κάποια φορά είπα σε έναν συνάδελφο που με παρενόχλησε σεξουαλικά: “Τι θα έλεγε η γυναίκα σου εάν το μάθαινε;” και από τότε δεν ξαναασχολήθηκε μαζί μου ...».

Θέμα 6: «Επαγγελματική και οικονομική ενδυνάμωση»

Υποθέματα:

- 6.1** Η εργασία ως επιβίωση
- 6.2** Οικονομική ανεξαρτησία
- 6.3** Επαγγελματική επιτυχία
- 6.4** Γνώση και εκπαίδευση ως ενδυνάμωση
- 6.5** Ανάκτηση της αυτοπεποίθησης
- 6.6** Η εργασία ως μέσο αποκατάστασης της αξιοπρέπειας

Ένα ακόμη θέμα που προέκυψε από την αφήγηση της Σοφίας σχετίζεται με τη σημασία της εργασίας, της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής εξέλιξης στη διαδικασία ανασυγκρότησης της προσωπικής της ταυτότητας. Η επαγγελματική επιτυχία δεν αποτελεί μόνο μέσο οικονομικής επιβίωσης και υποστήριξης των παιδιών της, αλλά και μια μορφή επανάκτησης της δύναμης, της αυτοεκτίμησης και της αυτονομίας της.

Μετά τον χωρισμό, η Σοφία διεύρυνε σημαντικά το πεδίο της επαγγελματικής της δραστηριοποίησης και δημιούργησε μια λαμπρή επαγγελματική πορεία: «Όταν ξεκίνησα να δουλεύω, επειδή είχα ανάγκη για χρήματα, μεγάλωσα τη δουλειά μου, ξεκίνησα εκδόσεις». Η επαγγελματική της εξέλιξη παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα κόπου, εργατικότητας και συνέπειας: «Ο μόνος λόγος που έγινε ήταν ότι δούλευα πολύ. Και καλά, δεν είχα ωράριο, δούλευα πολύ σκληρά, με υπευθυνότητα», ενώ αναφέρεται με υπερηφάνεια σε αυτά που έχει καταφέρει: «Ήμουν η πρώτη που έφερε τα e-books

στην ιατρική στην Ελλάδα. Ήμουν η πρώτη που έφτιαξα ιατρική βιβλιοθήκη». Η επαγγελματική και οικονομική της ενδυνάμωση και ανεξαρτησία συνδέεται με μια βαθύτερη κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας των έμφυλων σχέσεων εξουσίας: «Όσο πιο αδύναμη δείχνεις... τόσο πιο ευάλωτη είσαι για αυτούς και τόσο πιο πολύ προσπαθούν να σε εκμεταλλευτούν», δηλώνει χαρακτηριστικά. Ως εκ τούτου, η εργασία αποκτά ιδιαίτερη σημασία ως μέσο αυτονομίας, αξιοπρέπειας και επαναδιακδίκησης του ελέγχου της ζωής της.

Θέμα 7: «Από το προσωπικό τραύμα στη φεμινιστική συνειδητοποίηση και στην κοινωνική δράση»

Υποθέματα:

- 7.1 Αναζήτηση νοήματος και κατανόηση της βίας
- 7.2 Φεμινιστική συνειδητοποίηση
- 7.3 Το προσωπικό ως πολιτικό
- 7.4 Μετασχηματισμός του τραύματος σε δράση
- 7.5 Υποστήριξη άλλων γυναικών

Το τελευταίο θέμα αποτελεί ίσως τον πιο ισχυρό ερμηνευτικό άξονα της συνέντευξης. Η Σοφία κατάφερε να μετασχηματίσει την εμπειρία της βίας, του κοινωνικού στιγματισμού και της σεξουαλικής παρενόχλησης σε γνώση, φεμινιστική συνείδηση και κοινωνική δράση. Η επανανοηματοδότηση της εμπειρίας της συνδέεται άμεσα με την επαγγελματική και επιστημονική της ενασχόληση με τα ζητήματα της έμφυλης ισότητας. Η ενασχόλησή της με τη σχετική επιστημονική βιβλιογραφία τη βοήθησε να κατανοήσει και να ονοματίσει όσα είχε βιώσει: «Όταν άρχισα να διαβάζω τη βιβλιογραφία για τα θέματα ισότητας στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής... ήταν λες και μπήκαν όλα μέσα στο μυαλό μου σε μια σειρά... σαν να δίνεις νόημα σε όλα αυτά που έχεις περάσει και να βρίσκεις και τις κατάλληλες λέξεις». Κεντρική θέση στην αφήγησή της κατέχει το ερώτημα του «γιατί» των έμφυλων διακρίσεων και ανισοτήτων: «Εμένα η μεγάλη μου απορία από πάντα... ήταν το γιατί... Δεν μπορούσα να καταλάβω για ποιο λόγο γίνονται όλα αυτά τα πράγματα, γιατί οι γυναίκες να τα βιώνουμε όλα αυτά». Η Σοφία έχει κατανοήσει ότι όσα βιώνουν οι γυναίκες δεν

αποτελούν μεμονωμένες προσωπικές εμπειρίες, αλλά εκφράσεις ευρύτερων έμφυλων ανισοτήτων.

Η αφήγηση της Σοφίας κορυφώνεται στη σύνδεση του προσωπικού βιώματος με τη συλλογική γυναικεία εμπειρία: *«Δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα μπορούσα να βοηθήσω... Μετά όμως που μπήκα σε όλα αυτά με βοήθησαν... όχι μόνο στο να καταλαβαίνεις, αλλά και να βοηθήσεις τους άλλους να καταλάβουν. Πάρα πολύ συχνά έβλεπα γυναίκες να ταυτίζονται μαζί μου, να με πλησιάζουν για να με ρωτήσουν πώς τα κατάφερα και να κλαίνε»*. Η αφήγησή της αναδεικνύει τη μετάβαση από το ατομικό επώδυνο βίωμα της έμφυλης βίας προς μια συλλογική και πολιτική πρόσληψη της έμφυλης βίας και την ανάπτυξη πρακτικών αντίστασης και κοινωνικής δράσης. Η προσωπική της διαδρομή μετατρέπεται σε πηγή γνώσης, ενδυνάμωσης και υποστήριξης άλλων γυναικών που βρίσκονται αντιμέτωπες με παρόμοιες εμπειρίες.

5.3 Τρίτη Συνέντευξη: «Αγάπη, επιζώσα ενδοοικογενειακής βίας, σεξουαλικής παρενόχλησης και έμφυλων διακρίσεων»

Από ένα σχολείο, δύο-τρία παιδιά μπορούν να αλλάξουν τον κόσμο...

Η τρίτη συνέντευξη αφορά την Αγάπη, μια γυναίκα 50 ετών, με καταγωγή από τη Βουλγαρία, η οποία ζει τα τελευταία 28 χρόνια στο Ηράκλειο της Κρήτης. Η Αγάπη είναι απόφοιτη της Σχολής Καλών Τεχνών στη Βουλγαρία και εργάζεται σε ανδροκρατούμενο επαγγελματικό περιβάλλον, όπου έχει βιώσει επανειλημμένα έμφυλες διακρίσεις και σεξουαλική παρενόχληση. Είναι μητέρα τριών παιδιών, δύο αγοριών και ενός κοριτσιού, κόρη του αδερφού της την οποία έχει υιοθετήσει. Σήμερα διαμένει μαζί με τον έναν της γιο και την ανιψιά της, ενώ ο μεγαλύτερος γιος της ζει με τη σύζυγό του και το ενός έτους παιδί τους.

Οι εμπειρίες έμφυλης βίας της Αγάπης εκτείνονται από την έκθεση της ως παιδί στην κακοποίηση της μητέρας της έως τις προσωπικές της εμπειρίες συντροφικής βίας, σεξουαλικής παρενόχλησης, σεξισμού και απαξίωσης στον χώρο εργασίας. Μέσα από τη συνέντευξή της αναδεικνύονται ζητήματα διαγενεακής μετάδοσης της βίας, κανονικοποίησης της γυναικείας υποταγής και κακοποίησης και εμπέδωσης καταπιεστικών έμφυλων σχέσεων.

Η Αγάπη αναστοχάζεται διαρκώς γύρω από τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται από μικρά κορίτσια ώστε να ανέχονται τη βία, να τη θεωρούν αναπόφευκτη και να παραμένουν σε κακοποιητικές σχέσεις ακόμη όταν κινδυνεύει η ίδια τους η ζωή. Μέσα από την ιστορία της αναδύονται ως μορφές αντίστασης απέναντι στην αναπαραγωγή του κύκλου της βίας η διεκδίκηση της προσωπικής ελευθερίας και της οικονομικής ανεξαρτησίας των γυναικών και η προστασία των παιδιών από την κακοποίηση. Η αφήγησή της χαρακτηρίζεται από μια βαθιά επιθυμία αμφισβήτησης και αποδόμησης των διαγενεακών προτύπων κακοποίησης και επαναδιεκδίκησης μιας ζωής με αξιοπρέπεια, ασφάλεια και αυτονομία.

Θέμα 1: «Μετανάστευση, επισφάλεια και έμφυλη ευαλωτότητα»

Υποθέματα:

- 1.1 Μετανάστευση χωρίς αρχικό σχέδιο εγκατάστασης
- 1.2 Έλλειψη γλώσσας και θεσμικής προστασίας
- 1.3 Επισφάλεια και αδήλωτη εργασία
- 1.4 Κίνδυνος σεξουαλικής εκμετάλλευσης
- 1.5 Φόβος απέναντι στις αρχές
- 1.6 Προσωπική ανθεκτικότητα και αγώνας επιβίωσης

Ένα από τα βασικά θέματα που αναδύονται μέσα από την αφήγηση της Αγάπης αφορά στη διασταύρωση της μεταναστευτικής εμπειρίας με την οικονομική επισφάλεια και την έμφυλη ευαλωτότητα. Η εγκατάστασή της στην Ελλάδα σε νεαρή ηλικία, χωρίς γνώση της γλώσσας, χωρίς υποστηρικτικό δίκτυο και για μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, την είχαν εγκλωβίσει σε συνθήκες αδήλωτης εργασίας, θεσμικής βίας, εργασιακής εκμετάλλευσης και αυξημένου κινδύνου σεξουαλικής βίας. Παρά τις δυσκολίες αυτές, η αφήγησή της αναδεικνύει τη σημασία της αλληλεγγύης μεταξύ γυναικών μεταναστριών και της προσωπικής της ανθεκτικότητας ως κρίσιμων παραγόντων επιβίωσης και προσαρμογής.

Η Αγάπη επισημαίνει ότι η αρχική της άφιξη στην Ελλάδα δεν είχε χαρακτήρα μόνιμης μετανάστευσης: «*Ήρθα για βόλτα, για τρεις μήνες... Εγώ ξέχασα να γυρίσω*». Πολύ γρήγορα, ωστόσο, αφηγείται ότι βρέθηκε σε μια κατάσταση αβεβαιότητας και ευαλωτότητας, χωρίς ουσιαστική γνώση της πραγματικότητας που αντιμετώπιζε: «*Δεν*

ήξερα ούτε τη γλώσσα, ούτε πού βρίσκομαι». Όπως αποκαλύπτει αρχικά οδηγήθηκε σε ένα χώρο νυχτερινής εργασίας χωρίς να γνωρίζει ακριβώς τι περιλαμβάνει αυτή η εργασία, όπου της ζητήθηκε να εργάζεται ως συνοδός πελατών στο μπαρ: «Κάτσε εδώ στο μπαρ. Και θα πίνεις ποτά...και θα παίρνεις ποσοστό, δεν καταλάβαινα τι γίνεται γύρω μου, ήμουν μικρή και φοβισμένη». Σημαντική είναι, ακόμη, η αναφορά της στη βοήθεια που δέχτηκε από μια άλλη γυναίκα μετανάστρια: «Αυτή η κοπέλα με τον φίλο της... με έσωσε από τα χειρότερα. Με πήραν σπίτι τους, με προστάτευσαν, μου βρήκαν δουλειά...». Η εμπειρία της Αγάπης υποδηλώνει με ενάργεια τον ρόλο της γυναικείας αλληλεγγύης και των άτυπων υποστηρικτικών δικτύων στη διαχείριση συνθηκών επισφάλειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Η Αγάπη εξιστορεί, επίσης, τις δυσκολίες που αντιμετώπισε ζώντας επί σειρά ετών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα: «Έκανα δέκα χρόνια να πάρω άδεια παραμονής, δέκα ολόκληρα χρόνια ζούσα μέσα στο φόβο, χωρίς χαρτιά, χωρίς τίποτα». Η αδήλωτη εργασία και ο φόβος απέναντι στις αρχές εμφανίζονται ως κυρίαρχα στοιχεία της καθημερινότητάς της: «Δούλευα όπου έβρισκα...μια φορά με κλείσανε μέσα στα ψυγεία, να μην με βρούνε οι αστυνομίες». Η εικόνα αυτή αποτυπώνει τη συνθήκη αορατότητας και φόβου που βιώνουν πολλές γυναίκες παράνομες μετανάστριες. Η αφήγησή της αναδεικνύει τη σωματική και ψυχική εξάντληση που συνόδευε την προσπάθεια επιβίωσης και οικονομικής αυτονομίας: «Δούλευα συνέχεια, αλλού το πρωί και αλλού το βράδυ... δεν υπήρχε ξεκούραση, έπρεπε να τα καταφέρω μόνη μου».

Η Αγάπη αναφέρεται επίσης στη μητρότητα από απόσταση καθώς η παραμονή της στην Ελλάδα υπό συνθήκες οικονομικής επισφάλειας δεν της επέτρεπε να επιστρέψει στη Βουλγαρία, ενώ η διαγενεακή της οικογένεια στηριζόταν σε αυτήν για την καθημερινή της επιβίωση. Η εμπειρία της μητρότητας διαμεσολαβείται από εκβιασμούς να στέλνει όλο και περισσότερα χρήματα, γιατί ο πρώην σύζυγός της χρησιμοποιούσε τη γονική συναίνεση που απαιτούνταν για τη μετακίνηση του παιδιού ως μέσο οικονομικού ελέγχου και συναισθηματικής πίεσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «Το παιδί ήταν πίσω με τη γιαγιά του. Δούλευα για να στέλνω λεφτά. Μου έλεγε ο άντρας μου “δώσε λεφτά να σου υπογράψω για να περάσει το παιδί”...έπρεπε να υπογράψω για να μπορέσω να πάρω το παιδί στην Ελλάδα, για να το έχω μαζί μου για λίγο...μέχρι που επιτέλους κατάφερα να το πάρω μόνιμα». Η τελική επανένωση με το παιδί της συνιστά μια

σημαντική στιγμή προσωπικής νίκης και αποκατάστασης της μητρικής της ταυτότητας, έπειτα από χρόνια αγώνα και στερήσεων.

Θέμα 2: «Παιδικό τραύμα, διαγενεακή βία και κοινωνική ατιμωρησία»

Υποθέματα:

- 2.1 Αυτοκτονία γονέα και πρώιμο τραύμα
- 2.2 Χρόνια ενδοοικογενειακή βία
- 2.3 Κανονικοποίηση της κακοποίησης
- 2.4 Φόβος και τρομοκράτηση της οικογένειας
- 2.5 Κοινωνική σιωπή και συλλογική αδράνεια
- 2.6 Αποτυχία θεσμικής προστασίας
- 2.7 Διαγενεακή μετάδοση της βίας
- 2.8 Η επιθυμία διακοπής του κύκλου της κακοποίησης

Η συμμετέχουσα εντάσσει τη μεταναστευτική της εμπειρία σε μια ευρύτερη ιστορία βίας, η οποία ξεκινά ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία της. Ένα από τα πιο τραυματικά θέματα που αναδύονται μέσα από την αφήγησή της αφορά στις εμπειρίες παιδικής κακοποίησης, στη χρόνια έκθεση σε ενδοοικογενειακή βία και στην αίσθηση εγκατάλειψης από την κοινότητα και τους θεσμούς προστασίας.

Η βία αποτέλεσε μια μακροχρόνια συνθήκη ζωής, η οποία διαμόρφωσε τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν τις σχέσεις, την ασφάλεια και την επιβίωση. Επίσης, υπογραμμίζει την κοινωνική σιωπή, την αβοηθησία και την ατιμωρησία, καθώς, τόσο η τοπική κοινωνία, όσο και οι φορείς δεν έκαναν τίποτα για να τους προστατεύσουν. Το πρώτο τραυματικό γεγονός που αναφέρει ήταν η αυτοκτονία του πατέρα της όταν η ίδια ήταν σε πολύ μικρή ηλικία: *«Όταν ήμουν τεσσάρων χρονών, ο πατέρας μου αυτοκτόνησε. Κρεμάστηκε»*. Στη συνέχεια περιγράφει με πολύ ένταση τα περιστατικά χρόνιας ενδοοικογενειακής βίας, καταναγκαστικής εργασίας της ίδιας, της μητέρας της και του αδερφού της και την απουσία οποιασδήποτε προστασίας από την τοπική κοινότητα και την αστυνομία. Η κακοποίηση από τον πατριό και η κοινωνική σιωπή του χωριού συγκροτούν ένα πλαίσιο συστηματικής βίας: *«Η μητέρα μου παντρεύτηκε ξανά για να μην μεγαλώνουμε χωρίς πατέρα, αλλά παντρεύτηκε έναν άρρωστο, βίαιο άνθρωπο, κάναμε όλες τις δουλειές, σκληρές δουλειές...τρώγαμε ξύλο πρωί-μεσημέρι-*

βράδυ, φωνάζαμε για βοήθεια και δεν ερχόταν κανένας... θέλαμε υπογραφές για να τον βάλουμε σε ψυχιατρείο... δεν υπέγραφε κανείς, όλοι φοβόντουσαν ότι θα πάει να τους κάψει το σπίτι γιατί μια φορά είχε προσπαθήσει να μας κάψει ζωντανούς... η αστυνομία ήξερε αλλά δεν έκανε τίποτα... όλοι ήξεραν».

«Θέμα 3: «Καταναγκαστικός έλεγχος, φόβος και ψυχολογική κακοποίηση»

Υποθέματα:

- 3.1** Συνεχής επιτήρηση και έλεγχος κινήσεων
- 3.2** Ζήλια και κοινωνική απομόνωση
- 3.3** Έλεγχος μέσω τηλεφώνου και βιντεοκλήσεων
- 3.4** Οικονομικός έλεγχος και στέρηση της δυνατότητας απόκτησης προσωπικών πόρων
- 3.5** Φόβος και απειλές

Ένα άλλο θέμα που διατρέχει τη συνέντευξη της Αγάπης αφορά στις εμπειρίες καταναγκαστικού ελέγχου, επιτήρησης και έμφυλης εξουσίας μέσα στις προσωπικές της σχέσεις. Η βία εκδηλώνεται μέσα από τη διαρκή παρακολούθηση, τη ζήλια, τον έλεγχο των μετακινήσεων και των κοινωνικών της επαφών, την οικονομική πίεση, αλλά και μέσω απειλών, σεξουαλικού εξαναγκασμού και εκφοβισμού. Η εμπειρία της δείχνει ότι ο έλεγχος λειτουργούσε ως μηχανισμός επιβολής της ανδρικής κυριαρχίας πάνω στη ζωή, το σώμα και τις επιλογές της, ειδικά όταν εκείνη προσπαθούσε να θέσει όρια ή να απομακρυνθεί από τη σχέση. Η Αγάπη εξηγεί ότι ακόμη και οι πιο απλές δραστηριότητες μετατρέπονταν σε αντικείμενο επιτήρησης, ελέγχου και λογοδοσίας: «Όταν βγω να πάω στο περίπτερο πρέπει να τον πάρω τηλέφωνο να του πω ότι πήγα στο περίπτερο. Άμα πάω να ψωνίσω, πρέπει να τον πάρω τηλέφωνο να του πω γιατί δεν με πήρες ότι πήγες να ψωνίσεις. Πρέπει να βγάλω βιντεοκλήση να το δείξω ότι είμαι με τα παιδιά. Ότι δεν είμαι με κάποιον». Η ίδια αντιλαμβάνεται πλέον αυτές τις συμπεριφορές όχι ως ενδιαφέρον ή φροντίδα, αλλά ως μορφές καταπίεσης και κυριαρχίας: «Η καταπίεση... έλεγχος, ήταν πολύ έλεγχος, δεν ήταν αγάπη, δεν ήταν ενδιαφέρον, ήμουν γι' αυτόν ένα αντικείμενο που ήθελε να με περιφέρει δεξιά και αριστερά». Αρχικά είχε υποκύψει σε αυτές τις απαιτήσεις: «Μια φορά το έκανα, δύο φορές. Μετά λες τι κάνει αυτός ο άνθρωπος; Δεν μπορούσα να συνεχίσω έτσι, ένιωθα ότι πνιγόμουν».

Η ζήλια και η ανάγκη κατοχής αποτελούν βασικά στοιχεία της παραπάνω σχέση της: *«Ήταν πολύ ζηλιάρης, δεν ήθελε να κάνω παρέες με άλλα άτομα, ήθελε να είμαι συνέχεια μαζί του, ήθελε μόνο να γίνει το δικό του, σαν να ήμουν κτήμα του»*. Ακόμη και η προσπάθειά της να ασχοληθεί με τη ζωγραφική και να οργανώσει μια αντίστοιχη έκθεση αντιμετωπίστηκε από τον πρώην σύντροφό της με καχυποψία και απαξίωση: *«Ήθελα να κάνω μια έκθεση και μου έλεγε “εκεί άντρες, γκόμενοι... όχι δεν θα πας”»*.

Στη συνέντευξη της Αγάπης είναι εμφανής η διαπίστωση της ως προς την αδυναμία των ανδρών να αποδεχτούν την απόρριψη και την απώλεια ελέγχου πάνω στη γυναικεία υπόσταση. Η ίδια σημειώνει χαρακτηριστικά: *«Οι άνδρες δεν δέχονται την απόρριψη, θέλουν πάντα να είναι ανώτεροι και να επιβάλλονται»*. Η απόφασή της να απομακρυνθεί από τη σχέση οδήγησε σε ακόμη πιο πιεστικές και επιθετικές συμπεριφορές. Η Αγάπη αφηγείται ότι η βία κλιμακώθηκε όταν αποφάσισε τερματίσει τη σχέση, γεγονός που σηματοδότησε την έναρξη μιας περιόδου παρακολούθησης, καταδίωξης και έντονου εκφοβισμού: *«Με κυνηγούσε... μια μέρα όπως είμαι με το ταξί να πάω στη δουλειά, τον βλέπω στα φανάρια και προσπαθεί να ανοίξει την πόρτα να με βγάλει από το ταξί. Φοβόμουν πάρα πολύ, για τη ζωή μου και τα παιδιά μου, με απειλούσε με την ανιψιά μου ότι θα της κάνει κακό. Τον κατήγγειλα στην αστυνομία και επειδή ήταν γνωστός στην πόλη και φοβήθηκε να μην χάσει τη δουλειά του με άφησε ήσυχη»*. Παρόλο που η καταγγελία στην αστυνομία λειτούργησε προστατευτικά και συνέβαλε στον τερματισμό των συγκεκριμένων συμπεριφορών το αίσθημα της ανασφάλειας παραμένει ακόμη κυρίαρχο στη ζωή της, εξαιτίας της κοινωνικής ισχύς του δράστη και της πρόσβασής του σε δίκτυα εξουσίας: *«Είναι ένας συγκεκριμένος άνθρωπος που έχει όνομα εδώ... άμα θέλει με κάνει ένα κομμάτι και με πετάει στη θάλασσα, έχει τη δύναμη, είναι μεγάλο το κύκλωμα. Μαζί μου θα ασχοληθούν; εγώ είμαι ένα τίποτα γι' αυτούς. Ακόμη τον φοβάμαι...»*.

Θέμα 4: «Έμφυλες διακρίσεις, σεξισμός και σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας»

Υποθέματα:

- 4.1** Ανδροκρατούμενα επαγγελματικά περιβάλλοντα
- 4.2** Υποτίμηση των γυναικών ως εργαζομένων

4.3 Εργασιακό bullying και έμφυλη απαξίωση

4.4 Σεξουαλική παρενόχληση από προϊσταμένους

4.5 Η γυναικεία άρνηση ως αιτία «τιμωρίας»

4.6 Η απόρριψη ως απειλή για την ανδρική εξουσία

Η Αγάπη έχει έρθει αντιμέτωπη με έμφυλες διακρίσεις, σεξισμό και σεξουαλικής παρενόχλησης στον χώρο εργασίας. Μέσα από την αφήγησή της αναδεικνύεται ο εργασιακός χώρος ως πεδίο αναπαραγωγής έμφυλων ιεραρχιών και σχέσεων εξουσίας, όπου οι γυναίκες καλούνται να αποδεικνύουν διαρκώς την αξία, τις γνώσεις και την επαγγελματική τους επάρκεια. Η Αγάπη εργάζεται σε εταιρεία security, έναν επαγγελματικό χώρο τον οποίο χαρακτηρίζει ως έντονα ανδροκρατούμενο, όπου όπως τονίζει οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως ανεπαρκείς ανεξάρτητα από τις πραγματικές τους ικανότητες: *«Εμάς τις γυναίκες μας θεωρούν ανίκανες και άχρηστες σε αυτή τη δουλειά, δεν κάνουμε εμείς οι γυναίκες αυτή τη δουλειά. Ενώ αυτοί κάνουν»*. Ωστόσο, η Αγάπη επιχειρεί να αντιστρέψει αυτή την υποτίμηση, προβάλλοντας την επαγγελματική της στάση και συνέπεια: *«Άμα πας εκεί στο πόστο μου να ρωτήσεις, εγώ είμαι τόσο τυπική και υπεύθυνη σε όλο αυτό και αντιδρώ στην ανεπάρκειά τους»*. Η ίδια συνδέει τις αντιδράσεις που δέχεται από άνδρες συναδέλφους με την προσήλωσή της στην εργασία: *«Τόσες φασαρίες έχω γιατί κάνω τη δουλειά μου σωστά. Από τους ίδιους τους άντρες, γιατί κάνουν τη δουλειά σου σωστά, τους χαλάς την πιάτσα, γιατί δεν κοιμάσαι όλη τη νύχτα όπως κάνουν αυτοί, επειδή δουλεύεις σκληρά»*. Μέσα από την αφήγησή της αναδεικνύεται ότι η επαγγελματική επάρκεια μιας γυναίκας μπορεί να εκλαμβάνεται ως απειλή σε ανδροκρατούμενα περιβάλλοντα, ιδιαίτερα όταν αμφισβητεί εδραιωμένες πρακτικές και σχέσεις εξουσίας. Η συγκεκριμένη φράση αποτυπώνει εύστοχα τον τρόπο με τον οποίο η παρουσία μιας ικανής γυναίκας σε έναν ανδροκρατούμενο χώρο μπορεί να αντιμετωπιστεί ως απειλή. Επίσης, αναφέρεται και σε πιέσεις που συνδέονταν με την επισφάλεια της εργασίας, όπως η προτροπή *«Αν δεν σ' αρέσει ειδοποίησέ μας ένα μήνα πριν και φύγε...»*, η οποία λειτουργεί ως έμμεσος εκφοβισμός.

Βαρύνουσα θέση στη συνέντευξη της Αγάπης καταλαμβάνουν οι εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης στον χώρο εργασίας. Η Αγάπη περιγράφει περιστατικά παρενόχλησης από διευθυντή δημόσιας υπηρεσίας όταν εργαζόταν σε συνεργείο

καθαρισμού. Όπως εξιστορεί: *«Με κάθε ευκαιρία με φώναζε να καθαρίσω το γραφείο του, με στρίμωχνε και μου έβαζε χέρι, προσπαθούσα με κάθε τρόπο να τον αποφύγω, αλλά αυτός το μυαλό του εκεί. Είμαι παντρεμένη, έχω παιδάκια, του έλεγα τότε ψέματα γιατί είχα χωρίσει»*, όμως εκείνος επέμενε: *«Κι εγώ είμαι παντρεμένος, δεν με νοιάζει. Η συγκεκριμένη στιχομυθία αποτυπώνει το γεγονός ότι η σεξουαλική παρενόχληση συνδέεται με άνισες σχέσεις εξουσίας και εδράζεται στην αίσθηση ανδρικού δικαιώματος πάνω στο γυναικείο σώμα.*

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο τρόπος με τον οποίο η άρνηση της Αγάπης συνδέθηκε με μεταγενέστερες αλλαγές στην εργασιακή της θέση. Η ίδια θεωρεί ότι η μετακίνησή της σε άλλο πόστο δεν ήταν τυχαία, αλλά επήλθε ως τιμωρία της μη ανταπόκρισής της στις σεξουαλικές απαιτήσεις του προϊσταμένου της. Η εμπειρία αυτή καθιστά σαφές ότι η γυναικεία άρνηση στις σεξουαλικές απαιτήσεις των ανδρών δεν γίνεται αποδεκτή ως δικαίωμα αλλά αντιμετωπίζεται ως απόρριψη και γι' αυτό συνοδεύεται από αντίποινα.

Τέλος, η αφήγηση της Αγάπης αναδεικνύει πώς η οικονομική ανάγκη και η ευθύνη φροντίδας των παιδιών λειτουργούσαν ανασταλτικά ως προς την καταγγελία τέτοιων συμπεριφορών. Η διατήρηση της εργασίας η οποία ήταν απαραίτητη για την επιβίωση τη δική της και της οικογένειάς της συνυπήρχε με την επαναλαμβανόμενη έκθεση της σε απαξίωση, παρενόχληση και φόβο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Δεν είπα ποτέ τίποτα σε κανέναν γι' αυτά που τραβούσα σε αυτή τη δουλειά, φοβόμουν να μην χάσω τη δουλειά μου, έπρεπε να ζήσω τα παιδιά μου...».*

Θέμα 5: «Επιπτώσεις της έμφυλης βίας, τραύμα και στρατηγικές επιβίωσης»

Υποθέματα:

- 5.1** Ψυχική εξάντληση και φόβος
- 5.2** Καταθλιπτικό βίωμα
- 5.3** Απώλεια εαυτού και αυτοεκτίμησης
- 5.4** Ζωγραφική ως μηχανισμός επιβίωσης
- 5.5** Αναζήτηση ψυχολογικής βοήθειας
- 5.6** Εσωτερική ανθεκτικότητα και επιμονή

Οι εμπειρίες βίας, ελέγχου, φόβου είχαν σοβαρό αντίκτυπο στην ψυχική υγεία της Αγάπης, προκαλώντας αισθήματα εξάντλησης, καταθλιπτικής διάθεσης και απώλειας της αίσθησης του εαυτού «Είχα αυτά σχεδόν σαν κατάθλιψη, δεν είχα δύναμη να σηκωθώ πολλές φορές, ένιωθα ότι δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Ζούσα συνέχεια μέσα στο άγχος, δεν ηρεμούσε ποτέ το μυαλό μου. Είχα αρχίσει να χάνω τον εαυτό μου, δεν ήμουν εγώ πια...». Η συνεχής υποτίμηση είχε επηρεάσει την προσωπικής της αξία και είχε οδηγήσει στην αυτοενοχοποίηση της: «Αρχίζεις να πιστεύεις ότι δεν αξίζεις, νόμιζα ότι εγώ φταίω για όλα». Επίσης, αναγνωρίζει πλέον ότι η ψυχολογική βία λειτουργεί ύπουλα και σταδιακά «δεν γίνεται απότομα... γίνεται λίγο λίγο».

Η αναζήτηση βοήθειας αποτέλεσε ένα κρίσιμο σημείο στη διαδικασία της επιβίωσης και της ενδυνάμωσής της: «Πήγα στο Κέντρο Ψυχικής Υγείας για να ζητήσω βοήθεια, πήγα πολλές φορές εκεί, ένιωσα πολύ καλύτερα...Εκεί κατάλαβα πόσο κακό μου είχε κάνει αυτός ο άνθρωπος». Η συγκεκριμένη απόφαση εντάσσεται σε μια σημαντική διαδικασία αναγνώρισης της ψυχικής επιβάρυνσης που βίωνε, αλλά και της ανάγκης φροντίδας και υποστήριξης του εαυτού της.

Η ζωγραφική αναδεικνύεται ως ένας σημαντικός μηχανισμός διαχείρισης του τραύματος και των ψυχικών δυσκολιών που βίωσε η Αγάπη: «Το έριξα πάρα πολύ στη ζωγραφική για να παλέψω τα ψυχολογικά που είχα, η ζωγραφική με έσωσε πολλές φορές». Η τέχνη αναδύεται ως μια στρατηγική δημιουργικής αντίστασης και ανασυγκρότησης της προσωπικής της ταυτότητας. Παρά τις δυσκολίες, η αφήγηση της Αγάπης χαρακτηρίζεται και από έντονη ανθεκτικότητα: «Δεν τα παράτησα ποτέ, ό,τι έχω το έχω φτιάξει μόνη μου. Ακόμη και στις πιο δύσκολες στιγμές, έβρισκα τη δύναμη να συνεχίσω».

Θέμα 6: «Η μητρότητα ως μορφή αντίστασης, προστασία των παιδιών και διακοπή του κύκλου της βίας»

Υποθέματα:

- 6.1** Προστασία των παιδιών από τη βία
- 6.2** Συνειδητή διακοπή της διαγενεακής κακοποίησης
- 6.3** Διαφορετική ανατροφή των αγοριών
- 6.4** Η μητέρα ως προστατευτική φιγούρα

6.5 Η μητρότητα ως δύναμη επιβίωσης

6.6 Μετάδοση αξιών σεβασμού και ισότητας

Ένα σημαντικό θέμα που διατρέχει και τις δύο αφηγήσεις της Αγάπης αφορά στη μητρότητα ως πεδίο προστασίας, ευθύνης, αλλά και αντίστασης απέναντι στη διαγενεακή αναπαραγωγή της βίας. Η συμμετέχουσα φαίνεται να οργανώνει μεγάλο μέρος των αποφάσεων και των επιλογών της γύρω από την ανάγκη να προστατεύσει τα παιδιά της από εμπειρίες φόβου και κακοποίησης αντίστοιχες με εκείνες που η ίδια βίωσε ως παιδί: *«Εγώ το είδα και είπα δεν θέλω τα παιδιά μου να έχουν αυτή τη ζωή. Δεν θέλω να μεγαλώσουν με φόβο όπως μεγάλωσα εγώ, δεν θα αφήσω κανέναν να πειράζει τα παιδιά μου, τα έχω προστατεύσει πάρα πολύ. Δεν έχω σκοπό να βάλω άλλον άντρα στο σπίτι μου... Δεν θέλω να το ρισκάρω... να βάλει χέρι... Θα τα μεγαλώσω μόνη μου και δεν θα αφήσω κανέναν να βάλει χέρι στα παιδιά μου»*. Η μητρότητα λειτουργεί ως πεδίο αντίστασης στη διαγενεακή αναπαραγωγή της βίας, καθώς η συμμετέχουσα επιδιώκει συνειδητά να μεταδώσει στα παιδιά της αξίες σεβασμού, ισότητας και μη βίαιης συνύπαρξης, αμφισβητώντας τα πατριαρχικά πρότυπα ανδρισμού με τα οποία η ίδια μεγάλωσε.: *«Άντρας είσαι όταν αναλαμβάνεις τις ευθύνες σου και σέβεσαι τη γυναίκα σου. Δεν θέλω τα παιδιά μου να γίνουν σαν αυτούς που είδα εγώ»*. Η ίδια νιώθει υπερηφάνεια για τον τρόπο που μεγάλωσε τα παιδιά της: *«Εγώ είμαι περήφανη που τα μεγάλωσα αλλιώς, είμαι ευτυχισμένη γιατί τα τρία αυτά παιδιά σώθηκαν, γιατί έχουν μια καλύτερη ζωή...»*.

Θέμα 7: «Η ελευθερία ως επαναδιεκδίκηση της ζωής, της αξιοπρέπειας και της προσωπικής ταυτότητας»

Υποθέματα:

7.1 Η μοναχικότητα ως συνειδητή επιλογή

7.2 Ελευθερία και αυτονομία

7.3 Απόρριψη της ανάγκης «ανδρικής προστασίας»

7.4 Ανασυγκρότηση προσωπικής ταυτότητας

7.5 Ζωή χωρίς φόβο και επιτήρηση

7.6 Η ελευθερία ως μορφή θεραπείας

Το τελευταίο και ιδιαίτερα ισχυρό θέμα που αναδύεται μέσα από την αφήγηση της Αγάπης αφορά στην απόκτηση ελευθερίας ως μέσο για την αποκατάσταση της αξιοπρέπειας και της αυτονομίας της, μετά από χρόνια εγκλωβισμού σε συνθήκες εκμετάλλευσης και κακοποίησης. Η συμμετέχουσα αμφισβητεί πατριαρχικές αντιλήψεις που συνδέουν την ολοκλήρωση των γυναικών με τη συζυγική ή συντροφική σχέση και επαναπροσδιορίζει την ευτυχία μέσα από την αυτονομία, την ασφάλεια και την προσωπική γαλήνη: «Όλοι αυτό μου λένε, “Μόνη σου σου θα είσαι; δεν θα ξαναφτιάξεις τη ζωή σου;”, εγώ τη ζωή μου την έφτιαξα όταν χώρισα... υπάρχει τίποτα πιο ωραίο από την ελευθερία; Τώρα μπορώ να αναπνέω.. απολαμβάνω ότι είμαι μόνη μου, δεν θέλω κανέναν πάνω από το κεφάλι μου». Σημαντική είναι και η σύνδεση που κάνει ανάμεσα στην ψυχική επιβίωση και στον επανακαθορισμό της ταυτότητάς της, με την αποδέσμευση από το φόβο και τον έλεγχο: «Παλιά φοβόμουν πιο πολύ. Τώρα απαντάω...δεν αξίζει κάποιος άλλος να σε καταπιέζει και να σε χαλάει, έμαθα να βάζω όρια και να σέβομαι τον εαυτό μου».

Θέμα 8: «Μετασχηματίζοντας το τραύμα σε δράση: η τέχνη, ο εθελοντισμός και η συλλογική ενδυνάμωση»

Υποθέματα

- 8.1** Η τέχνη ως μέσο έκφρασης, θεραπείας και ενδυνάμωσης
- 8.2** Αντιμετώπιση του φόβου και επαναδιεκδίκηση της προσωπικής δύναμης
- 8.3** Ο εθελοντισμός ως μορφή νοήματος και κοινωνικής προσφοράς
- 8.4** Η προώθηση της ισότητας και της μη βίας μέσα από την εκπαίδευση των παιδιών
- 8.5** Από την ατομική επιβίωση στη συλλογική ενδυνάμωση
- 8.6** Ανακατασκευή της ταυτότητας και αποκατάσταση της αξιοπρέπειας

Η αφήγηση της Αγάπης μεταβαίνει σταδιακά από την εμπειρία του τραύματος, του φόβου και της κακοποίησης προς μια διαδικασία προσωπικής ανασυγκρότησης και ενεργητικής επαναδιεκδίκησης της ζωής της. Η ανθεκτικότητα εκτός από τις καθημερινές πρακτικές επιβίωσης που περιγράφηκαν προηγουμένως, εκφράζεται και μέσα από μορφές κοινωνικής συμμετοχής, εθελοντισμού και δημιουργικής δράσης. Η ζωγραφική σε δημόσιους χώρους και η εθελοντική παρουσία της σε σχολεία και

κοινότητες λειτουργούν ως πρακτικές επανανοηματοδότησης της εμπειρίας της, επιτρέποντάς της να ανακτήσει, τόσο την επαγγελματική της ταυτότητα ως καλλιτέχνιδα, όσο και την αίσθηση του ανήκειν στον κοινωνικό χώρο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο η ίδια συνδέει τις δράσεις αυτές με την προσωπική της ιστορία βίας και με την ανάγκη αντιμετώπισης των φόβων που τη συνόδευσαν για πολλά χρόνια. Η υπέρβαση της υψοφοβίας της μετατρέπεται σε συμβολική αφήγηση χειραφέτησης, αντίστασης και διάρρηξης της σιωπής απέναντι στην έμφυλη βία. Περιγράφοντας την πρώτη φορά που κλήθηκε να ζωγραφίσει έναν μεγάλο τοίχο, αναφέρει: *«Πήγα μόνη μου... ο γιος μου μού έλεγε θα πάμε μαζί... εγώ σηκώθηκα από τις 6:00 το πρωί και πήγα και ανέβηκα μόνη μου στη σκαλωσιά... το ίδιο πρέπει να κάνουμε για όλους τους φόβους μας... έτσι τα έχω καταφέρει τόσα χρόνια... κάθε φορά που αντιμετωπίζω δυσκολίες, που φοβάμαι, λέω όχι θα τα καταφέρω... θα μιλήσω... έτσι και καμία γυναίκα δεν πρέπει να φοβάται να μιλήσει όταν ένας άνδρας την προσβάλλει... να μην ανέχεται τίποτα... καμία κακή συμπεριφορά... μετά από όσα έχω περάσει πιστεύω ότι πρέπει να σταθείς μπροστά στο φόβο σου και να τον αντιμετωπίσεις»*.

Η στάση αυτή επεκτείνεται από το ατομικό στο συλλογικό επίπεδο και συμβάλει στην επανανοηματοδότηση της εμπειρίας της βίας μέσα από πράξεις συλλογικής δράσης και δημιουργικής αντίστασης. Η Αγάπη επιδιώκει να εμψυχήσει τις αρχές της ισότητας και του σεβασμού ιδιαίτερα στα παιδιά, ενώ ταυτόχρονα, επιδιώκει να ανακτήσει την αξιοπρέπεια της. Όπως αναφέρει: *«Αυτά που κάνω, που πάω σε πολλά σχολεία, που ζωγραφίζω, που κάνω αυτά για την ενδοοικογενειακή βία, ας πούμε, αυτό με γεμίζει... το κάνω και θα συνεχίσω όσο μπορώ να το κάνω... νιώθω ότι κάνω κάτι πολύ σημαντικό για τα παιδιά...ακόμη και ένα παιδί να το καταλάβει και να αλλάξει ακόμη και ένα παιδί να σωθεί για μένα είναι σημαντικό...ακόμη νιώθω ότι δεν είμαι ένα κομμάτι κρέας, όπως με αντιμετώπιζαν τόσο καιρό, ότι αξίζω...»*. Η αφήγηση αυτή αναδεικνύει μια διαδικασία ανακατασκευής της ταυτότητας, κατά την οποία η θέση του θύματος υποχωρεί και αναδύεται μια νέα ατομική ταυτότητα που βασίζεται προσωπική αξία, τη δημιουργικότητα, την κοινωνική προσφορά και την αλληλεγγύη.

5.4 Τέταρτη συνέντευξη: «Ελπίδα, επιζώσα διαγενεακής και συντροφικής έμφυλης βίας»

Η Ελπίδα είναι 56 ετών, μεγαλωμένη σε αγροτικό χωριό της Κρήτης, μέσα σε συνθήκες ενδοοικογενειακής βίας, οικονομικής στέρησης, αυστηρών έμφυλων κανόνων και υποτίμησης των γυναικών. Η πρώιμη ανάληψη ευθυνών φροντίδας και οικιακής εργασίας συνέβαλε στη διακοπή της σχολικής της φοίτησης, περιορίζοντας σημαντικά τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές της δυνατότητες. Παντρεύτηκε σε ηλικία 16 ετών και απέκτησε δύο παιδιά, μία κόρη και έναν γιο και είναι γιαγιά τριών αγοριών. Τα παιδιά της τα μεγάλωσε σχεδόν αποκλειστικά μόνη της, καθώς ο σύζυγός της απουσίαζε συστηματικά από την οικογενειακή ζωή. Μέσα από τη συνέντευξή της γίνεται εμφανές ότι η μητρότητα αποτέλεσε κεντρικό άξονα της ζωής της, αλλά και πεδίο έντονης ψυχικής και σωματικής εξουθένωσης.

Θέμα 1: «Παιδική ηλικία υπό καθεστώς φόβου: βία, στέρηση και διαγενεακή μετάδοση του τραύματος»

Υποθέματα:

- 1.1** Ακραίες μορφές ενδοοικογενειακής βίας
- 1.2** Σωματική τιμωρία και αυταρχικές πρακτικές ανατροφής
- 1.3** Ο φόβος ως μόνιμη συναισθηματική συνθήκη της παιδικής ηλικίας
- 1.4** Φτώχεια, στέρηση και πρόωρη ανάληψη ευθυνών
- 1.5** Σιωπή, κοινωνικός έλεγχος και κανονικοποίηση της βίας

Αυτό το θέμα είναι εξαιρετικά σημαντικό γιατί λειτουργεί σαν «θεμέλιο» όλης της μετέπειτα ζωής της. Μέσα από τις αφηγήσεις της γίνεται φανερό ότι η βία δεν εμφανίζεται ξαφνικά στον γάμο ή στις συντροφικές της σχέσεις, αλλά αποτελεί μια εμπειρία που διαπερνά ήδη από πολύ νωρίς την παιδική και οικογενειακή της ζωή. Η Ελπίδα μεγαλώνει μέσα σε ένα περιβάλλον όπου η σωματική τιμωρία, οι καυγάδες, οι απειλές και ο φόβος αποτελούν σχεδόν καθημερινή πραγματικότητα. Η βία παρουσιάζεται ως στοιχείο βαθιά ενσωματωμένο στην οικογενειακή ζωή και στις έμφυλες σχέσεις της εποχής.

Η ίδια αναφέρεται στις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στο χωριό: «Δεν θυμάμαι να πεινούσα, αλλά δεν είχαμε και το καλύτερο φαγητό... μόνο χόρτα, ό,τι βρίσκανε». Από πολύ μικρή ηλικία η ίδια και η αδερφή της ανέλαβαν σχεδόν ολοκληρωτικά τις δουλειές του σπιτιού: «Κάναμε όλες τις δουλειές του σπιτιού από Τετάρτη δημοτικού, δηλαδή από τότε που έχουμε μνήμες και εγώ κι η αδερφή μου». Η παιδική ηλικία ταυτίζεται με πρόωγη ενηλικίωση, ευθύνες, καταπόνηση, αλλά και σωματική κακοποίηση: «Πολύ ξύλο. Παντόφλα πλαστική που σου κοβόταν τα πόδια, τα κάναμε όλα, πράγματα που δεν κάνουν τα παιδιά, κάτι να μην το είχαμε κάνει καλά, τρώγαμε απίστευτο ξύλο, παρόλο που ήμασταν παιδιά και δεν ξέραμε».

Η Ελπίδα αναφέρεται σε σχεδόν καθημερινούς καυγάδες, οι οποίοι πολλές φορές λάμβαναν ακραίες διαστάσεις: «Μαχαίρια, πιστόλια, τσακωμοί, αίματα, αυτά ζούσαμε ως μικρά παιδιά. Μπαίναμε εμείς στη μέση τα παιδιά». Σοκαριστική είναι η περιγραφή ενός περιστατικού βίας κατά τη διάρκεια του οποίου το μαχαίρι σκίζει τη μπλούζα της αδερφής της όταν εκείνη παρεμβαίνει σε ένα από τους καυγάδες. Η Ελπίδα συνδέει τους συνεχείς καυγάδες με τη ζήλια και τα αισθήματα κατωτερότητας του πατέρα της απέναντι στη μητέρα της και την οικογένειά της: «Ο πατέρας μου ζήλευε... Ήταν ωραία η μάνα μου και είχε και μεγάλο σόι. Όλοι ήταν γνωστοί τέλος πάντων. Καλό σόι, τρανταχτό τα τότε χρόνια. Και ο πατέρας μου ήταν τρία παιδιά, μια κακορίζικη οικογένεια. Είχε κόμπλεξ. Ένιωθε αυτός υποτίμηση».

Ο φόβος καταλαμβάνει κεντρική θέση στις παιδικές της αναμνήσεις. Όπως εξιστορεί ούτε τη νύχτα μπορούσαν να κοιμηθούν με ασφάλεια και ηρεμία: «Δεν κοιμόμαστε όλη τη νύχτα γιατί περιμέναμε, κάναμε βάρδιες μαζί με την αδερφή μου... πόσες μέρες να μην σκοτωθούν. Πέρασανε πάρα πολλά χρόνια με αυτό το πράγμα. Κάποτε ηρεμούσαν και κάποτε σταματούσαν τους καυγάδες. Να σου πω, ούτε τώρα έχουν ηρεμήσει. Και τώρα που είναι γέροι. Τρώγονται. Και εγώ με την αδερφή μου ακόμη φοβόμαστε, μέχρι μεγάλη που ήμουν κατουριόμουν κάθε βράδυ από τον φόβο μου».

Παρότι το χωριό γνώριζε σε μεγάλο βαθμό τι συνέβαινε, η μητέρα της δεν μιλούσε σε κανέναν: «Δεν μιλούσε η μάνα μου σε κανέναν, μια φορά που τα είπε στη μάνα της, τής είπε “που θα πας, εκεί θα κάτσεις”, τώρα τον παντρεύτηκες, αυτό είναι...τι θα πει το

χωριό;». Η κοινωνική πίεση, ο φόβος του στιγματισμού και οι αντιλήψεις γύρω από την «τιμή» της γυναίκας δεν άφηναν κανένα περιθώριο χωρισμού.

Συνολικά, οι παιδικές αναμνήσεις της Ελπίδας αποτυπώνουν ένα περιβάλλον όπου η βία, ο φόβος, η στέρηση και οι αυστηροί έμφυλοι κανόνες αποτελούν καθημερινές εμπειρίες κοινωνικοποίησης. Η έκθεση στη βία από τόσο μικρή ηλικία φαίνεται ότι επηρέασε τον τρόπο με τον οποίο αργότερα αντιλαμβάνονταν τις σχέσεις, την αγάπη, τη θέση των γυναικών και την κακοποίηση. Μέσα από τη συνέντευξή της γίνεται εμφανές ότι το τραύμα δεν ξεκινά στην ενήλικη ζωή αλλά οικοδομείται διαγενεακά, μέσα σε οικογενειακά και κοινωνικά πλαίσια όπου η βία έχει ήδη κανονικοποιηθεί και εδραιωθεί.

Θέμα 2: «Από την πατρική εξουσία στη συζυγική υποταγή: πρόωρος γάμος και περιορισμός της γυναικείας αυτενέργειας»

Υποθέματα:

- 2.1 Ο γάμος ως κοινωνική αναγκαιότητα και αναμενόμενη πορεία ζωής
- 2.2 Πρόωρη μετάβαση στην ενηλικίωση και απουσία ουσιαστικών επιλογών
- 2.3 Ο γάμος ως διέξοδος από τη βία του πατρικού περιβάλλοντος
- 2.4 Κοινωνικός έλεγχος και φόβος στιγματισμού
- 2.5 Εσωτερίκευση της υποχρέωσης αυτοθυσίας και της ευθύνης διατήρησης της οικογένειας
- 2.6 Νεαρή ηλικία, συναισθηματική ανωριμότητα και περιορισμένη δυνατότητα αντίστασης

Ένας ακόμη ιδιαίτερα σημαντικός θεματικός άξονας που αναδύεται μέσα από την αφήγηση της Ελπίδας αφορά στον πρόωρο γάμο, στην έμφυλη υποταγή και στον περιορισμό της γυναικείας αυτοδιάθεσης μέσα στο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής. Η αφήγησή της αποτυπώνει μια πραγματικότητα όπου ο γάμος αποτελούσε κοινωνική υποχρέωση για τις γυναίκες και αναμενόμενη πορεία ζωής. Η Ελπίδα περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο τα κορίτσια στο χωριό της βιάζονταν να παντρευτούν ώστε να μην μείνουν ανύπαντρες και στιγματιστούν κοινωνικά: «Επειδή

οι κοπελιές τότε ήταν πολλές, κάποιες πήραν κάτι γέρους. Τρέχανε όλες την τότε εποχή μην μείνουν γεροντοκόρες. Και έπαιρναν όποιον έβρισκαν...».

Η Ελπίδα θυμάται ότι μέχρι λίγες ώρες πριν τον γάμο της αδερφής της έπαιζαν ακόμη με κούκλες: «Παίζαμε με κούκλες... δύο η ώρα τη νύχτα μας ξυπνήσανε και είπαν σηκωθείτε “ήρθε ο γαμπρός”, εγώ τρελάθηκα τότε, σκέφτηκα ότι πολύ σύντομα θα ερχόταν και η σειρά μου...». Η εικόνα αυτή αποτυπώνει με εξαιρετικά έντονο τρόπο τη βίαιη και πρόωγη μετάβαση από την παιδική ηλικία στον γάμο και την ενήλικη ζωή.

Σε ηλικία περίπου δεκαπέντε ετών γνωρίζει τον τωρινό της σύζυγο και προκειμένου να ξεφύγει από το κακοποιητικό πατρικό της περιβάλλον, αποφασίζει να φύγει μαζί του, παρά τις αντιρρήσεις των δυο οικογενειών που δεν τα βρήκαν στο ζήτημα της προίικας. Η νεαρή ηλικία και η συναισθηματική ανωριμότητα επανέρχονται συχνά στον λόγο της: «Ήμουν κοπέλι και ήμουν χαζό, δεν ήξερα τίποτα, ένα χαρτί μου έστειλε σε ένα πανηγύρι που τον είχα δει και μου έλεγε ότι με θέλει και αυτό ήταν, εγώ το μόνο που ήθελα ήταν να φύγω από το σπίτι, πού να ήξερα τι με περίμενε...».

Η Ελπίδα αναφέρεται επανειλημμένα στην κοινωνική πίεση που ασκούσαν στις γυναίκες να «αντέχουν», να διατηρούν την οικογένεια, να υπομένουν τη βία και να παραμένουν στο γάμο με κάθε κόστος. Η μητέρα της, παρά τη βία που βίωνε, δεν εγκατέλειπε τον γάμο λόγω του φόβου του κοινωνικού στιγματισμού, αλλά υπόμεινε για χρόνια τη σωματική κακοποίηση. Οι ίδιες αντιλήψεις επηρέασαν αργότερα και την ίδια την Ελπίδα, η οποία δυσκολευόταν να μιλήσει για όσα περνούσε, να σκεφτεί να χωρίσει και να φανταστεί μια εναλλακτική ζωή έξω από τον γάμο: «Δεν σκέφτηκα να φύγω... τον αγαπούσα τον βλάκα, ήθελα με κάθε τρόπο να κρατήσω την οικογένεια, να χωρίσω να πάω πού;». Η φράση αυτή αποτυπώνει τη συναισθηματική εξάρτηση, αλλά και την κοινωνικοποίηση των γυναικών στην υπομονή, στην αυτοθυσία και στην ανάληψη της αποκλειστικής ευθύνης μη διάλυσης της οικογένειας.

Θέμα 3: «Η θέση της νύφης στην πατριαρχική οικογένεια: κακοποίηση, έλεγχος και αόρατη εργασία»

Υποθέματα:

- 3.1** Η νύφη σε θέση υποτέλειας μέσα στην οικογένεια
- 3.2** Λεκτική, ψυχολογική και σωματική κακοποίηση
- 3.3** Ταπείνωση και καθημερινός έλεγχος
- 3.4** Αόρατη εργασία φροντίδας
- 3.5** Σιωπή και φόβος ως μηχανισμοί προσαρμογής
- 3.6** Αναπαραγωγή της πατριαρχικής βίας από τις γυναίκες

Ένας από τους πιο έντονους συναισθηματικά θεματικούς άξονες που προκύπτουν μέσα από τη συνέντευξη της Ελπίδας αφορά στην κακοποίηση που βίωσε στο πεθερικό περιβάλλον μετά τον γάμο της. Η εμπειρία της φωτίζει τον τρόπο με τον οποίο η κακοποίηση αναπαράγεται και από τις γυναίκες σε θέση εξουσίας μέσα στην οικογένεια. Η συμμετέχουσα μεταβαίνει από το πατρικό της σπίτι σε ένα νέο περιβάλλον όπου καλείται να υπηρετεί, να υπακούει και να εργάζεται αδιάκοπα, χωρίς υποστήριξη, προστασία ή συναισθηματική φροντίδα. Αναφέρεται με ιδιαίτερα έντονο τρόπο στη συμπεριφορά της πεθεράς της, η οποία ασκούσε συστηματικά λεκτική, ψυχολογική αλλά και σωματική βία απέναντί της. Όπως δηλώνει χαρακτηριστικά: *«Με μισούσε τόσο πολύ η πεθερά μου...»*.

Η Ελπίδα αφηγείται περιστατικά έντονης λεκτικής κακοποίησης και εξευτελισμού, τα οποία βίωσε σε συστηματική βάση. Η πεθερά της με ακραία υβριστικό λόγο την εξευτέλιζε μπροστά σε όλο τον κόσμο την πρώτη ημέρα που πήγε στο πατρικό σπίτι του άνδρα της για να γνωρίσει τους γονείς του: *«Είχε βγει στο μπαλκόνι και φώναζε, “μωρή πουτάνα φύγε από το σπίτι μου” και απειλούσε ότι αν δεν φύγω θα πέσει από το μπαλκόνι “Θα σκοτωθώ, θα γκρεμιστώ” και να ουρλιάζει. Είχε μαζευτεί όλο το χωριό, αλλά δεν μπορούσαν να την κάνουν καλά»*. Η χρήση τέτοιου είδους προσβλητικών χαρακτηρισμών αποτυπώνει την επιθετικότητα της πεθεράς, αλλά και την προσπάθεια ηθικής απαξίωσης και ελέγχου της νεαρής νύφης μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο. Η Ελπίδα αναφέρεται και σε περιστατικά σωματικής βίας από την πεθερά της: *«Με είχε*

πιάσει από τα μαλλιά. Κάθε πρωί, έμπαινε μέσα στο δωμάτιο, σήκωνε τα σεντόνια και με χτυπούσε στα πόδια για να σηκωθώ!».

Η Ελπίδα παρουσιάζει μια καθημερινότητα απόλυτα οργανωμένη γύρω από τη φροντίδα των άλλων, τις οικιακές υποχρεώσεις και την εργασία υπό εξαντλητικές συνθήκες για τις ανάγκες επιβίωσης ολόκληρης της οικογένειας: *«Με ξεπατώσανε στη δουλειά. Δούλευα όλη μέρα, ήμασταν τόσα άτομα σε αυτό το σπίτι και εμένα περίμενε να γυρίσω νύχτα από τα χωράφια για να με βάλει να πλύνω τα ρούχα στη σκάφη και να μαγειρέψω. Κοιμόμουν μεσάνυχτα και τέσσερις τα ξημερώματα ήμουν στο πόδι για να πάμε στα χωράφια. Η πεθερά μου ήταν όταν την γνώρισα 62 χρονών νεότατη και πέθανε 97. Και από τότε έλεγε “δεν είμαι καλά, δεν μπορώ να κάνω τίποτα” και τα έκανα όλα εγώ...μικρό κοπέλι, 15 χρονών. Να μαγειρέψω. Εκεί μέσα καθόμαστε εννιά άτομα. Κοινόβιο εννιά άτομα. Κατάρες, βλαστήμιες, 7 μηνών έγκυος ήμουν και έκανα όλες τις δουλειές».* Παρά την αδιάκοπη προσπάθειά της, εισέπραττε κριτική, ταπείνωση και επιθετικότητα, χωρίς να μιλάει και χωρίς να παραπονιέται *«Δεν μιλούσα, τους σεβόμουν ως γονείς του άντρα μου...και φοβόμουν ήμουν μικρό παιδί, τι να πω;»*. Η σιωπή λειτουργεί εδώ ως στρατηγική επιβίωσης μέσα σε ένα περιβάλλον όπου κάθε αντίδραση μπορούσε να οδηγήσει σε περαιτέρω κακοποίηση.

Παρά το γεγονός ότι ο σύζυγός της γνώριζε τη συμπεριφορά της μητέρας του, δεν είχε παρέμβει ποτέ για να την προστατεύσει. Η Ελπίδα περιγράφει έναν σύζυγο συναισθηματικά απόμακρο και παθητικό απέναντι στη βία που δεχόταν: *«Δεν μιλούσε ποτέ, δεν με είχε υποστηρίξει ποτέ απέναντί της...»*. Η έλλειψη υπεράσπισης ενισχύει ακόμη περισσότερο την απομόνωση και την αίσθηση εγκατάλειψης που βίωνε μέσα στο νέο οικογενειακό πλαίσιο. Η Ελπίδα, ανατρέχοντας σήμερα σε αυτές τις εμπειρίες, αντιλαμβάνεται πιο καθαρά το μέγεθος της κακοποίησης και της ψυχικής φθοράς που υπέστη. Ωστόσο, εκείνη την περίοδο είχε εσωτερικεύσει σε μεγάλο βαθμό την αντίληψη ότι όφειλε να αντέχει, να σιωπά και να προσαρμόζεται. Η νεαρή ηλικία, η οικονομική εξάρτηση, η κοινωνική πίεση και η έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου περιόριζαν σημαντικά τη δυνατότητά της να αντιδράσει ή να απομακρυνθεί.

Θέμα 4: «Σωματική κακοποίηση, οικονομική αποστέρηση και ψυχική εξουθένωση»

Υποθέματα:

- 4.1 Σωματική βία και απειλή της ζωής
- 4.2 Οικονομικός έλεγχος και εξάρτηση
- 4.3 Καθεστώς φόβου και τρομοκράτησης
- 4.4 Τα παιδιά ως μάρτυρες της βίας
- 4.5 Ψυχοσωματικές συνέπειες της κακοποίησης
- 4.6 Ψυχική εξουθένωση και αυτοκτονικός ιδεασμός

Η Ελπίδα περιγράφει επαναλαμβανόμενα περιστατικά λεκτικής βίας και ξυλοδαρμού που κλιμακώνονται με την πάροδο του χρόνου και φτάνουν σε απειλητική για τη ζωή της βία. Ειδικά η εμπειρία του στραγγαλισμού εμφανίζεται επαναλαμβανόμενα μέσα στην αφήγησή της ως μια ακραία πράξη επιβολής εξουσίας και τρομοκράτησης: *«Όποτε τολμούσα να μιλήσω και να διαμαρτυρηθώ για τη συμπεριφορά του με έπιανε από το λαιμό και προσπαθούσε να με πνίξει. Μια φορά τον είχε πάρει η μάνα του και του είχε πει ότι με έψαχνε στο τηλέφωνο και δεν με έβρισκε, ενώ είχαμε μιλήσει. Ήρθε στο σπίτι και με έπιασε από το λαιμό, με έσφιγγε από δω (και δείχνει το λαιμό της) και με σήκωνε πάνω, ήμουν χάλια, πονούσα πάρα πολύ, πήγα στο γιατρό και μου είπε ότι είχα πάθει κάκωση καρωτίδας». Συγκλονιστική είναι η περιγραφή της σύμφωνα με την οποία περιστατικό αυτό εκτυλίχθηκε μπροστά στον μικρό της γιο, ο οποίος αργότερα προσπαθούσε να εξηγήσει στον παππού του ότι ο πατέρας του κρατούσε τη μητέρα του από τον λαιμό. Το περιστατικό αυτό παρά λίγο να της στοιχίσει την ίδια της τη ζωή: *«Με πονούσε το κεφάλι μου, μετά άρχισα να ζαλίζομαι και να έχω αστάθεια, μια μέρα λιποθύμησα και με πήγαν στο νοσοκομείο, νόμιζαν ότι έχω καρκίνο, μπήκα στο νοσοκομείο Αύγουστο και βγήκα Οκτώβριο, ποτέ δεν παραδέχτηκε ότι έφταιγε αυτό για όλο αυτό.**

Η διάσταση της οικονομικής βίας είναι, επίσης, εμφανής στην ιστορία της Ελπίδας. Ο σύζυγός της όχι μόνο δεν συμμετείχε ουσιαστικά στη φροντίδα και την καθημερινότητα της οικογένειας, αλλά ήλεγχε και ρύθμιζε κάθε έκφανσή της, περιόριζε τη δυνατότητά της να αποκτήσει οικονομική αυτενέργεια και παρεμπόδιζε κάθε προσπάθειά της να βρει δουλειά. Της έδινε ελάχιστα χρήματα, όπως αναφέρει η ίδια για τα απολύτως απαραίτητα και όταν προέκυπτε μια έκτακτη ανάγκη με τα παιδιά,

για παράδειγμα, αναγκαζόταν να δανείζεται από τη γειτονιά «Μου τύχαιναν πράγματα και με πήγαινε η γειτονιά στους γιατρούς. Έσπασε η κόρη μου το πόδι της, με πήγαινε ο γείτονας στο γιατρό....και μου έδιναν λεφτά και μετά, όταν ερχόταν αυτός, τους τα πήγαινα». Επίσης, της είχε απαγορεύσει να δουλεύει: «Δουλειά δεν είχα γιατί μια ζωή μεγάλωνα τα παιδιά...τέσσερις-πέντε φορές πήγα κρυφά σε δουλειά, μια φορά του το παραδέχτηκα...έκανε όργια... δεν ξαναπήγα πουθενά».

Θέμα 5: «Συναισθηματική αποστέρηση, συζυγική εγκατάλειψη και μοναξιά μέσα στον γάμο»

Υποθέματα:

- 5.1 Η απουσία συντροφικότητας και συναισθηματικής εγγύτητας
- 5.2 Η συναισθηματική αδιαφορία του συζύγου
- 5.3 Απιστία και ψυχική εγκατάλειψη
- 5.4 Η γυναίκα ως δεδομένη παρουσία φροντίδας
- 5.5 Μοναξιά και σιωπηλή συναισθηματική φθορά
- 5.6 Η ανάγκη για αναγνώριση, αγάπη και τρυφερότητα

Ένας ακόμη σημαντικός θεματικός άξονας που μπορεί να αντληθεί μέσα από τη συνέντευξη της Ελπίδας αφορά στη βαθιά συναισθηματική αποστέρηση και μοναξιά που βίωνε μέσα στον γάμο της. Η αφήγησή της εστιάζει, τόσο στα περιστατικά βίας και καταπίεσης, όσο και στην απουσία συντροφικότητας, τρυφερότητας και ουσιαστικής συναισθηματικής σύνδεσης. Παρότι αφιέρωνε τη ζωή της στη φροντίδα της οικογένειας και στην κάλυψη των αναγκών των μελών της, ένιωθε αόρατη, και παραμελημένη. Η Ελπίδα αναφέρεται επανειλημμένα στην απουσία κοινών στιγμών και ουσιαστικής επικοινωνίας με τον σύζυγό της. Όπως δηλώνει χαρακτηριστικά: «Δεν έχουμε πει ποτέ έναν καφέ μαζί, δεν έχουμε φάει μαζί, του έλεγα έλα κάτσε μαζί μου μην φύγεις πάλι...αλλά τίποτα. Το μόνο που είχε αυτός κι ακόμα το έχει, ότι επειδή καλύπτει οικονομικά σοβαρά πράγματα, είναι εντάξει, δεν χρειαζόμαστε κάτι άλλο. Βαρέθηκα όλα μου τα χρόνια να τον παρακαλώ για ένα τέταρτο». Η έγγαμη ζωή βιώθηκε από την Ελπίδα περισσότερο ως πεδίο επιβολής υποχρεώσεων, στερήσεων και συνεχούς αγώνα για επιβίωση, παρά ως ένας χώρος συνύπαρξης, αμοιβαιότητας και φροντίδας:

«Έκλαιγα όλη νύχτα κι αυτός ροχάλιζε, δεν ήθελε να με αγγίζει, όποτε προσπαθούσα να τον αγγίζω να έρθουμε πιο κοντά με έδιωχνε...Αναρωτιόμουν... “τι έχω και δεν με θέλει;”, ερχόταν νύχτα στο σπίτι, εγώ όλη την ημέρα μόνη μου με τα παιδιά.. και όταν ερχόταν ήταν μια “χριστοπαναγία” και μια βρισιά, καλό λόγο δεν άκουσα ποτέ...». Η έλλειψη σωματικής τρυφερότητας και επιθυμίας εμφανίζεται να βιώνεται από την Ελπίδα ως μια προσωπική απόρριψη που επηρεάζει την αίσθηση της αξίας της ως γυναίκα. Μέσα από τα λόγια της διαφαίνεται, επίσης, μια διαρκής ανάγκη για αγάπη, εγγύτητα και αποδοχή, η οποία, όμως, παρέμενε ανεκπλήρωτη.

Η αφήγηση της Ελπίδας αποτυπώνει την εμπειρία μιας γυναίκας που είχε αναλάβει εξ ολοκλήρου τη φροντίδα του σπιτιού, των παιδιών και της οικογένειας χωρίς αντίστοιχη αναγνώριση ή υποστήριξη. Η γυναικεία φροντίδα παρουσιάζεται ως υποχρέωση, ενώ οι ανάγκες της γυναίκας παραμένουν αόρατες και δευτερεύουσες «“Τι κάνεις όλη την ημέρα κάθεσαι και τα βρίσκεις όλα έτοιμα, ενώ εγώ σκοτώνομαι στη δουλειά”, έτσι μου έλεγε...ενώ γυρνούσε νύχτα στο σπίτι για να κοιμηθεί γιατί γυρνούσε όλη την ημέρα με άλλες γυναίκες. Έρχονταν πρωτομαγιές, έρχονταν Καθαρές Δευτέρες, εμείς εδώ μόνοι μας στο σπίτι. Ο γιος μου έκλαιγε πιο πολύ, επειδή τον ήθελε. Ήθελε τον πατέρα του... Όλη η γειτονιά έλειπε και τα καημένα τα δικά μας στο μπαλκόνι. Εμείς δεν πάμε πουθενά. Έφευγε, εξαφανιζότανε».

Παρότι η ίδια βίωνε έντονη δυστυχία, μοναξιά και ψυχική φθορά, για πολλά χρόνια δεν μπορούσε να φανταστεί μια διαφορετική ζωή έξω από τον γάμο. Η συναισθηματική εξάρτηση, οι κοινωνικές αντιλήψεις για το ρόλο των γυναικών μέσα στην οικογένεια, η απογύμνωσή της από κάθε αίσθηση αυτοεκτίμησης και ανεξαρτησίας, αλλά και η ελπίδα ότι ο σύζυγός της ίσως κάποτε αλλάξει είχαν οδηγήσει στον εγκλωβισμό της: «Δεν δούλευα, είχα μικρά παιδιά, έμενα σε ένα σπίτι μόνη μου μακριά από τη μάνα μου, δεν είχα κανένα, να φύγω να πάω πού;».

Θέμα 6: «Μητρότητα, ψυχική εξουθένωση και κατάρρευση της ψυχικής υγείας»

Υποθέματα:

6.1 Μοναχική μητρότητα και υπερφόρτωση ευθυνών

6.2 Επιλόχεια κατάθλιψη και ψυχική αποδιοργάνωση

6.3 Σωματική και συναισθηματική εξάντληση

6.4 Απομόνωση και έλλειψη υποστήριξης

6.5 Αυτοκτονικός ιδεασμός και απελπισία

6.6 Η μητρότητα ως πεδίο επιβίωσης αλλά και ψυχικής φθοράς

Ένας από τους πιο συγκλονιστικούς θεματικούς άξονες που προκύπτουν μέσα από τη συνέντευξη της Ελπίδας αφορά στη μητρότητα, την ψυχική εξουθένωση και τη σταδιακή κατάρρευση της ψυχικής της υγείας μέσα σε συνθήκες χρόνιας κακοποίησης, μοναξιάς και έλλειψης υποστήριξης. Η αφήγησή της φωτίζει τη μητρότητα ως επώδυνη συνθήκη, όπου η αγάπη και η φροντίδα συνυπάρχουν με την απόλυτη εξάντληση, την απελπισία και την αίσθηση εγκλωβισμού.

Η Ελπίδα αναγνωρίζει πλέον ότι βίωσε σοβαρή επιλόχεια κατάθλιψη, παρότι εκείνη την περίοδο δεν υπήρχε καμία κατανόηση ή υποστήριξη γύρω από όσα περνούσε *«Ήθελα να είμαι στο κρεβάτι και δεν ήθελα να πιάσω το μωρό, ούτε να το φροντίσω, ούτε να το ταΐσω. Είχα κατάθλιψη και δεν το ήξερα. Απορώ πώς αυτό το παιδί έζησε...»*. Επίσης, αναφέρεται σε μια διαρκή αίσθηση κενού, απώλειας νοήματος και θλίψης. Όπως εξηγεί: *«Έκλαιγα όλη την ημέρα, δεν είχα διάθεση να κάνω τίποτα, ήμουν κλεισμένη σπίτι και μεγάλωνα ένα παιδί»*. Η συναισθηματική της κατάσταση επιδειωνόταν ακόμη περισσότερο από την πλήρη αδιαφορία και απουσία συναισθηματικής ανταπόκρισης από τον σύζυγό της. Σε αυτό το σημείο, αναφέρεται με ιδιαίτερη φόρτιση στις αυτοκτονικές σκέψεις που βίωσε εκείνη την περίοδο ζώντας μια καθημερινότητα που έμοιαζε δυσβάσταχτη: *«Θέέ μου να μην ξυπνήσω...δεν άντεχα άλλο»*. Ακόμη πιο σοκαριστική είναι η στιγμή όπου αναφέρεται στην καραμπίνα του σπιτιού: *«Ήμουν έγκυος το γιο μου. Έφτασα να πάρω την καραμπίνα, την έβαλα στο λαιμό μου, δεν σκεφτόμουν τίποτα εκείνη τη στιγμή, ήθελα μόνο να πεθάνω...ξαφνικά το μωρό που είχα στην κοιλιά μου έκανε μια απότομη κίνηση και τότε σαν να ξύπνησα, ταρακουνήθηκα. Μετά από λίγες μέρες έπαθα αποκόλληση»*.

Θέμα 7: «Η αναπαραγωγή της βίας, η μητρική ενοχή και ο αναστοχασμός πάνω στο τραύμα»

Υποθέματα:

- 7.1 Η μεταφορά του τραύματος στις σχέσεις με τα παιδιά
- 7.2 Βίαια ξεσπάσματα μέσα στην ψυχική εξουθένωση
- 7.3 Ενοχή, αυτοκατηγορία και θλίψη
- 7.4 Η συνειδητοποίηση της διαγενεακής βίας
- 7.5 Η μητέρα ως ταυτόχρονα θύμα και φορέας τραύματος
- 7.6 Η προσπάθεια διακοπής του κύκλου της βίας

Ένας από τους πιο σύνθετους και συναισθηματικά φορτισμένους θεματικούς άξονες της συνέντευξης της Ελπίδας αφορά στην αναπαραγωγή της βίας στη σχέση με τα παιδιά της και στον αναστοχασμό που η ίδια κάνει σήμερα γύρω από το τραύμα, τη μητρότητα και την ενοχή. Η συγκεκριμένη θεματική αποκτά ιδιαίτερη σημασία, διότι η Ελπίδα δεν επιχειρεί να δικαιολογήσει τις πράξεις της ούτε να μεταθέσει την ευθύνη αποκλειστικά στις δύσκολες συνθήκες που βίωνε. Αντίθετα, περιγράφει με ειλικρίνεια και αυτοκριτική τις στιγμές όπου η συσσωρευμένη ψυχική εξουθένωση, η κατάθλιψη και η αδυναμία διαχείρισης του πόνου μετατράπηκαν σε βίαια ξεσπάσματα απέναντι στην κόρη της. Όπως δηλώνει χαρακτηριστικά: *«Έβγαζα τα νεύρα μου στο παιδί...Τη χτύπησα μια μέρα τόσο δυνατά που μελάνιασε... και μετά έκλαιγα εγώ πιο πολύ, δεν κοιμήθηκα όλη τη νύχτα...»*.

Η αφήγησή της υπογραμμίζει τον διαγενεακό χαρακτήρα της βίας. Η Ελπίδα μεγάλωσε μέσα σε ένα οικογενειακό περιβάλλον όπου η σωματική τιμωρία, οι καυγάδες και ο φόβος αποτελούσαν καθημερινή εμπειρία. Μέσα από τη συνέντευξή της φαίνεται ότι αντιλαμβάνεται ότι πολλές από τις αντιδράσεις της ως μητέρα δεν προέκυψαν «φυσικά», αλλά διαμορφώθηκαν μέσα από χρόνια έκθεσης στην κακοποίηση που επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο σχετιζόταν με τα παιδιά της. Ουσιαστικά σκιαγραφεί έναν κύκλο τραύματος που μεταφέρεται από γενιά σε γενιά μέσα από τις οικογενειακές σχέσεις και τις πρακτικές ανατροφής.

Η Ελπίδα εμφανίζεται να πιστεύει ότι δεν κατάφερε να προστατεύσει τα παιδιά της από το τραύμα και τη βία, γεγονός που συνοδεύεται από θλίψη και ενοχές: *«Έπρεπε να είχα φύγει, να είχα προστατεύσει τα παιδιά, να μην τα είχαν περάσει όλα αυτά...τώρα προσπαθώ να είμαι δίπλα τους, δεν μπορώ να κάνω πολλά, δεν αντέχω πολλά, αλλά τα στηρίζω όσο μπορώ...»*.

Θέμα 8: «Αντοχή, επιβίωση και επανανοηματοδότηση της ζωής»

Υποθέματα:

- 8.1** Η επιβίωση ως καθημερινός αγώνας
- 8.2** Η δύναμη της μητρότητας και της φροντίδας
- 8.3** Αναστοχασμός και επαναξιολόγηση του παρελθόντος
- 8.4** Η ανάγκη να “σπάσει” ο κύκλος της βίας
- 8.5** Η αφήγηση ως μορφή επεξεργασίας του τραύματος
- 8.6** Η αναζήτηση αξιοπρέπειας και ψυχικής γαλήνης

Παρά τις εξαιρετικά δύσκολες και τραυματικές εμπειρίες που διατρέχουν ολόκληρη τη ζωή της, μέσα από τη συνέντευξη της Ελπίδας αναδύεται ταυτόχρονα και μια ισχυρή διάσταση αντοχής, επιβίωσης και αντίστασης. Στην αφήγησή της αποτυπώνεται μια συνεχής προσπάθεια να κατανοήσει όσα έζησε, να σταθεί απέναντι στο τραύμα και να επαναπροσδιορίσει τον εαυτό της μέσα από τις εμπειρίες αυτές. Η μητρότητα, παρότι συνδέθηκε με τεράστια επιβάρυνση και ψυχική φθορά, λειτούργησε ταυτόχρονα και ως βασικός λόγος συνέχισης της ζωής της. Σε αρκετά σημεία της αφήγησής της γίνεται σαφές ότι η σκέψη των παιδιών της αποτέλεσε τον βασικό παράγοντα που την «έσωσε» ακόμη και στις πιο σκοτεινές στιγμές απελπισίας. Η Ελπίδα αναγνωρίζει πλέον ότι πολλές από τις εμπειρίες που θεωρούσε τότε ως *«φυσιολογικές»* αποτελούσαν μορφές βίας και καταπίεσης. Μέσα από τον αναστοχασμό της επαναξιολογεί τόσο τη σχέση με τους γονείς της όσο και τον γάμο, τη μητρότητα και τον τρόπο με τον οποίο κοινωνικοποιήθηκε ως γυναίκα *«Τώρα τα βλέπω αλλιώς, τότε δεν καταλάβαινα τι μου συμβαίνει, δεν ήξερα ότι αυτό ήταν βία, έτσι είχα μεγαλώσει...»*. Μέσα στη συνέντευξη αναδύεται, επίσης, η ανάγκη της για αξιοπρέπεια, ηρεμία και συναισθηματική ασφάλεια μετά από χρόνια φόβου και καταπίεσης. Η ίδια δεν μιλά για μεγάλες αλλαγές

ή «λυτρωτικές» λύσεις, αλλά περισσότερο για την επιθυμία να ζήσει χωρίς ένταση, βία και συνεχή ψυχική επιβάρυνση: *«Τώρα είμαι ήρεμη, από τότε που έφυγε και πήγε στο χωριό ηρέμησα, δεν τον έχω ανάγκη, είμαι μόνη μου, έχω τα παιδιά μου και δεν θέλω τίποτα άλλο, μόλις πάει να υψώσει τη φωνή του τρελαίνομαι, τώρα δεν σηκώνω τίποτα, ούτε βρισιές, ούτε τίποτα...»*.

Φαίνεται, ακόμη, ότι έχει αρχίσει να συνειδητοποιεί σταδιακά τη διαγενεακή διάσταση της βίας και το πώς οι εμπειρίες της δικής της παιδικής ηλικίας επηρέασαν αργότερα τις σχέσεις της με τα παιδιά της και με τον σύζυγό της . Επίσης, είναι εμφανής η επιθυμία της να «σπάσει» ο κύκλος της σιωπής και της κανονικοποίησης της βίας που χαρακτήρισε τη δική της ζωή. Με έντονη συγκίνηση αναφέρεται σε μια αντίστοιχη εμπειρία που είχε η κόρη της με τον πρώην σύζυγό της *«Δεν κοιμόμουν τα βράδια, διάβαζα τα μηνύματα που της έστελνε και την απειλούσε και ήθελα να είμαι δίπλα της, να τη βοηθήσω, να μην περάσει ότι είχα περάσει εγώ...ότι έκανε σε εμένα ο πατέρας της, έκανε στην ίδια ο πρώην άντρας της, έπρεπε να την προστατέψω όταν ήταν μικρό παιδί, να βλέπει τον πατέρα της να λαλεί έτσι τη μάνα της. Αν δεν είχε ζήσει όλα αυτά από μικρό παιδί δεν θα είχε πάρει αυτό τον άντρα...γι' αυτό την πήρα εδώ, την προστατεύσα. Τουλάχιστον αυτή σώθηκε»*.

5.5 Πέμπτη συνέντευξη: «Ειρήνη: επιζώσα πολλαπλών μορφών έμφυλης βίας»

Η Ειρήνη είναι 44 ετών, απόφοιτη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, παντρεμένη επί 15 έτη και μητέρα δύο παιδιών ηλικίας 9 και 14 ετών. Μεγάλωσε σε περιοχή της Αθήνας μαζί με τον μικρότερο αδερφό της, ο οποίος εξακολουθεί να διαμένει εκεί. Μετακινήθηκε στο Ηράκλειο για σπουδές στο ΤΕΙ Κρήτης και εγκαταστάθηκε μόνιμα στην πόλη, όπου σήμερα εργάζεται ως ελεύθερη επαγγελματίας στον τομέα της περιποίησης και της φροντίδας.

Η Ειρήνη είναι επιζώσα πολλαπλών μορφών έμφυλης βίας, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής βίας. Η αφήγησή της αναδεικνύει τη διαγενεακή μεταβίβαση πατριαρχικών αντιλήψεων, την κανονικοποίηση των έμφυλων σχέσεων εξουσίας, την υποτίμηση της γυναικείας εργασίας φροντίδας, τις εμπειρίες σεξουαλικής βίας και

δευτερογενούς θυματοποίησης και τις στρατηγικές επιβίωσης, αντίστασης και επαναδιεκδίκησης του εαυτού που αναπτύσσουν οι επιζώσες έμφυλης βίας

Θέμα 1. «Διαγενεακή μεταβίβαση πατριαρχικών αντιλήψεων και σχέσεων εξουσίας»

Υποθέματα:

- 1.1** Η έκθεση στη βία και στις συγκρούσεις μεταξύ των γονέων
- 1.2** Η κανονικοποίηση της ανδρικής κυριαρχίας και η απαξίωση της μητέρας
- 1.3** Η διαγενεακή μεταβίβαση πατριαρχικών αντιλήψεων και της γυναικείας υποταγής
- 1.4** Η αναπαραγωγή οικογενειακών μοτίβων στις ενήλικες σχέσεις
- 1.5** Από την κανονικοποίηση στην επίγνωση των μηχανισμών ελέγχου και χειραγώγησης

Οι εμπειρίες της Ειρήνης συνδέονται στενά με το οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγάλωσε. Οι συνεχείς συγκρούσεις μεταξύ των γονέων της, η λεκτική απαξίωση της μητέρας της από τον πατέρα της και οι άνισες σχέσεις εξουσίας αποτέλεσαν μέρος της καθημερινότητάς της και επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόταν τις οικογενειακές και συντροφικές σχέσεις. Η ίδια θυμάται ότι από μικρή ηλικία βίωνε έντονη συναισθηματική επιβάρυνση και επιθυμούσε να απομακρυνθεί από το σπίτι: *«Παρακαλούσα ένας από τους δύο να σηκωθεί να φύγει για να μη ζούμε τις εντάσεις, ένωθα κουρέλι και σκεφτόμουν διαρκώς πότε θα μεγαλώσω να φύγω απ' το σπίτι. Ένωθα ότι με πνίγουνε, ότι είμαι πνιγμένη σε ένα σπίτι που δεν θέλω».*

Η Ειρήνη περιγράφει έναν πατέρα που απαξίωνε διαρκώς τη μητέρα της: *«Δεν τον άκουσα ποτέ να της μιλήσει όμορφα, να της πει έναν καλό λόγο»*, ενώ θυμάται ότι *«Έτσι μας γαλούχησε, ότι η μάνα μας φταίει για όλα, έτσι πιστεύαμε και εμείς, τη θεωρούσαμε άχρηστη, ότι τα κάνει όλα λάθος...»*. Σήμερα επαναξιολογεί διαφορετικά τη σχέση των γονέων της και αλλά και όσα πίστευε για τους γονείς της: *«Τώρα έχω καταλάβει ότι ο πατέρας μου είναι χειριστικός. Έκανε συνεχώς στη μάνα μου gaslighting, την έβγαζε τρελή...ενώ ταυτόχρονα παρουσιαζόταν ως θύμα λέγοντας μου: “Δεν ξέρεις τι μου κάνει, δεν τα βλέπεις εσύ”»*.

Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ανακάλεσε μια αποθηκευμένη ανάμνηση σωματικής βίας του πατέρα της προς τη μητέρα της. Όπως αναφέρει: *«Δεν έκανα τίποτα, ήμουν σαν ζώο και η μάνα μου δεν αντέδρασε στο ξύλο, σαν να ήταν κάτι αποδεκτό. Της είχαν μάθει ότι πρέπει να κάνει ό,τι θέλει ο άντρας της, γι' αυτό δεν μπορούσε, δεν ήξερε πώς να υπερασπιστεί τον εαυτό της»*. Η ανάμνηση αυτή λειτούργησε ως αφορμή για να επανερμηνεύσει εμπειρίες που μέχρι τότε θεωρούσε φυσιολογικές και να αναγνωρίσει την κανονικοποίηση της γυναικείας υποταγής. Μέσα από αυτή τη διαδικασία συνειδητοποίησε και τη σύνδεση των οικογενειακών βιωμάτων με τη δική της συζυγική σχέση: *«Τα ίδια κάναμε και εμείς μετά, αναπαρήγαγα το ίδιο μοτίβο»*. Η ίδια αποδίδει αυτή τη διαδικασία στη διαγενεακή μεταβίβαση των οικογενειακών προτύπων, εξηγώντας ότι: *«Αυτό είναι το διαγενεακό... περνάει από γενιά σε γενιά, γίνεται μια κανονικοποίηση... όταν το έχεις ζήσει και η σχέση είναι έτσι, δεν ξέρεις πώς είναι το άλλο και για μεγάλο χρονικό διάστημα εγώ νόμιζα ότι έτσι είναι»*.

Θέμα 2. «Έμφυλες σχέσεις εξουσίας και ψυχολογική κακοποίηση στον γάμο»

Υποθέματα:

- 2.1** Απουσία συμμαχίας μέσα στο ζευγάρι και η προτεραιότητα της οικογένειας προέλευσης
- 2.2** Άνιση κατανομή της φροντίδας και των οικογενειακών ευθυνών
- 2.3** Ψυχολογική κακοποίηση και gaslighting
- 2.4** Κλιμάκωση των συγκρούσεων και αστυνομική παρέμβαση
- 2.5** Προσπάθεια διακοπής του κύκλου της βίας

Η αφήγηση της Ειρήνης φωτίζει τον τρόπο με τον οποίο οι έμφυλες σχέσεις εξουσίας και η άνιση κατανομή των ευθυνών και της αόρατης εργασίας της φροντίδας διαμόρφωσαν την εμπειρία της μέσα στον γάμο. Κεντρική θέση κατέχει η αίσθηση ότι δεν υπήρχε ουσιαστική συμμαχία και κοινή ταυτότητα ως ζευγάρι: *«Δεν ένιωσα ποτέ αυτό, ότι είμαστε εγώ και εσύ. Γιατί πάντα υπήρχε η μάνα του, ο αδερφός του, τι θα πουν, είπαν αυτό, είπαν εκείνο, να τους ευχαριστήσουμε, να κάνουμε ότι ήθελαν αυτοί. Ποτέ δεν με ρώτησε τι ήθελα εγώ, ποιες ήταν οι ανάγκες μου»*. Η συνεχής επιρροή της οικογένειας προέλευσης φαίνεται ότι περιορίζει τη δυνατότητα ανάπτυξης μιας αυτόνομης και ισότιμης συζυγικής σχέσης. Η ίδια περιγράφει μια καθημερινότητα

κατά την οποία επωμιζόταν το μεγαλύτερο μέρος της φροντίδας των παιδιών και της οργάνωσης της οικογενειακής ζωής, βιώνοντας έντονη σωματική κούραση, συναισθηματική μοναξιά και έλλειψη υποστήριξης. Αναστοχαζόμενη εκείνη την περίοδο αναφέρει: «Ήμουν διαλυμένη, δεν είχα υποστήριξη σε τίποτα, η μάνα μου μακριά, μόνη μου σε μια ξένη πόλη, αυτός ήταν στον κόσμο του, πέταγα πιάτα, πέταγα στην αυλή, έσπαγα πράγματα, με βλέπανε τα παιδιά». Η ίδια συνδέει αυτές τις αντιδράσεις με την ανάγκη αναγνώρισης και τρυφερότητας: «Ήθελα να με δει, να ασχοληθεί μαζί μου. Να γίνω ορατή και να μου πει ναι, έχεις δίκιο, ναι, σε αγαπώ. Τον παρακαλούσα για λίγη τρυφερότητα. Ένιωθα ότι ήμουν ένα τίποτα γι' αυτόν, ότι δεν ένιωθε τίποτα για μένα».

Σημαντικό μέρος της εμπειρίας της αφορούσε επαναλαμβανόμενες πρακτικές ψυχολογικής κακοποίησης και gaslighting, οι οποίες επηρέασαν την αυτοεικόνα της. Όπως αναφέρει: «Όποτε προσπαθούσα να του εξηγήσω πώς νιώθω, όποτε του ζητούσα να με υποστηρίξει απέναντι στη μάνα του με έβγαζε τρελή, έλεγε ότι τίποτα από όσα του έλεγα δεν είχε γίνει, ότι ήμουν υπερβολική, προκατειλημμένη και ότι τα έβγαζα από το μυαλό μου. Δεν έπαιρνε ποτέ θέση ή όταν έπαιρνε υποστήριζε τη μάνα του. Εγώ τι ήμουν; Δεν ήμουν η γυναίκα του; Δεν τα είχα αφήσει όλα για να είμαι μαζί του;».

Οι εντάσεις κορυφώθηκαν όταν ο σύζυγός της την απείλησε ότι θα τη χτυπήσει, γεγονός που οδήγησε στην κλήση της αστυνομίας και αποτέλεσε σημείο καμπής στη σχέση τους. Παρότι αναγνωρίζει τη σοβαρότητα του περιστατικού, εξακολουθεί να βιώνει ενοχές για την παρέμβαση αυτή, δηλώνοντας: «Δεν θα έπρεπε να φτάσουμε μέχρι εκεί, νιώθω πολύ άσχημα που το έκανα αυτό και για όλα όσα έχει περάσει». Μετά το γεγονός αυτό περιγράφει μια διαφορετική στάση απέναντι στις συγκρούσεις: «Μόλις μου πετάει το δηλητήριο, φεύγω... δεν θα κάτσω τώρα να απαντήσω, προσπαθώ να είμαι πιο ήρεμη, σκέφτομαι τι έχουν δει αυτά τα παιδιά». Η αλλαγή αυτή συνδέεται με την επιθυμία της να διακόψει τον κύκλο της βίας και να προσφέρει στα παιδιά της ένα διαφορετικό οικογενειακό περιβάλλον: «Αρκετό κακό έχω κάνει στα παιδιά, δεν θέλω πια να με βλέπουν έτσι. Δεν θέλω όταν μεγαλώσουν να θέλουν να φύγουν γιατί δεν θα μπορούν να αντέξουν την κόλαση, όπως ήθελα εγώ».

Θέμα 3. «Η εμπειρία του βιασμού: από την αυτοενοχοποίηση στην αναγνώριση της σεξουαλικής βίας»

Υποθέματα:

- 3.1** Παραβίαση της εμπιστοσύνης και η κατάχρηση επαγγελματικής εξουσίας
- 3.2** Το πάγωμα ως τραυματική αντίδραση και η αδυναμία αντίστασης
- 3.3** Η αυτοενοχοποίηση και η ερμηνεία του βιασμού ως προσωπικής ευθύνης
- 3.4** Η δυσκολία ονοματισμού της σεξουαλικής βίας
- 3.5** Η αναγνώριση του εαυτού ως θύματος βιασμού

Η εμπειρία του βιασμού κατέχει κεντρική θέση στην αφήγηση της Ειρήνης. Ο βιασμός συνέβη στο πλαίσιο μιας σχέσης εμπιστοσύνης με θεραπευτή εναλλακτικών θεραπειών, στον οποίο είχε απευθυνθεί για την αντιμετώπιση χρόνιων πόνων. Αν και από τη δεύτερη συνεδρία ένιωσε ότι κάτι δεν πήγαινε καλά, χρειάστηκε πολύς χρόνος μέχρι να μπορέσει να αναγνωρίσει και να ονοματίσει αυτό που της είχε συμβεί. Καθοριστικό στοιχείο της εμπειρίας της υπήρξε η αντίδραση ακινητοποίησης που βίωσε κατά τη διάρκεια της επίθεσης. Όπως περιγράφει: *«Είχα παγώσει, δεν ένιωθα τίποτα, το σώμα μου είχε παραλύσει»*. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε και αμέσως μετά το περιστατικό: *«Ήμουν ένα κουρέλι, δεν θυμάμαι πώς έφυγα, πώς μπήκα στο αυτοκίνητο, δεν θυμάμαι καν πώς έφτασα στο σπίτι»*. Οι επόμενες ημέρες χαρακτηρίστηκαν από έντονη ψυχική οδύνη και αδυναμία κατανόησης όσων είχαν συμβεί: *«Οι μέρες που ακολούθησαν ήταν οδυνηρές, αναβίωνα ξανά και ξανά τις στιγμές εκείνες, κάθε μέρα όλο και περισσότερο, χωρίς να καταλαβαίνω τι είχε συμβεί»*.

Παρότι υπήρξε θύμα βιασμού, αρχικά δεν αντιλήφθηκε την εμπειρία της ως σεξουαλική βία. Αντίθετα, προσπάθησε να την ερμηνεύσει ως συναινετική σεξουαλική επαφή, γεγονός που την οδήγησε σε έντονα αισθήματα ντροπής και αυτοενοχοποίησης: *«Άρχισα να νιώθω τύψεις και ενοχές που είχα κάνει έρωτα με έναν άγνωστο, που είχα απατήσει τον άντρα μου»*, ενώ αναρωτιόταν διαρκώς: *«Τι άνθρωπος είμαι εγώ;»* και *«Γιατί πήγα;»*. Τα συναισθήματα αυτά επηρέασαν βαθιά την καθημερινότητά της: *«Ήθελα να απομονώνομαι, δυσκολευόμουν να κάνω τις δουλειές του σπιτιού, να ανταποκριθώ στις ανάγκες της καθημερινότητας και των παιδιών, ντρεπόμουν να*

αντικρύσω τα παιδιά μου και τον άντρα μου. Ένιωσα πολλές φορές ότι ήθελα να πεθάνω, μου πέρασε από το μυαλό να αυτοκτονήσω».

Η δυσκολία αναγνώρισης του βιασμού συνδέθηκε με τις αντιλήψεις με τις οποίες είχε μεγαλώσει. Όπως αναφέρει: *«Μεγάλωσα με μια αυταρχική μητέρα, σκληρή, χωρίς αποδοχή και στοργή, μου είχε ενοχοποιήσει το σεξ ως κάτι κακό, ότι η γυναίκα είναι σε δεύτερη μοίρα στο σεξ, ότι δεν επιτρέπεται μια γυναίκα να έχει πολλούς ερωτικούς συντρόφους, ότι πρέπει να ντύνομαι σεμνά για να μην προκαλώ τους άντρες».* Μέσα από αυτό το πρίσμα απέδωσε αρχικά την ευθύνη στον εαυτό της: *«Γι' αυτό όταν βιάστηκα ένιωθα ότι εγώ έφταιγα, ότι εγώ το προκάλεσα, ότι αφού πήγα, ήθελα και τα έπαθα, γι' αυτό μάλλον δεν αντέδρασα, γιατί αφού πήγα έπρεπε να κάτσω και να το υποστώ μέχρι τέλους, να πληρώσω».*

Σημείο καμπής αποτέλεσε η σύνδεση της δημόσιας μαρτυρίας της Σοφίας Μπεκατώρου με τη δική της εμπειρία. Η διαδικασία αυτή κορυφώθηκε όταν συνειδητοποίησε ότι δεν είχε συναινέσει σε καμία στιγμή της επίθεσης. Με έντονη συναισθηματική φόρτιση περιγράφει: *«Δεν είχα πει ναι, δεν ένιωθα τίποτα γι' αυτόν τον άνθρωπο, δεν τον ήξερα καν, ήταν ο θεραπευτής μου, παραβίασε την επαγγελματική μας σχέση και χρησιμοποίησε την εξουσία που είχε πάνω στο σώμα μου. Μου είχε συμβεί και σε εμένα, είχα βιαστεί».* Ωστόσο, η ντροπή, οι ενοχές και τα ερωτήματα για τη δική της αδυναμία να αντιδράσει συνέχισαν να τη βασανίζουν: *«Γιατί όμως δεν σηκώθηκα; γιατί δεν αντέδρασα; γιατί δεν φώναξα, δεν ούρλιαξα, δεν ζήτησα βοήθεια; γιατί του επέτρεψα να μου το κάνει αυτό; τι με έκανε να μείνω;».* Τα ερωτήματα αυτά αποτυπώνουν τη σύγκρουση ανάμεσα στην τραυματική εμπειρία και στις κοινωνικές αντιλήψεις που αναμένουν από τις γυναίκες να αντισταθούν προκειμένου να αναγνωριστούν ως «πραγματικά» θύματα βιασμού.

Θέμα 4. «Η δύσκολη διαδρομή της αποκάλυψης: Εμπειρίες αμφισβήτησης, υποστήριξης και ενδυνάμωσης»

Υποθέματα:

- 4.1** Η αμφισβήτηση της εμπειρίας από επαγγελματίες και θεσμούς
- 4.2** Η μετατόπιση της ευθύνης από τον δράστη στο θύμα
- 4.3** Ο φόβος της καταγγελίας και της δημόσιας έκθεσης

4.4 Το Συμβουλευτικό Κέντρο ως εμπειρία αποδοχής και ενδυνάμωσης

Η αποκάλυψη του βιασμού συνοδεύτηκε από εμπειρίες αμφισβήτησης, ενοχοποίησης και δευτερογενούς θυματοποίησης. Η πρώτη προσπάθεια αναζήτησης βοήθειας πραγματοποιήθηκε μέσω της ψυχολόγου της, στην οποία περιέγραψε το περιστατικό ως απιστία και όχι ως βιασμό. Αντί όμως να ενθαρρυνθεί να επεξεργαστεί όσα είχε βιώσει, έλαβε το μήνυμα να «Να το ξεχάσει» και ότι ήταν «Μια γρατζουνιά, ένα ασήμαντο γεγονός». Αν και η παρέμβαση αυτή λειτούργησε προσωρινά καθυστερητικά ως προς τις ενοχές που ένιωθε απέναντι στον σύζυγό της, συνέβαλε στην καθυστέρηση αναγνώρισης της σεξουαλικής βίας που είχε υποστεί.

Ιδιαίτερα τραυματική υπήρξε η επικοινωνία με τον διοικητή του τοπικού αστυνομικού τμήματος, ο οποίος την υπέβαλε σε επίμονα ερωτήματα όπως: «Γιατί πήγες στο Κέντρο; γιατί δεν αντέδρασες; γιατί δεν έφυγες; γιατί δεν κάλεσες την αστυνομία αμέσως; Δεν ήξερες να προστατεύσεις τον εαυτό σου;». Τα ερωτήματα αυτά εστίαζαν στις αντιδράσεις της επιζώσας και όχι στις πράξεις του δράστη, ενώ ακόμη πιο συγκλονιστική υπήρξε η παρότρυνσή του να σταματήσει να λέει ότι βιάστηκε γιατί θα έβρισκε τον μπελά της. Ανάλογη στάση αντιμετώπισε και από τη διευθύντρια της σχολής όπου δίδασκε ο δράστης, η οποία τη ρώτησε: «Γιατί μου τα λες τώρα αυτά; γιατί δεν τον κατήγγειλες νωρίτερα; γιατί δεν αντέδρασες; γιατί πήγες; έχω καλές συστάσεις γι' αυτόν, άλλωστε εγώ δεν ήμουν μπροστά, δεν μπορώ να ξέρω τι συνέβη». Οι εμπειρίες αυτές ενίσχυσαν το αίσθημα αβοηθησίας και φόβου, ιδιαίτερα όταν ο δράστης της υπέβαλε μήνυση για συκοφαντική δυσφήμιση. Όπως αναφέρει: «Ένιωθα και πάλι αβοήγητη, είχα κυριολεκτικά παραλύσει από φόβο. Νιώθω μεγάλη απογοήτευση και θυμό για το διοικητή της αστυνομίας, ο οποίος έριξε σε εμένα το φταίξιμο και τον ζέπλυνε, σαν να μην έγινε τίποτα, σαν να ήταν το πιο συνηθισμένο και ασήμαντο γεγονός στον κόσμο, με ταπείνωσε». Ταυτόχρονα, ο φόβος της δημόσιας έκθεσης και του κοινωνικού στιγματισμού λειτούργησε αποτρεπτικά ως προς την αναζήτηση δικαιοσύνης: «Δεν θα τολμούσα ποτέ να τον καταγγείλω, δεν θα ήθελα με τίποτα να το μάθουν τα παιδιά μου, η οικογένειά μου, η γειτονιά, ο κοινωνικός περίγυρος. Όλοι θα πίστευαν ότι εγώ έφταιγα, ότι εγώ το προκάλεσα, ότι ψαχνόμουν». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η επαφή της με το Συμβουλευτικό Κέντρο αποτέλεσε μια εντελώς διαφορετική εμπειρία. Για πρώτη φορά ένιωσε ότι η εμπειρία της αναγνωρίστηκε χωρίς κριτική και

αμφισβήτηση. Όπως περιγράφει: «Εκεί ένιωσα για πρώτη φορά ότι δεν είμαι αβοήθητη, ότι έχω μαζί μου το νόμο, με βοήθησαν να απενοχοποιηθώ, να αναπλαισιώσω την εμπειρία μου. Τότε κατάλαβα ότι υποσυνείδητα είχα αφομοιώσει και εγώ ως κάποιο βαθμό τη βία ως αποδεκτή. Πήρα πολύ δύναμη από το Συμβουλευτικό Κέντρο, κατανόηση και αποδοχή. Οι εργαζόμενες εκεί μου άνοιξαν δρόμους για να βγω από τα σκοτάδια μου. Είναι πολύ οδυνηρό να παραδεχτείς ότι έχεις πέσει θύμα βιασμού, αλλά είναι και λυτρωτικό να μπορέσεις επιτέλους να το πεις με το όνομά του!».

Καθοριστική υπήρξε και η στήριξη που έλαβε από τον δικηγόρο στον οποίο απευθύνθηκε με την παρότρυνση του Συμβουλευτικού Κέντρου: «Μου ήταν πολύ δύσκολο να πάω στο δικηγόρο γιατί ήξερα ότι έπρεπε να του εξιστορήσω με λεπτομέρεια το βιασμό, ντρεπόμουν πολύ και αν δεν με πίστευε; αν νόμιζε ότι εγώ έφταιγα; ότι εγώ το είχα προκαλέσει; Έτσι από την αρχή προσπάθησα να δικαιολογηθώ, το πρώτο πράγμα που του είπα ήταν ότι πονούσα και γι' αυτό πήγα στο κέντρο. Ο δικηγόρος μου τόνισε πολλές φορές ότι είχα δικαίωμα να πάω όπου θέλω και για όποιο λόγο θέλω και δεν υπήρχε κανένας λόγος να δικαιολογούμαι και να απολογούμαι. Μου ξεκαθάρισε ότι αυτό που είχε συμβεί έγινε χωρίς τη δική μου συναίνεση και ήταν βιασμός». Η εμπειρία αυτή συνέβαλε στην αποδόμηση των ενοχών και στην αναγνώριση του εαυτού της ως επιζώσας σεξουαλικής βίας.

Θέμα 5. «Στρατηγικές επιβίωσης, αντίστασης και προσωπικής ανάπτυξης»

Υποθέματα:

- 5.1** Η ανάκτηση της αυτοεκτίμησης και της αίσθησης προσωπικής δύναμης
- 5.2** Η αναθεώρηση αντιλήψεων για το φύλο, τη βία και τη σεξουαλικότητα
- 5.3** Η προσωπική ανάπτυξη μέσα από την επεξεργασία του τραύματος
- 5.4** Η φροντίδα των άλλων γυναικών ως πηγή νοήματος και ενδυνάμωσης

Μέσα από την αναγνώριση της σεξουαλικής βίας και την επεξεργασία των εμπειριών της, η Ειρήνη ανέπτυξε μια διαφορετική σχέση με τον εαυτό της και την προσωπική της ιστορία. Η διαδικασία αυτή συνέβαλε σταδιακά στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης και της προσωπικής της δύναμης: «Μετά από ενάμιση χρόνο άρχισα να βρίσκω την αυτοεκτίμησή μου που την είχα χάσει, να βρίσκω ξανά τον εαυτό μου και να νιώθω και

πάλι δυνατή. Κατανόησα τις δικές μου προκαταλήψεις, πώς είχα μεγαλώσει μέσα στην καταπίεση. Η εμπειρία αυτή με βοήθησε να συνειδητοποιήσω τον ρόλο της μητέρας μου στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς μου και των ορίων μου απέναντι στην κακοποίηση και τη βία». Όπως επισημαίνει, μέσα από τη διαχείριση του επώδυνου γεγονότος του βιασμού ανακάλυψε πτυχές του εαυτού της που δεν γνώριζε προηγουμένως: «Πιστεύω ότι τελικά κάθε άνθρωπος έχει μεγάλη δύναμη μέσα του, όλα όσα πέρασα με δίδαξαν πολλά πράγματα. Με βοήθησαν να έρθω αντιμέτωπη με τον ίδιο μου τον εαυτό, να τον καταλάβω και να τον αποδεχτώ».

Επίσης, η προσωπική της διαδρομή είχε σημαντική επίδραση στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον εαυτό της, το επάγγελμά της και τη σχέση της με άλλες γυναίκες. Όπως αναφέρει: «Έχω αρχίσει να πιστεύω τον εαυτό μου, την αξία μου, ότι αξίζω και πάντα αξίζω, πλέον πιστεύω πως μπορώ να καταφέρω ό,τι θέλω στη ζωή μου. Κατάφερα με πολύ κόπο να φτιάξω το θεραπευτήριο δεν με βοήθησε κανείς». Ταυτόχρονα, μέσα από τη φροντίδα άλλων γυναικών επανανοηματοδοτεί τις δικές της εμπειρίες βίας και τραύματος. Όπως περιγράφει: «Θέλω να τις φροντίζω αυτές τις γυναίκες, είναι όλες κατάκοπες, σωματικά και ψυχολογικά και με το που κάθονται στο κρεβάτι παραλύουν... πονάνε παντού, το σώμα τους κουβαλάει όλο τον πόνο. Μου λένε τα προσωπικά τους, είμαι σαν ψυχολόγος, κάθονται στην καρέκλα και μου μιλάνε με τις ώρες και μου τα λένε όλα. Όλες οι γυναίκες είμαστε το ίδιο, κουρασμένες, εξαντλημένες...». Η ίδια αντλεί ιδιαίτερη δύναμη από αυτή τη διαδικασία, τονίζοντας ότι: «Πάρα πολύ δύναμη μου δίνει, φροντίζοντας αυτές τις γυναίκες, είναι σαν να φροντίζω τον ίδιο μου τον εαυτό». Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της για μια γυναίκα που, μετά το τέλος της θεραπείας, την αγκάλιασε σφιχτά: «Ένιωσα ότι δεν ήξερε τι είναι αγκαλιά. Ήμουν σίγουρη ότι κανείς δεν την είχε ακούσει ποτέ κανείς, κανείς δεν την είχε πιστέψει. Ήθελα να την κάνω να νιώσει όμορφα, να την κάνω να νιώσει ότι αξίζει». Η αφήγησή της δείχνει πώς οι προσωπικές εμπειρίες βίας και τραύματος μπορούν να μετασχηματιστούν σε ενσυναίσθηση, αλληλεγγύη και φροντίδα προς άλλες γυναίκες.

Έκτη Συνέντευξη: «Ελευθερία, επιζώσα διαδικτυακής σεξουαλικής βίας και δευτερογενούς θυματοποίησης»

Η Ελευθερία είναι 23 ετών, ζει στην Αθήνα, εργάζεται στον χώρο της εστίασης και έχει έναν μικρότερο αδερφό. Η αφήγησή της επικεντρώνεται στην εμπειρία της σεξουαλικής βίας, στις μακροχρόνιες ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις της και στη δευτερογενή θυματοποίηση που βίωσε κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας. Επίσης, μέσα από την ιστορία της Ελευθερίας αναδεικνύεται ο κοινωνικός στιγματισμός που επηρέασε, τόσο την ίδια, όσο και την οικογένειά της, ενώ μέσα από τη θεραπευτική υποστήριξη και την επεξεργασία του τραύματος κατάφερε να απομακρυνθεί από την αυτοενοχοποίηση, να ανακτήσει σταδιακά την αυτοεκτίμησή της και να συνεχίσει να διεκδικεί δικαίωση.

Θέμα 1. «Έμφυλη κοινωνικοποίηση, οικογενειακές προσδοκίες και πρότυπα γυναικείας αυτονομίας»

Υποθέματα:

- 1.1** Διαφορετική μεταχείριση αγοριών και κοριτσιών
- 1.2** Ο κοινωνικός έλεγχος της γυναικείας συμπεριφοράς
- 1.3** Η γιαγιά ως πρότυπο γυναικείας δύναμης και αυτονομίας
- 1.4** Η αξία της οικονομικής ανεξαρτησίας

Η Ελευθερία περιγράφει ότι μεγάλωσε σε ένα οικογενειακό περιβάλλον όπου οι προσδοκίες για τα αγόρια και τα κορίτσια ήταν διαφορετικές. Αν και δεν θεωρεί ότι βίωσε έντονη καταπίεση, αναγνωρίζει ότι οι κανόνες που ίσχυαν για την ίδια ήταν αυστηρότεροι από εκείνους που ίσχυαν για τον μικρότερο αδελφό της. Όπως αναφέρει, όφειλε να προσέχει τη συμπεριφορά και την εμφάνισή της ώστε να μην αποτελεί αντικείμενο σχολιασμού από τη γειτονιά. Θυμάται χαρακτηριστικά τον πατέρα της να της λέει: «Στο σπίτι μου θα γυρίζεις με φόρεμα και παπούτσια. Δεν θέλω να σε βλέπει η γειτονιά μου». Επίσης, οι φίλοι της δεν έπρεπε να τη συνοδεύουν μέχρι την πόρτα του σπιτιού, καθώς αυτό κατά τη γνώμη του πατέρα της έπληττε την κοινωνική εικόνα και τη φήμη της οικογένειας.

Η αφήγησή της αναδεικνύει την οικογένεια ως χώρο τόσο προστασίας όσο και αναπαραγωγής έμφυλων αντιλήψεων. Ο πατέρας της περιγράφεται ως αυστηρός, ιδιαίτερα απέναντι στην κόρη, ενώ η μητέρα της ως μια γυναίκα που είχε μάθει να

προσαρμόζεται στις αποφάσεις του συζύγου της και ανήκε σε μια γενιά γυναικών χωρίς οικονομική ανεξαρτησία. Αντίθετα, η γιαγιά της αποτέλεσε πρότυπο αυτονομίας και δύναμης, ως μια γυναίκα που *«ήξερε τι ήθελε και το έκανε μόνη της»*. Μέσα από τη σχέση τους, η Ελευθερία εσωτερίκευσε τη σημασία της οικονομικής ανεξαρτησίας και της προσωπικής ευθύνης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, η γιαγιά της τής έλεγε ότι πρέπει να είναι οικονομικά ανεξάρτητη και να έχει το δικό της πορτοφόλι. Παρότι η Ελευθερία αναγνωρίζει την ύπαρξη παραδοσιακών αντιλήψεων γύρω από τους ρόλους των φύλων, δεν περιγράφει τον εαυτό της ως παθητικό αποδέκτη αυτών των προτύπων. Αντίθετα, παρουσιάζεται συχνά ως ένα κορίτσι με έντονα αντιδραστικά χαρακτηριστικά. Η στάση αυτή αποτέλεσε μια πρώιμη μορφή αντίστασης απέναντι σε κοινωνικούς περιορισμούς και να συνδέεται με την ικανότητά της να διεκδικεί σταδιακά μεγαλύτερο έλεγχο στη ζωή και στις επιλογές της.

Θέμα 2. «Μη συναινετική διακίνηση προσωπικού υλικού και σεξουαλικός εκφοβισμός»

Υποθέματα:

- 2.1** Προδοσία της εμπιστοσύνης μέσα σε μια σχέση οικειότητας
- 2.2** Παραβίαση της συναίνεσης και του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του σώματος
- 2.3** Σεξουαλικός εκφοβισμός ως μηχανισμός εξαναγκασμού
- 2.4** Μη συναινετική διακίνηση προσωπικού υλικού ως μορφή έμφυλης βίας

Η αφήγηση της Ελευθερίας αναδεικνύει μια εμπειρία παραβίασης της συναίνεσης και σεξουαλικού εκβιασμού που ξεκίνησε όταν ήταν μόλις δεκαπέντε ετών. Αναφερόμενη στον πρώην σύντροφό της περιγράφει ότι μετά από μια σεξουαλική επαφή εκείνος τράβηξε φωτογραφίες χωρίς τη συγκατάθεσή της. Παρότι του ζήτησε να τις διαγράψει, αργότερα διαπίστωσε ότι αυτό δεν συνέβη ποτέ: *«Του ζήτησα να τις σβήσει ευγενικά, ήρεμα... έκανε την κίνηση ότι τις σβήνει εκείνη τη στιγμή μπροστά μου. Τέλος πάντων, δεν τις έσβησε ποτέ»*. Η ίδια αναγνωρίζει ότι τότε τον εμπιστευόταν, θεωρώντας ότι διατηρούσαν σχέση: *«Εμπιστεύτηκα έναν άνθρωπο με τον οποίο νόμιζα ότι είχαμε σχέση, δεν έπρεπε να το είχα κάνει. Πίστεψα έναν άνθρωπο σε τόσο μικρή, τρυφερή ηλικία, δεν ήξερα πώς να χειριστώ πολλά πράγματα»*.

Λίγους μήνες αργότερα πληροφορήθηκε ότι οι φωτογραφίες είχαν διαμοιραστεί σε φίλους του. Όπως αναφέρει: *«Μαθαίνω ότι υπάρχουν και άλλες φωτογραφίες από τους φίλους του σε μία βιντεοκλήση»*. Στη συνέχεια βρέθηκε αντιμέτωπη με εκβιασμούς από άτομα που είχαν στην κατοχή τους το υλικό. Περιγράφει χαρακτηριστικά: *«Ένας φίλος του με απειλεί ότι αν δεν κάνω κάτι σαν αντάλλαγμα θα τις ανεβάσει»*. Η βία συνέχισε να αναπαράγεται μέσα από τη διακίνηση του υλικού, τις απειλές και τον φόβο της δημόσιας έκθεσης. Υπό το βάρος του φόβου και της απειλής υπέκυψε στις απαιτήσεις του, χωρίς όμως αυτό να σταματήσει τη βία: *«Όταν εγώ υπέκυψα γιατί νόμιζα ότι θα σταματήσει, δεν σταμάτησε. Ένιωθα παγιδευμένη, ότι δεν είχα καμία επιλογή. Μετά με εκβίασε και άλλο άτομο από την παρέα...δεν είχε τελειωμό...»*.

Η διακίνηση των φωτογραφιών έλαβε γρήγορα ευρύτερες διαστάσεις, επηρεάζοντας όχι μόνο την ίδια αλλά και την οικογένειά της. Όπως περιγράφει: *«Οι φωτογραφίες πήγανε κατευθείαν στους συγγενείς μου, στους γείτονές μου, σε φίλους συγγενών μου»*. Αργότερα διαπιστώθηκε ότι είχαν διακινηθεί ακόμη και σε άτομα από τον χορευτικό σύλλογο στον οποίο συμμετείχε. Όπως τονίζει η Ελευθερία: *«Κάποια στιγμή χάθηκε η μπάλα τελείως»*, αποτυπώνοντας το αίσθημα απώλειας ελέγχου που βίωνε εκείνη την περίοδο. Όταν η κατάσταση έφτασε σε σημείο που δεν μπορούσε πλέον να τη διαχειριστεί μόνη της, αποφάσισε να μιλήσει στον πατέρα της, παρότι τον περιγράφει ως αυστηρό άνθρωπο. Όπως αναφέρει: *«Ήταν το πρώτο άτομο που το είπα»* και θυμάται τη στιγμή της αποκάλυψης λέγοντας: *«του λέω, μπαμπά, έχει γίνει αυτό και αυτό με αυτές τις φωτογραφίες, ακόμα και να με έβγαζε από το σπίτι, θα το σεβόμουν»*. Η αντίδραση του πατέρα της υπήρξε υποστηρικτική. Όπως θυμάται, *«Έκλαψα μπροστά του»* και εκείνος της απάντησε *«μην στεναχωριέσαι, θα το συζητήσουμε στο σπίτι και μαζί θα βρούμε μια λύση»*. Η Ελευθερία περιγράφει ότι οι γονείς της βίωσαν έντονη αναστάτωση και στενοχώρια όταν πληροφορήθηκαν τι είχε συμβεί. Παρά το αρχικό σοκ, στάθηκαν στο πλευρό της και κινητοποιήθηκαν για την αναζήτηση βοήθειας και δικαιοσύνης, γεγονός που λειτούργησε προστατευτικά σε μια ιδιαίτερα δύσκολη περίοδο της ζωής της *«Ποτέ δεν μου το χτύπησε ότι... κοίτα τι σου κάνανε, δεν με ενοχοποίησαν ποτέ»*. Λίγο αργότερα, μετά την υποβολή καταγγελίας, η οικογένεια αποφάσισε να την απομακρύνει προσωρινά από το περιβάλλον στο οποίο ζούσε: *«Μετά που κάναμε τη μήνυση έφυγα κάτω στην Κρήτη για τρεις μήνες, με στείλανε κάτω απλά*

για να μην κινδυνέψω». Εκεί φιλοξενήθηκε από θείο της, ο οποίος αποτέλεσε σημαντική πηγή στήριξης, ενώ παρέμενε σε καθημερινή επικοινωνία με τους γονείς της. Η Ελευθερία εγκατέλειψε το σχολείο, διότι φοβόταν ότι θα συναντήσει ξανά τα εμπλεκόμενα άτομα: «Δεν μου άρεσε το γεγονός ότι πάλι θα τον έβλεπα, φοβόμουν ότι θα μου κάνει κάτι». Όλη αυτή η κατάσταση είχε επιβαρύνει σοβαρά την ψυχική της υγεία: «Ήμουν χάλια...Πριν γίνει καν το τελευταίο δικαστήριο εγώ είχα φτάσει στο σημείο να σκέφτομαι να αυτοκτονήσω».

Θέμα 3. «Δευτερογενής θυματοποίηση, ψυχοκοινωνικές συνέπειες και οικογενειακή στήριξη»

Υποθέματα:

- 3.1** Αποκάλυψη της βίας και υποστήριξη από την οικογένεια
- 3.2** Αντιστροφή των ρόλων θύματος και θύτη
- 3.3** Αμφισβήτηση και επανατραυματισμός στη δικαστική διαδικασία
- 3.4** Κοινωνικός στιγματισμός και επιβάρυνση της οικογένειας
- 3.5** Μακροχρόνια δικαστική εμπλοκή
- 3.6** Ψυχολογική εξάντληση και αυτοκαταστροφικές σκέψεις

Μετά την αποκάλυψη και καταγγελία της υπόθεσης, η Ελευθερία βρέθηκε αντιμέτωπη με μια πολυετή δικαστική διαδικασία, την οποία περιγράφει ως ιδιαίτερα επώδυνη και ψυχοφθόρα, η οποία συνεχίζεται ακόμη και σήμερα. Αν και αναγνωρίζει την προσπάθεια που κατέβαλαν οι αστυνομικές αρχές, εκφράζει έντονη απογοήτευση για τη στάση που συνάντησε σε τμήματα του δικαστικού συστήματος. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «Από την αστυνομία δεν έχουμε παράπονο, έχει κάνει τρομερή έρευνα, το παράπονό μου είναι καθαρά από δικαστές και εισαγγελείς». Ιδιαίτερα επώδυνη υπήρξε για την ίδια η αίσθηση ότι συχνά βρισκόταν στη θέση της απολογούμενης αντί του θύματος: «Στα δικαστήρια τώρα απλά δείχνουν ότι εγώ είμαι ο θύτης, όχι το θύμα και θυματοποιούν τον δράστη στην ουσία». Η εμπειρία αυτή ενισχύθηκε από περιστατικά που βίωσε μέσα στις δικαστικές αίθουσες και τα οποία θυμάται με έντονη συναισθηματική φόρτιση: «Έχω ζήσει κάποια σκληρά μέσα σε δικαστήρια τα οποία είναι ακραία, ήθελα να βάλω τα κλάματα. Από το τελευταίο δικαστήριο ήταν πολύ βάνανυση όλη αυτή η κατάσταση. Έχω σπαταλήσει χρήματα σε δικηγόρους, έχω

σπαταλήσει χρήματα στο να κάνω όλες αυτές τις δίκες, έχουν πάρει τόσες αναβολές, έχουν κάνει τόσες εφέσεις και τελικά τι κατάφερα;». Η παρατεταμένη αυτή διαδικασία λειτούργησε ως συνεχής υπενθύμιση του τραύματος, καθώς κάθε νέα δικαστική πράξη την ανάγκαζε να επανέρχεται σε όσα είχε βιώσει.

Η ψυχολογική επιβάρυνση της ίδιας και της οικογένειας της υπήρξε ιδιαίτερα σοβαρή: «Πριν γίνει καν το δικαστήριο εγώ είχα πάει στο σημείο θέλω να αυτοκτονήσω, ήμουν πολύ χάλια», ενώ αργότερα περιγράφει ότι εργάστηκε εξαντλητικά θεωρώντας πως με αυτόν τον τρόπο τιμωρούσε τον εαυτό της: «Το βρήκα σαν ευκαιρία για να τιμωρήσω τον εαυτό μου». Χρόνια αργότερα εξακολουθεί να συνδέει περιόδους έντονης ψυχικής δυσφορίας με τη συνεχιζόμενη δικαστική εκκρεμότητα, αναφέροντας ότι: «Ήμουν τόσο πιεσμένη που δεν είχα την ενέργεια να κάνω τίποτα, πέρασα πρόσφατα μια περίοδο που δεν ήθελα να περιποιηθώ τον εαυτό μου, ήθελα να είμαι ξαπλωμένη».

Οι συνέπειες της κατάστασης αυτής επηρέασαν ολόκληρη την οικογένεια και ιδιαίτερα τον μικρότερο αδερφό της: «Τον έδειχναν και εκείνον με το δάχτυλο, άρχισε να μην μιλάει σε κανέναν και κλείστηκε πάρα πολύ στον εαυτό του». Ο αδερφός της χρειάστηκε μακροχρόνια ψυχολογική και φαρμακευτική υποστήριξη προκειμένου να διαχειριστεί τις επιπτώσεις της κατάστασης.

Θέμα 4. «Ανθεκτικότητα, προσωπική ενδυνάμωση και επαναδιεκδίκηση του εαυτού»

Υποθέματα:

- 4.1 Η εργασία ως στρατηγική επιβίωσης
- 4.2 Η οικονομική ανεξαρτησία ως προστατευτικός παράγοντας
- 4.3 Η αναζήτηση υποστηρικτικών σχέσεων
- 4.4 Η θέσπιση προσωπικών ορίων στις συντροφικές σχέσεις
- 4.5 Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης και της αυτοπροστασίας

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε, η Ελευθερία περιγράφει μια σταδιακή διαδικασία ανασυγκρότησης της ζωής της. Σημαντική θέση κατέχει η εργασία, την οποία αξιοποίησε ως μέσο επιβίωσης, αλλά και ως τρόπο διατήρησης του ελέγχου.

Ξεκίνησε να εργάζεται από νεαρή ηλικία με στόχο να συγκεντρώσει χρήματα για τις σπουδές που επιθυμούσε, ενώ αργότερα φοίτησε στη σχολή αρτοποιίας και ζαχαροπλαστικής που η ίδια είχε επιλέξει.

Σταδιακά άρχισε να επαναπροσδιορίζει και τα όρια που θέτει στις διαπροσωπικές και συντροφικές της σχέσεις. Αναφερόμενη σε μεταγενέστερη σχέση όπου δέχτηκε σωματική βία, περιγράφει ότι αντέδρασε άμεσα: *«Του λέω δεν θα κάτσω να με χτυπάς, ούτε εσύ ούτε κανέναν άλλον»*. Παρά τις προσπάθειες επανασύνδεσης, αποφάσισε να διακόψει οριστικά τη σχέση: *«Τον έδιωξα τελείως και του είπα ότι δεν με καλύπτεις ούτε σαν σύντροφος ούτε σαν φίλος»*. Η ίδια συνδέει αυτή τη στάση με μια ευρύτερη αλλαγή στον τρόπο που αντιλαμβάνεται τον εαυτό της και τις σχέσεις της. Όπως αναφέρει: *«Έχω γίνει πιο δυναμική, δείχνω περισσότερο σεβασμό στον εαυτό μου, δεν θα κάτσω να ασχοληθώ με κάποιον άνθρωπο ο οποίος δεν αξίζει»*.

Παρότι αναγνωρίζει ότι οι εμπειρίες που βίωσε επηρέασαν βαθιά την εμπιστοσύνη της προς τους ανθρώπους, θεωρεί ότι μέσα από αυτή τη διαδρομή απέκτησε μεγαλύτερη ωριμότητα και αυτογνωσία. Όπως δηλώνει: *«Με έχει κάνει σίγουρα πιο ώριμη»*. Η πορεία αυτή αποτυπώνει μια συνεχή προσπάθεια προστασίας του εαυτού, διεκδίκησης αξιοπρέπειας και οικοδόμησης μιας ζωής με μεγαλύτερη αυτονομία και προσωπική δύναμη.

Έβδομη Συνέντευξη: «Φωτεινή, επιζώσα έμφυλης παρενόχλησης και ψυχολογικής κακοποίησης στον εργασιακό χώρο»

«...Το restart έχει δύναμη, έχει σοφία μέσα του, έχει εμπειρία, έχει απόφαση, έχει παραδοχή...».

Η Φωτεινή είναι 53 ετών, γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αθήνα και τα τελευταία χρόνια κατοικεί στην Κρήτη μαζί με τον σύντροφό της και τις δύο κόρες τους, ηλικίας 16 και 8 ετών. Εργάζεται στον χώρο της εκπαίδευσης και η αφήγησή της επικεντρώνεται κυρίως σε μια εμπειρία έμφυλης παρενόχλησης, ψυχολογικής κακοποίησης και επαγγελματικής απαξίωσης που βίωσε από άνδρα συνάδελφό της κατά τη σχολική χρονιά 2022–2023. Ιδιαίτερη θέση στην αφήγησή της καταλαμβάνει ο τρόπος με τον οποίο μετέτρεψε την τραυματική αυτή εμπειρία σε καλλιτεχνική

δημιουργία, αξιοποιώντας την τέχνη ως μέσο έκφρασης, νοηματοδότησης και προσωπικής ενδυνάμωσης. Η Φωτεινή ανατρέχει, επίσης, σε προγενέστερες εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης στον δημόσιο χώρο, αναδεικνύοντας τη συνέχεια και τη διαχρονικότητα της βίας στη ζωή των γυναικών. Η αφήγησή της φωτίζει τις δυσκολίες αναγνώρισης, καταγγελίας και θεσμικής αντιμετώπισης της παρενόχλησης και τις διαδικασίες αναζήτησης υποστήριξης, δικαίωσης και αποκατάστασης.

Θέμα 1. «Κανονικοποίηση του σεξισμού και έμφυλη στοχοποίηση στον εργασιακό χώρο»

Υποθέματα:

- 1.1** Η κανονικοποίηση των μισογυνικών και σεξιστικών συμπεριφορών
- 1.2** Η έμφυλη στοχοποίηση και ο εργασιακός εκφοβισμός
- 1.3** Οι επιπτώσεις της ψυχολογικής παρενόχλησης στην ψυχική υγεία

Οι σεξιστικές αντιλήψεις και οι μισογυνικές συμπεριφορές εμφανίζονται ως πλήρως ενσωματωμένες στην καθημερινότητα του εργασιακού περιβάλλοντος της Φωτεινής, αποκτώντας σταδιακά χαρακτήρα κανονικότητας. Η συστηματική ανοχή απέναντι σε προσβλητικές πρακτικές, σεξιστικά σχόλια και στερεοτυπικές αντιλήψεις για τις γυναίκες συνέβαλε στη δημιουργία ενός πλαισίου αποδοχής της έμφυλης απαξίωσης. Οι σεξιστικές συμπεριφορές δεν αντιμετωπίζονται ως μορφές έμφυλης βίας ή παρενόχλησης, αλλά ως χαρακτηριστικό στοιχείο της προσωπικότητας του δράστη, το οποίο οι υπόλοιποι οφείλουν να ανέχονται. Η ανοχή αυτή λειτουργεί ως μηχανισμός νομιμοποίησης των κακοποιητικών συμπεριφορών, ενισχύοντας την αίσθηση ατιμωρησίας και επιτρέποντας την κλιμάκωσή τους: *«Ήταν αυτός ο γνωστός μαλάκας που λέει πολλές χοντράδες, πολλά πράγματα και γελάμε και τα προσπερνάμε και λέμε “χάχα, έτσι είναι αυτός, έλα μωρέ, μη δίνεις σημασία”. Κλασικός κάφρος. Αυτό. Ματσίλα. Έχει δύο κορίτσια τα οποία τα έχει στρατιωτάκια. Και ο καημός του ήταν “Ποιος θα μου πηδήξει την κόρη;”. Αυτός ο άνθρωπος είναι ένας τύπος που έχει θέμα με τις γυναίκες. Τις μισεί. Και όποιος του πάει κόντρα, σε όποιον δεν περνάει το αστείακι ή όλο αυτό το στυλάκι, μπαίνει στο στόχαστρο. Και όταν μπει τελείωσε».*

Η στάση του περιβάλλοντος ενίσχυε περαιτέρω τη συμπεριφορά του, καθώς η συνεχής υποβάθμιση των πράξεων του λειτουργούσε ως έμμεση επιβεβαίωση ότι δεν θα υπάρξουν συνέπειες: *«Αυτά τα πράγματα όμως γιγαντώνονται με το “έλα μη δίνεις σημασία”». Οι αντιλήψεις του βασιζόνταν σε πατριαρχικά στερεότυπα που τοποθετούσαν τις γυναίκες σε θέση κατωτερότητας και υποταγής, ακόμη και στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας: «Σκέψου ότι στα παιδιά, τώρα μιλάμε για νήπια, τους έλεγε να μάθετε να υπηρετείτε τον κύριό σας. Και όχι μια φορά, ας πούμε για πλάκα, τους το έλεγε συνέχεια».*

Την ίδια στιγμή οι γυναίκες-μητέρες των παιδιών αντιμετωπίζονταν ως αντικείμενα αξιολόγησης και κατηγοριοποίησης μέσα από σεξιστικούς και απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς: *«Έμπαιναν μαμάδες μέσα και ένιωθα εγώ ντροπή. Το πώς τις κοίταγε. Κάθε μαμά είχε μία ταμπέλα. Ή πουτάνα, ή αγάμητη ή χοντρή. Όλες είχαν μία ταμπέλα. Όλοι άντρες ήταν μια χαρά. Για τις γυναίκες έχω σβήσει από τη μνήμη μου τα πόσα άσχημα πράγματα λέει για τις γυναίκες. Πουτάνες είναι όλες. Όσο πιο χωριάτα ήσουν, όσο πιο θρήσκα, κρητικιά και “δόξα σοι ο Θεός”, εκεί λίγο μαλάκωνε. Άσε πώς τις κοιτούσε. Εμένα βέβαια δεν τόλμησε να μου την πέσει. Αλλά ότι κοίταζε τα βυζιά μου, κοίταζε τον κόλο μου, όλα αυτά. Ήταν αυτό που ένιωθε ότι είσαι γυμνή ώρες-ώρες».*

Η άρνηση συμμόρφωσης απέναντι στις συμπεριφορές του δράστη φαίνεται να αποτέλεσε σημείο καμπής στη μεταξύ τους σχέση. Η θέσπιση ορίων και η έκφραση δυσαρέσκειας απέναντι σε πρακτικές που διατάρασσαν την καθημερινή λειτουργία του χώρου ακολουθήθηκαν από τη δημιουργία εχθρικού εργασιακού κλίματος, μέσα από πηγαδάκια, ειρωνείες και συμπεριφορές που στόχευαν στην ψυχολογική της φθορά: *«Άρχισε αυτό το πράγμα μέσα σε ένα χώρο εργασιακό να είμαστε συνέχεια μαζί δύο μέρες την εβδομάδα και να μη μιλάει, να κάνει πηγαδάκια πίσω από την πλάτη μου, να με σχολιάζει και να έχει επιθετική συμπεριφορά».* Η ίδια αντιλαμβάνεται την κλιμάκωση αυτή ως αντίδραση στην αμφισβήτηση της εξουσίας και του ελέγχου που ασκούσε ο συγκεκριμένος άνδρας προς τις γυναίκες: *«Όταν είδε ότι αυτό με ενοχλεί, εκεί λέει “τόρα θα σε πατήσω κάτω”. Ποτέ δεν έχει αντιμιλήσει σε κανέναν άντρα. «Και μόνο που νιώθει ότι είναι ένας άντρας, κάνει την κότα».*

Η παρατεταμένη έκθεση της Φωτεινής μέσα σε αυτό το εργασιακό περιβάλλον φόβου, έντασης και συνεχούς αναμονής μιας νέας επίθεσης είχε σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία, καθώς βίωνε αισθήματα άγχους, δυσφορίας και ψυχικής εξάντλησης: *«Ένα δίμηνο, μπορεί και παραπάνω, που ήταν μόνο αυτό στο κεφάλι μου. Μόνο με αυτό ασχολιόμουν. Ήταν αυτό που ερχόταν η ώρα να πάω στη δουλειά και είχα ταχυκαρδία, έβρισκα συνεχώς δικαιολογίες για να μην πηγαίνω στη δουλειά. Πριν πάω με έπιανε το στομάχι μου. Έπαιρνα άδειες από αυτό το ΚΔΑΠ. Δεν ήθελα να πάω. Ήταν αυτό που νιώθεις εκατό κιλά βάρος στα πόδια σου».*

Θέμα 2: «Θεσμική προδοσία και δευτερογενής θυματοποίηση»

Υποθέματα:

- 2.1** Η σιωπή των παρευρισκόμενων και η ανοχή του εργασιακού περιβάλλοντος
- 2.2** Η προστασία του δράστη και η αποδυνάμωση της καταγγελίας
- 2.3** Η διεκδίκηση δικαιοσύνης απέναντι στη θεσμική αδράνεια

Η εμπειρία της Φωτεινής επεκτείνεται και στον τρόπο με τον οποίο το περιστατικό αντιμετωπίστηκε από το εργασιακό και θεσμικό περιβάλλον. Η απουσία άμεσης παρέμβασης, η σιωπή των παρευρισκόμενων και οι προσπάθειες αποσιώπησης της υπόθεσης ενίσχυσαν το αίσθημα αδικίας και απογοήτευσης. Το περιστατικό της λεκτικής επίθεσης εκτυλίχθηκε παρουσία εκπαιδευτικών, γονέων και παιδιών χωρίς κανείς να παρέμβει για να σταματήσει τη συμπεριφορά του δράστη. Η σιωπή αυτή λειτούργησε ως μια μορφή ανοχής απέναντι στη βία και ενίσχυσε το αίσθημα μοναξιάς και εγκατάλειψης: *«Κανένας, κανένας, δεν πήρε θέση, κανένας δεν μίλησε...Και λέω, κανένας έστω αυτή που είχε το παιδί της και να του πει “Μιχάλη σκάσε, το παιδί μου εδώ σε παρακαλώ”».* Ακόμη και όταν κάποια άτομα αντιλήφθηκαν τη σοβαρότητα της κατάστασης, η αναγνώριση αυτή εκφράστηκε μόνο εκ των υστέρων: *«Μετά το περιστατικό, ένα άτομο μου είπε “Καλά, εγώ νόμιζα ότι θα σε χτυπήσει”. Δηλαδή θα μπορούσε να με είχε χτυπήσει κανονικότητα. Ήταν αυτό που όλοι πιστεύανε ότι θα με χτυπήσει, έτσι όπως ήταν τόσο επιθετικός απέναντί μου. Και εγώ ήμουν έτοιμη ότι τόσες ώρες που μου την έφευτε, ότι θα τη φάω κάποια στιγμή. Δηλαδή το σώμα μου ήταν έτοιμο».*

Μετά την καταγγελία του περιστατικού, το ενδιαφέρον πολλών ατόμων εκπαιδευτικών και γνωστών στράφηκε στις συνέπειες που θα αντιμετώπιζε ο δράστης και όχι στις επιπτώσεις που είχε υποστεί η ίδια. Η οικογενειακή του κατάσταση χρησιμοποιήθηκε επανειλημμένα ως επιχείρημα για να μην προχωρήσει η διαδικασία λογοδοσίας: «Με παίρνανε τηλέφωνο να μου πούνε λυπήσου τον γιατί έχει γυναίκα και παιδιά. Το τροπάρι ήταν ότι μην το προχωρήσω γιατί έχει γυναίκα και παιδιά, να μου ζητήσει μια συγγνώμη και να τα ξεχάσουμε. Κλαιγόταν ότι ήταν άρρωστος, ότι είχε την καρδιά του και είχε μπει στο νοσοκομείο. Θρασύδειλος». Ταυτόχρονα, η Φωτεινή βρέθηκε αντιμέτωπη με έμμεσες πιέσεις και εκφοβισμό: «Μου λέγανε “Θα σου κάνει μήνυση, θα σου κάνει μήνυση, κάνε πίσω”...». Οι διαδικασίες που ακολούθησαν δεν ανταποκρίθηκαν στις προσδοκίες της Φωτεινής για ουσιαστική διερεύνηση και λογοδοσία, ενώ οι προσπάθειες αποσιώπησης του περιστατικού ήταν συνεχείς: «Θέλανε να το κουκουλώσουν, να ξεχαστεί και απλά να πάμε παρακάτω».

Μέσα από αυτή την παραπάνω διαδικασία διαμορφώθηκε μια βαθύτερη συνειδητοποίηση ότι το πρόβλημα δεν εντοπίζεται μόνο στα πρόσωπα που ασκούν τη βία, αλλά και στα περιβάλλοντα που την ανέχονται, τη δικαιολογούν ή τη συγκαλύπτουν: «Αυτό που μου μένει εμένα είναι όχι μόνο γι' αυτόν, αλλά για όλους τους μαλάκες που κυκλοφορούν στον κόσμο, ότι είναι το περιβάλλον που τους αφήνει, τους επιτρέπει να γιγαντωθεί το τέρας μέσα τους. Που αναγκάζεσαι εσύ να φύγεις αντί να τιμωρηθεί αυτός. Εγώ άλλαξα σχολείο, ούτε απέξω δεν περνάω πια. Καταρχάς δεν ένιωθα ότι υπήρχε δικαίωση. Δεν ένιωθα ότι κάτι άλλαξε. Αυτός ο μαλάκας αμέσως μετά πάλι τα ίδια έκανε. Ο άνθρωπος δεν αλλάζει, δεν μπορεί να αλλάξει. Αυτό θα έπρεπε να είναι η ποινή του, εντός εισαγωγικών, να κάνει ψυχοθεραπεία, να αλλάξει τη θεώρησή του». Η εμπειρία αυτή συνοδεύτηκε από έντονα αισθήματα απογοήτευσης και ματαίωσης, καθώς παρά την καταγγελία και τη δημοσιοποίηση του περιστατικού, δεν υπήρξε η προστασία και η δικαίωση που προσδοκούσε από τους αρμόδιους φορείς.

Θέμα 3: «Από τη σιωπή στη δημιουργική αντίσταση: η τέχνη ως μέσο νοσηματοδότησης και διεκδίκησης»

Υποθέματα:

3.1 Η άρνηση της σιωπής και η δημόσια καταγγελία

3.2 Η τέχνη ως μέσο έκφρασης και αντίστασης

3.3 Η μετατροπή της ατομικής εμπειρίας σε συλλογικό μήνυμα

Η εμπειρία της παρενόχλησης και της θεσμικής αδιαφορίας αποτέλεσε αφορμή για μια πιο ενεργητική διαδικασία διεκδίκησης, έκφρασης και νοηματοδότησης της εμπειρίας. Η επιλογή της Φωτεινής να μιλήσει δημόσια για όσα συνέβησαν και να επιμένει στην αναζήτηση λογοδοσίας αποτέλεσε μια συνειδητή στάση αντίστασης απέναντι στη σιωπή και στη συγκάλυψη. Από την πρώτη στιγμή αρνήθηκε να αποκρύψει το περιστατικό ή να το αντιμετωπίσει ως μια προσωπική υπόθεση που έπρεπε να λυθεί ιδιωτικά. Η απόφαση της να ενημερώσει άμεσα τα εμπλεκόμενα άτομα και να προχωρήσει σε επίσημες ενέργειες συνδέθηκε με την ανάγκη αναγνώρισης της αδικίας και λογοδοσίας του δράστη: *«Το επικοινωνήσα κατευθείαν με όλους. Ότι έχει γίνει αυτό και αυτό και θα προχωρήσω. Δεν θα το αφήσω έτσι»*. Η επιμονή αυτή διατηρήθηκε παρά τις πιέσεις που δέχθηκε να σταματήσει τη διαδικασία. Η άρνηση της σιωπής συνδέθηκε με την πεποίθηση ότι η κοινωνική και θεσμική ανοχή απέναντι σε τέτοιες συμπεριφορές συμβάλλει στη διαιώνισή τους: *«Αν δεν έκανα κάτι, αν δεν μιλούσα γι' αυτό ήταν σαν να το άφηνα να συνεχίζεται...»*.

Η επεξεργασία της εμπειρίας αυτής πραγματοποιήθηκε και μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία. Η συγγραφή ενός κειμένου και η δημιουργία ενός χοροθεατρικού δρώμενου αποτέλεσαν τρόπους έκφρασης των συναισθημάτων της Φωτεινής: *«Και είναι αυτό που λες πώς κολλάνε όλα. Και όσο την έβλεπα την χορογραφία, τόσο έβλεπα ότι μέσα στην χορογραφία, πριν φτιάξω το κείμενο, είχα βάλει τα πράγματα, αυτά που ένιωθα. Οπότε μετά έφτιαξα το κείμενο και μετά λέω μήπως να τα ενώσω αυτά τα δύο. Και είδα ότι μέσα μου τα είχα ήδη ενώσει, τα είχα ήδη φτιάξει.. Και αυτό με βοήθησε πάρα πολύ. Ήθελα κάπως να το εκφράσω αυτό που έζησα διαφορετικά. Μετά έγινε η περφόρμανς»*. Η διαδικασία αυτή λειτούργησε θεραπευτικά και συνέβαλε στη διαχείριση του ψυχικού φορτίου που είχε συσσωρευτεί: *«Αυτό με βοήθησε πάρα πολύ, το έβγαλα από μέσα μου»* και να τους το καθρεφτίσω, ότι ορίστε εγώ μίλησα, μου είπατε να μιλήσω και μετά εσείς τι κάνατε; τίποτα. Ήθελα κάπως να τους φέρω αντιμέτωπους με τις ευθύνες τους. Ήθελα να τους εκθέσω, όχι να γίνει και να τελειώσει. Ήθελα να το δουν όλοι. Γι' αυτό έβαλα και αυτό με το μήλο που το έφτυσα πάνω τους. Και είμαι σίγουρη ότι από τις γυναίκες που το είδαν, όλες θα είχαν και μια ανάλογη εμπειρία».

Επομένως, η τέχνη μετατράπηκε σε έναν ασφαλή χώρο έκφρασης, μέσα στον οποίο το τραυματικό βίωμα μπορούσε να αποκτήσει νόημα, αλλά και να λειτουργήσει καταγγελτικά προς τους θεσμούς που συγκαλύπτουν το σεξισμό και τη βία, συνδέοντάς το και με τις γυναίκες που ενώ τους ζητούν να μιλάνε, μετά τις αφήνουν μόνες και αβοήητες. Η προσωπική εμπειρία της Φωτεινής μετατράπηκε με αυτό τον τρόπο σε μια μορφή συλλογικής παρέμβασης και κοινωνικής ευαισθητοποίησης. Μέσα από την καλλιτεχνική της δημιουργία η Φωτεινή επιδίωξε να αναδείξει τη συλλογική διάσταση της έμφυλης βίας και της θεσμικής αδιαφορίας και να φωτίσει τη σιωπή και τη συγκάλυψη που συνοδεύουν τις εμπειρίες των γυναικών.

Θέμα 4: «Το συνεχές της έμφυλης βίας στη ζωή των γυναικών»

Υποθέματα:

- 4.1** Οι πρώιμες εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης
- 4.2** Ο φόβος, η απειλή και η ανασφάλεια στον δημόσιο χώρο
- 4.3** Η συλλογική γυναικεία εμπειρία της έμφυλης βίας

Οι εμπειρίες που περιγράφει η Φωτεινή αναδεικνύουν την έμφυλη βία και παρενόχληση ως μια διαρκή και αναπόφευκτη συνθήκη άρρηκτα συνδεδεμένη με τη ζωή των γυναικών. Οι πρώτες εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης τοποθετούνται ήδη στα εφηβικά χρόνια. Σε ηλικία 15 ετών βίωσε μια τραυματική εμπειρία μέσα σε ταξί, όταν ο οδηγός την παρενόχλησε σεξουαλικά: *«Ήμουν μικρή, τρίτη γυμνασίου, κάποια στιγμή μου είχε βάλει το χέρι του στο μπούτι μου. Κανονικά έφτασε το χέρι του μέχρι το εσώρουχό μου. Είχα κοκαλώσει, ευτυχώς φτάσαμε σπίτι και έφυγα τρέχοντας. Εννοείται ότι δεν είπα τίποτα σε κανέναν. Πού να το πω; Στη μάνα μου; Στον πατέρα μου; Σε καμία περίπτωση. Αυτόν τον ταρίφα, μετά από χρόνια, ήμουνα μεγάλη, τον πέτυχα ξανά. Αυτός δεν με γνώρισε. Φυσικά ήθελα να με γνωρίσει. Ήμουνα κοκαλωμένη στο πίσω κάθισμα. Νομίζω ότι δεν ανέπνεα». Το γεγονός ότι, ακόμη και χρόνια αργότερα, η τυχαία συνάντηση με τον ίδιο άνδρα προκάλεσε εκ νέου έντονο φόβο και σωματική ακινητοποίηση, υποδηλώνει τη διαχρονική επίδραση που έχουν τέτοιες εμπειρίες στη ζωή των γυναικών.*

Επίσης, αναφέρεται στις καθημερινές εμπειρίες παρενόχλησης και φόβου που βιώνει σε δημόσιους χώρους. Οι σεξουαλικές επιθέσεις, τα ανεπιθύμητα αγγίγματα και οι επιδειξιμανικές συμπεριφορές εμφανίζονται ως μέρος της καθημερινότητας: *«Άλλη φορά περπάταγα στο δρόμο και περνάει ένα μηχανάκι και χραπ, μου πιάνει τον κώλο. Λέω πλάκα κάνει. Δεν μπορεί να είναι αλήθεια. Έχουν γίνει περιστατικά πολύ χειρότερα. Να με κυνηγάνε. Πολλά πράγματα. Για να μην πω για τους επιδειξίες. Τον πρώτο τον είδα όταν ήμουν στο Δημοτικό και από τότε και μετά έχω δει πάρα πολλούς». Χαρακτηριστική είναι η εμπειρία που περιγράφει με έναν ηλικιωμένο άνδρα σε κεντρική πλατεία της πόλης, ο οποίος προέβαινε σε σεξουαλικά υπονοούμενες χειρονομίες: *«Καταλαβαίνω ότι απέναντί μου κάθεται ένας παππούς και μου έβγαζε τη γλώσσα του. Η σκέψη ότι η ίδια συμπεριφορά θα μπορούσε να απευθύνεται και σε ανήλικα κορίτσια μου προκάλεσε έντονη οργή. Σκέφτηκα ότι αν το κάνει αυτό σε μένα που είμαι ολόκληρη μουλάρα, φαντάζομαι τι κάνει στα παιδιά. Και τον πήρα στο κυνήγι». Η αντίδραση αυτή διαφοροποιείται από τα βιώματα της εφηβείας, όταν αδυνατούσε να αντιδράσει και αποτυπώνει τη μετατόπιση από τον φόβο προς την αντίσταση και την προστασία άλλων γυναικών και κοριτσιών.**

Οι εμπειρίες αυτές αναγνωρίζονται από τη Φωτεινή ως μέρος μιας ευρύτερης κοινωνικής πραγματικότητας που αφορά τις γυναίκες συνολικά. Η παρενόχληση, η σεξουαλικοποίηση και η απειλή εμφανίζονται ως κοινά βιώματα που μοιράζονται οι γυναίκες ήδη από μικρή ηλικία: *«Δεν υπάρχει γυναίκα. Και όταν λέω γυναίκα δεν εννοώ γυναίκα 50 σαν και εμένα. Εννοώ γυναίκα από 15 και πιο κάτω. Από 12 ετών. Πες μου αν υπάρχει γυναίκα στην Αθήνα να μην της έχουν πιάσει τον κώλο μέσα στο λεωφορείο; Δεν υπάρχει καμία. Ποια γυναίκα στην Αθήνα δεν έχει δει επιδειξία; Όλες έχουμε εμπειρίες τέτοιες. Δεν υπάρχει γυναίκα που να μην της έχει συμβεί κάτι παρόμοιο».*

Θέμα 5: «Πατριαρχικές αξίες, κοινωνικοποίηση και διαμόρφωση της αντίστασης»

Υποθέματα:

- 5.1** Μεγαλώνοντας σε ένα πατριαρχικό οικογενειακό περιβάλλον
- 5.2** Αναζήτηση ασφάλειας και λάθος επιλογές στις συντροφικές επιλογές
- 5.3** Η αντίσταση και η επανεκκίνηση ως στάση ζωής

Η κατανόηση της έμφυλης βίας και των σχέσεων εξουσίας συνδέεται στενά με τις εμπειρίες της Φωτεινής μέσα στην οικογένεια προέλευσής της και με τα κοινωνικά περιβάλλοντα στα οποία έζησε, τα οποία έβριθαν πατριαρχικών αντιλήψεων. Ο πατέρας της, ναυτικός και συχνά απών λόγω της εργασίας του, κατείχε κεντρική θέση στην οικογένεια, ενώ η μητέρα της είχε αναλάβει τον ρόλο της αφοσιωμένης συζύγου και μητέρας: *«Μεγάλωσα σε ένα κλασικό πατριαρχικό σπίτι, ο μπαμπάς μου καπετάνιος. Με έναν μπαμπά μαλάκα. Που έπινε τις ρακές του και τα ούίσκια του και γινόταν ένας πολύ μεγάλος μαλάκας. Όπως οι περισσότεροι εκείνης της γενιάς. Δεν υπήρχε να βγούμε ποτέ από το σπίτι. Μόνο αν ήταν ο καπετάνιος. Ήμασταν κλεισμένες μέσα λόγω του καπετάνιου. Να κλαίμε Χριστούγεννα, Πάσχα, γιορτές. Να κλαίμε που λείπει ο καπετάνιος. Εμάς μας έδινε. Τον άντρα της όχι. Εμάς δεν μπορούσε να μας δώσει. Το κακό που τους είχε συμβεί ήταν ότι είχαν δύο παιδιά. Και τους χάλασε τον έρωτα. Ότι έπρεπε να μεγαλώσουν τα παιδιά...»*. Η στάση που υιοθέτησε αργότερα απέναντι στον σεξισμό, την παρενόχληση και τις μορφές έμφυλης εξουσίας συνδέεται άμεσα με τις εμπειρίες της μέσα στην πατρική οικογένεια. *«Επειδή ήταν ένας πολύ μεγάλος μαλάκας έμαθα να αντικρούω στους μαλάκες. Δεν καθόμουν. Στεκόμουν απέναντί του και γινόταν πόλεμος»*. Παρόλο που η μητέρα της βρισκόταν σε απόλυτη σύμπνοια με πατριαρχική τάξη πραγμάτων της εποχής, η Φωτεινή διαμόρφωσε μια ταυτότητα αντίστασης απέναντί της.

Η Φωτεινή αναφέρεται και σε ευρύτερα κοινωνικά και πολιτισμικά πρότυπα που συμβάλλουν στην αναπαραγωγή έμφυλων ανισοτήτων και συγκεκριμένων μορφών ανδρισμού. Η γνωριμία της με το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του πρώην συζύγου της συνοδεύτηκε από μια αίσθηση πολιτισμικής απόστασης και διαφορετικών αντιλήψεων γύρω από τις έμφυλες σχέσεις και την κοινωνική ζωή: *«Νομίζω ότι τον Γιάννη ένας λόγος που τον επέλεξα και τον κράτησα ήταν αυτό, ότι ένιωθα ότι ένας άνθρωπος να κρατηθώ εδώ πέρα. Να νιώσω ασφάλεια»*. Με την πάροδο του χρόνου συνειδητοποίησε ότι οι διαφορές ανάμεσά τους ήταν βαθιές και αφορούσαν κυρίως τις αξίες, τον τρόπο σκέψης και τη στάση απέναντι στη ζωή. *«Όσοι μας ξέρανε ήταν αυτό το “δεν έχετε καμία σχέση”. Και δεν είχαμε όντως καμία σχέση. Ήμασταν άλλοι άνθρωποι»*.

Η έννοια της «επανεκκίνησης» διατρέχει ολόκληρη την αφήγηση της Φωτεινής, λειτουργεί ως βασικός μηχανισμός νοηματοδότησης των δυσκολιών, των απωλειών και των μεταβάσεων που βίωσε στη ζωή της, αλλά και ως μορφή προσωπικής ανθεκτικότητας και αντίστασης: «Οι άνθρωποι στη ζωή μας κάνουμε πολλά restart. Το restart έχει δύναμη, έχει σοφία μέσα του, έχει εμπειρία, έχει απόφαση, έχει παραδοχή».

5.8. Όγδοη συνέντευξη: «Ανθή, επιζώσα της έμφυλης βίας, της ενοχής και της σιωπής»

Άλλο σύντροφος, άλλο σύζυγος. Δηλαδή να κρατάμε μαζί το ζυγό. Αυτό σημαίνει ουσιαστικά. Το ζυγό της πατριαρχίας. Δεν θέλω κανένα ζυγό...

Η Ανθή είναι 45 ετών, γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αθήνα και εγκαταστάθηκε στο Ηράκλειο ως φοιτήτρια. Είναι μητέρα δύο παιδιών, μιας κόρης 14 ετών και ενός γιου 8 ετών. Εργάζεται ως αναπληρώτρια εκπαιδευτικός σε νυχτερινό σχολείο. Πρόσφατα χώρισε έπειτα από δεκατέσσερα χρόνια γάμου και μετακόμισε σε δικό της σπίτι μαζί με τα παιδιά της. Οι γονείς της έχουν χωρίσει από την εφηβεία της και ζουν στην Αθήνα, όπως και η αδελφή της. Η αφήγηση της Ανθής αναδεικνύει τη διαδρομή από το τραύμα, τη δευτερογενή θυματοποίηση, τη σωματική και ψυχολογική κακοποίηση και την ανάγκη αποδοχής προς την αυτογνωσία, την αυτονόμηση και την αντίσταση μέσω της συλλογικής δράσης.

Θέμα 1. «Τραυματικές εμπειρίες στην εφηβεία, ενοχοποίηση και αναζήτηση αποδοχής»

Υποθέματα:

- 1.1 Ο βιασμός στην εφηβεία και η δευτερογενής θυματοποίηση
- 1.2 Η εσωτερίκευση της ενοχής και η αυτοκατηγορία
- 1.3 Ο χωρισμός των γονέων και η πρόωρη «ενηλικίωση»
- 1.4 Η ευαλωτότητα πίσω από την ανθεκτικότητα
- 1.5 Η δυσκολία αναζήτησης βοήθειας

Η αφήγηση της Ανθής αναδεικνύει δύο καθοριστικές εμπειρίες της εφηβείας της: τον βιασμό που υπέστη σε ηλικία δεκαέξι ετών και τον συγκρουσιακό χωρισμό των γονέων της. Η σεξουαλική βία και η ενοχοποιητική στάση της μητέρας της συνέβαλαν στην ανάπτυξη αισθημάτων ντροπής και χαμηλής αυτοεκτίμησης και στη διαμόρφωση μιας έντονης ανάγκης για αποδοχή και επιβεβαίωση από τους ερωτικούς της συντρόφους. Την ίδια περίοδο, ο χωρισμός των γονέων της και η επιφόρτιση με το βάρος της συναισθηματικής φροντίδας και στήριξης της μικρότερής αδερφής είχαν ως αποτέλεσμα την πρόωρη ενηλικίωσή της και την υιοθέτηση της εικόνας της «δυνατής» ως στρατηγική επιβίωσης, πίσω από την οποία παρέμεναν αόρατες η ευαλωτότητα και οι ανεκπλήρωτες συναισθηματικές ανάγκες της.

Αναφερόμενη στην εμπειρία του βιασμού περιγράφει: *«Είχαμε κάνει κοπάνα από το σχολείο και γνωρίσαμε δύο παλικάρια. Μου λέει ο ένας “πάμε να σου δείξω το δωμάτιό μου”. Πήγα. Όπου εκεί με ακινητοποίησε. Μου έκλεισε το στόμα, τον έσπρωχνα. Είχε πέσει πάνω μου. Ήταν πολύ βαρύς. Αυτό θυμάμαι μόνο. Και δεν μπορούσα να κουνηθώ. Παρόλο που σοκαρίστηκα δεν πάγωσα. Προσπαθούσα να τον σπρώξω. Αλλά ήταν αδύνατο»*. Μετά την επίθεση επέστρεψε στο σπίτι προσπαθώντας να διαχειριστεί μόνη της το γεγονός: *«Όταν πήγα σπίτι, για να μπορέσω να το βγάλω από μέσα μου όλο αυτό, έκανα μπάνιο. Δεν έχω ξανατριφτεί ποτέ έτσι στη ζωή μου. Και μετά το έγραψα για να μπορέσω να το λύσω. Να το διαχειριστώ. Αφού τα έγραψα όλα αυτά μετά τα έσκισα σε πολύ μικρά κομμάτια και τα πέταξα στα σκουπίδια»*. Η μητέρα της βρήκε τα χαρτάκια και ενώνοντας κάποια από αυτά ανακάλυψε τι είχε συμβεί και αντί για να την υποστηρίξει και να την προστατεύσει την απαξίωσε περαιτέρω και την ενοχοποίησε: *«Η μαμά μου βρήκε τα κομματάκια. Τα ένωσε. Οπότε βρήκε κάποιες λέξεις. Και η αντίδρασή της ήταν να με χαστουκίσει και να μου πει ότι ήμουν “πουτάνα”»*. Η Ανθή συνδέει αυτή την εμπειρία με την εικόνα που διαμόρφωσε για τον εαυτό της και τις επιλογές που έκανε, αλλά και τις συμπεριφορές που ανέχτηκε στις μεταγενέστερες συντροφικές της σχέσεις. Η ανάγκη για αποδοχή και επιβεβαίωση εμφανίζεται ως επαναλαμβανόμενο μοτίβο: *«Η αντίδρασή της μάνας μου με καθόρισε...Γι’ αυτό ήμουν πολυσυντροφική. Αλλά με την κακή έννοια. Νόμιζα ότι αυτό πρέπει να κάνω για να κάθεται κάποιος μαζί μου. Δεν το έκανα επειδή περνούσα καλά και μου άρεσε, το έκανα για την αποδοχή, διασκέδαζα, σκορπιζόμουν, αλλά όχι με υγιή τρόπο...»*. Η δευτερογενής

θυματοποίηση από τη μητέρα της συνέβαλε στην εσωτερίκευση αισθημάτων ενοχής και ντροπής: *«Ακόμη και η φούστα που φορούσα, αφού τη φορούσα και πήγα στο σπίτι του, μου άξιζε. Έτσι είχαμε μεγαλώσει. Όλα ήταν εγώ φταίω».*

Εκτός από την εμπειρία της σεξουαλικής βίας, επώδυνος υπήρξε και ο χωρισμός των γονιών της: *«Οι γονείς μου χώρισαν όταν ήμουν 15. Με άσχημο τρόπο. Με φωνές. Σπάγανε πιάτα και τέτοια και έπρεπε να προστατεύω την αδερφή μου που ήταν 10 γιατί φοβόταν ότι θα χωρίσουν οι γονείς και θα πάμε σε ορφανοτροφείο. Ένιωθα υπεύθυνη για την αδερφή μου που δεν καταλάβαινε τι γινόταν και το διαζύγιο δεν το βίωσα, γιατί δεν το άφησα να με καταβάλει και ούτε να στενοχωρηθώ. Οπότε ωρίμασα αναγκαστικά».* Μετά τον χωρισμό των γονιών της, ανέλαβε ευθύνες που υπερέβαιναν την ηλικία της, αισθανόμενη ότι όφειλε να προστατεύσει τη μικρότερη αδελφή της: *«Έπρεπε εγώ να είμαι η δυνατή της κατάστασης. Και έτσι μεγάλωσα. Η Ανθή είναι η δυνατή. Η Ανθή αντέχει. Η Ανθή είναι δυνατή. Η Ανθή είναι η μεγάλη».* Ωστόσο, πίσω από αυτή την εικόνα της ανθεκτικότητας αναγνωρίζει σήμερα μια βαθιά ευαλωτότητα που παρέμενε αόρατη για πολλά χρόνια: *«Η Ανθή, όμως, μέσα της ήταν πάρα πολύ ευάλωτη, είχε ξεσκιστεί».* Η ίδια αναγνωρίζει σήμερα ότι η συνεχής ανάγκη να αντέχει και να στηρίζει τα άλλα άτομα επηρέασε και την ικανότητά της να αναζητά υποστήριξη: *«Προσπαθώ να αποδεχτώ ότι δεν είμαι πάντα δυνατή. Χρειάζομαι και βοήθεια. Έμαθα πλέον να ζητάω και εγώ βοήθεια».*

Θέμα 2: «Πατριαρχικές προσδοκίες, συντροφικές σχέσεις και σταδιακή αναγνώριση της έμφυλης βίας»

Υποθέματα:

- 2.1** Ο γάμος ως μέσο κοινωνικής ένταξης και κανονικότητας
- 2.2** Εσωτερίκευση έμφυλων ρόλων και προσδοκιών
- 2.3** Ψυχολογική βία, έλεγχος και gaslighting στις συντροφικές σχέσεις
- 2.4** Αναστοχασμός, αναγνώριση της βίας και αμφισβήτηση της πατριαρχικής κανονικότητας

Η Ανθή συνδέει τις επιλογές της στις συντροφικές της σχέσεις και την απόφασή της να παντρευτεί με την ανάγκη της για αποδοχή, ασφάλεια και επιβεβαίωση της προσωπικής της αξίας. Περιγράφοντας την περίοδο μετά τον βιασμό, αναφέρει ότι σε όλες τις

σχέσεις τις, πριν παντρευτεί, είχε βιώσει ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο ελεγκτικών και κακοποιητικών συμπεριφορών: «Μετά από αυτό είχα μία σχέση περίπου ενός χρόνου με έναν που μου έκανε τρομερό *gaslighting*. Δεν ήξερα τι είναι το *gaslighting* τότε. Ζήλευε πάρα πολύ. Ζήλευε τα πάντα. Ζήλευε την αδερφή μου. Ζήλευε που διάβαζα εγώ για τις Πανελλήνιες. Ζήλευε τα πάντα με τα οποία ασχολούμουν, που δεν ήταν αυτός το επίκεντρο. Μπορεί να διάβαζα και να με έπαιρνε τηλέφωνο και να μου έλεγε “δεν είμαι καλά”. Πήγαινα από εκεί, άφηνα το διάβασμά μου. Πήγαινα από εκεί γιατί μέναμε κοντά. Τελικά, με έπιασε το στομάχι μου από το άγχος και την πίεση και με πήγαν στο νοσοκομείο. Και πάλι δεν καταλάβαινα τι μου συνέβη. Δεν ήξερα καν τι είναι η ψυχολογική βία. Δεν είχαμε ενημέρωση. Δεν υπήρχε τίποτα. Μου πήρε πολλά χρόνια να κατανοήσω ότι όλο αυτό ήταν κακοποίηση και κυρίως ότι δεν φταίω».

Στη συνέχεια αναφέρεται σε μια άλλη σχέση της στην οποία κυριαρχούσε ένα καθεστώς εξάρτησης, ελέγχου και ευαλωτότητας: «Ήμουν 20 και ήταν 35. Μπορούσε πολύ εύκολα να με χειριστεί. Μια άλλη φορά με περίμενε στο σπίτι απ’ έξω με σουγιά. Είχε όλα τα *red flags*, αλλά εγώ δεν τα έβλεπα». Οι συμπεριφορές αυτές κλιμακώθηκαν σε σοβαρή σωματική βία όταν αρνήθηκε σεξουαλική επαφή «Μια φορά δεν είχα καμία όρεξη για σεξ. Είπα ότι δεν έχω όρεξη... και γι’ αυτό με χτύπησε, με χτύπησε πολύ άσχημα. Εκεί κυριολεκτικά και μεταφορικά έφαγα το καλό το χαστούκι. Και κατάλαβα τι συμβαίνει, έφυγα από τη σχέση και άρχισα και δούλευα με εμένα».

Την απόφασή της να παντρευτεί τη συνδέει με την ανάγκη συμμόρφωσης στις κοινωνικές προσδοκίες γύρω από τη γυναικεία κανονικότητα: «Γνώρισα λοιπόν τον πρώην σύζυγό μου... όχι με σκοπό... καθόλου... να κάνουμε σχέση. Αλλά άρχισα και έβλεπα κάποια πράγματα... και λέω μήπως είναι η ώρα τώρα... να αποχωρήσεις... για να μαζευτείς... να πάρεις και το πτυχίο σου... να μπεις στην κανονική ζωή. Είχα κάνει ήδη δουλίτσα...με τον εαυτό μου. Παντρεύτηκα για να γίνω κανονικός άνθρωπος. Να αποκτήσω τον υποτιθέμενο ρόλο που πρέπει να έχει μια γυναίκα στην κοινωνία. Παντρεύεσαι, κάνεις παιδιά. Είναι αυτό που πρέπει να κάνεις. Δεν έπρεπε να παντρευτώ, ας ξεκινήσουμε από εκεί ή θα έπρεπε να παντρευτώ έχοντας λύσει κάποια θέματα. Και όχι βρίσκοντας το γάμο ως διέξοδο επούλωσης ή, τέλος πάντων, αλλαγής πλεύσης υποτίθεται για να... κανονικοποιηθώ». Η φράση αυτή συμπυκνώνει την εσωτερίκευση της κοινωνικής κανονικότητας, σύμφωνα με την οποία η γυναίκα οφείλει να

παντρευτεί, να κάνει παιδιά και να ανταποκριθεί στις κυρίαρχες κοινωνικές νόρμες για τι θεωρείται επιτρεπτό για τις γυναίκες.

Θέμα 3. «Αυτογνωσία, αυτονόμηση και επαναδιεκδίκηση της ζωής»

Υποθέματα:

- 3.1** Ο χωρισμός ως σημείο καμπής
- 3.2** Η αξία της υποστήριξης και της αλληλεγγύης
- 3.3** Η επανανοηματοδότηση του εαυτού
- 3.4** Η αναγνώριση και αμφισβήτηση των διαγενεακών μοτίβων
- 3.5** Από την επιβίωση στη συνειδητή αυτενέργεια και την αυτογνωσία
- 3.6** Από την προσωπική επίγνωση στην κοινωνική ευθύνη και την εκπαίδευση
- 3.7** Η συλλογική δράση, η αλληλεγγύη και η αμοιβαία ενδυνάμωση

Η πρόσφατη αποχώρησή της από τον γάμο και η μετακόμιση σε δικό της σπίτι σηματοδοτούν μια σημαντική περίοδο ανασυγκρότησης. Η εμπειρία αυτή σηματοδοτεί μια σημαντική αλλαγή σε σχέση με τον παλιό ρόλο της αυτάρκους και «δυνατής» γυναίκας: *«Έφυγα και δεν είχα τίποτα. Τα βιβλία μου και τα βρακιά μου. Τους πήρα όλους τηλέφωνο. Χρειάζομαι πιάτα. Χρειάζομαι ένα τηγάνι και όλοι έτρεξαν...Μπορώ πλέον να ζητάω βοήθεια...Προσπαθώ να αποδεχτώ ότι οκ. Δεν είμαι πάντα δυνατή»*. Η δημιουργία ενός νέου σπιτιού και μιας νέας καθημερινότητας απαλλαγμένης από τον γαμήλιο ζυγό συνδέεται με την αίσθηση της ελευθερίας, της αυτονόμησης και της δυνατότητας να επαναπροσδιορίσει τη ζωή της με τους δικούς της όρους. Παρά τις δυσκολίες που προηγήθηκαν, επανανοηματοδοτεί την ταυτότητά της, απομακρυνόμενη από τη θέση του θύματος και μιλάει με υπερηφάνεια για τη διαδρομή της και για όσα κατάφερε να πετύχει: *«Νιώθω πολύ περήφανη για τον εαυτό μου που έχω φτάσει εδώ που έχω φτάσει. Και που ακόμα στέκομαι παρ' όλα αυτά. Δεν νιώθω θύμα...είμαι επιζώσα...»*.

Η διαδικασία αυτή συνοδεύεται από κριτικό αναστοχασμό γύρω από τη μητρότητα και τη διαγενεακή μεταβίβαση τραυματικών εμπειριών. Αναγνωρίζει ότι η ανάληψη υπερβολικών ευθυνών μετά τον χωρισμό των γονέων της, η ανάγκη να είναι πάντα «η δυνατή» και η συναισθηματική παραμέληση που βίωσε επηρέασαν τη μετέπειτα σχέση

της με την κόρη της: *«Γραπώθηκα πάνω της. Αυτό είναι ασφυκτικό. Δεν είναι οκεί. Έπεσα πάνω της ολοκληρωτικά. Ζούσα την παιδικότητα που είχα χάσει μέσω της κόρης μου. Αυτό της έκλεβε τη δικιά της παιδικότητα όμως. Δεν είναι οκεί να βγαίνει η μαμά με το παιδί και να βγαίνει η μαμά να χορεύει στο πάρτι. Όχι, δεν είναι οκεί. Η Ελένη όταν ήταν πιο μικρή εγώ πάντα χόρευα, τα έκανα όλα σαν να μην είμαι μαμά. Εγώ ήθελα να χορεύω. Εγώ το είχα ανάγκη γιατί δεν χόρευα όταν ήμουν παιδί. Δεν το είχα καταλάβει».* Μέσα από τη συμβουλευτική υποστήριξη και τον αναστοχασμό αναγνώρισε ότι πολλές από τις συμπεριφορές της συνδέονταν με ανεκπλήρωτες δικές της ανάγκες και επιθυμίες και προσπάθησε να διαφοροποιήσει τον ρόλο της ως μητέρα: *«Όταν συνειδητοποίησα τι γινόταν, πήρα τον ρόλο της μαμάς. Πήρα την επιμέλεια που λένε. Εγώ ήμουν η ενήλικας σε αυτή τη σχέση, όχι το παιδί».*

Επίσης, μέσα από αυτή τη διαδικασία η Ανθή αμφισβητεί πλέον τον γάμο ως θεσμό που συνδέεται με τον έλεγχο και την έμφυλη καταπίεση: *«Στα 45 μου καταλαβαίνω ότι δεν μου ταίριαζε αυτό. Ο εγκλωβισμός, ο έλεγχος, εγώ έχω πρόβλημα με τον έλεγχο. Η συντροφικότητα είναι κάτι άλλο. Άλλο σύντροφος, άλλο σύζυγος. Δηλαδή να κρατάμε μαζί το ζυγό. Αυτό σημαίνει ουσιαστικά. Το ζυγό της πατριαρχίας. Δεν θέλω κανένα ζυγό».* Η Ανθή, επίσης, αναγνωρίζει τον έλεγχο και την πατριαρχική προστατευτικότητα ως μορφές έμφυλης εξουσίας και όχι ως εκδηλώσεις ενδιαφέροντος ή αγάπης: *«Όταν είπα στον πατέρα μου ότι χωρίζω, άρχισε να μου λέει και τι θα γίνω τώρα με δυο παιδιά και είδα ότι αγχώθηκε προφανώς γιατί σκέφτηκε ότι αφού δεν θα είχα τώρα σύζυγο να με προστατεύει θα έπρεπε να το κάνει αυτός, Εγώ, όμως, δεν έχω ανάγκη κανέναν πατριάρχη, είμαι πολύ καλύτερα τώρα...».*

Θέμα 4. Από την προσωπική ενδυνάμωση στη συλλογική δράση και την κοινωνική αλλαγή

Υποθέματα:

- 4.1** Από την επιβίωση στην αυτογνωσία και τη συνειδητή επιλογή
- 4.2** Η εκπαίδευση ως πεδίο πρόληψης και κοινωνικού μετασχηματισμού
- 4.3** Συλλογικότητα, αλληλεγγύη και ενεργός κοινωνική συμμετοχή

Η προσωπική διαδρομή της Ανθής συνδέεται με μια ευρύτερη κοινωνική και πολιτική συνειδητοποίηση γύρω από τα ζητήματα της ισότητας, των έμφυλων στερεοτύπων και

της κοινωνικής δικαιοσύνης που συνέβαλε στη μετάβασή της από μια ζωή που καθοριζόταν από την ανάγκη επιβίωσης και προσαρμογής στις κοινωνικές προσδοκίες προς μια ζωή μεγαλύτερης αυτογνωσίας και συνειδητής επιλογής: *«Πλέον ξέρω πολύ καλά τι επιλογές κάνω και γιατί τις κάνω. Δεν τις κάνω τυφλά. Ξέρω τι θέλω. Δεν αναλώνομαι. Ξέρω τι θα δεχτώ και τι θα πω όχι. Και πλέον το κάνω, γιατί με θεωρώ αυτό, επιζώσα. Και δυνατή όμως. Πατάω γερά»*. Ως εκπαιδευτικός αναγνωρίζει ότι οι πατριαρχικές αντιλήψεις και οι κοινωνικές ανισότητες δεν μπορούν να αλλάξουν μόνο μέσα από μεμονωμένες δράσεις ευαισθητοποίησης, αλλά απαιτούν καθημερινή και διαρκή δουλειά σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, ειδικά στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, ως πεδίο αμφισβήτησης και κοινωνικού μετασχηματισμού: *«Είναι η δουλειά του μυρμηγκιού. Είναι η δουλειά που το κάνεις καθημερινά στη ζωή σου. Το να δεις ένα, δύο ανθρώπους να βοηθηθούν, να αλλάζουν σκέψη ίσως. Ειδικά στα παιδιά, τα μικρά, τα έφηβα... που μπορεί πολύ εύκολα να προσεγγιστούν, να ανοίξεις ρωγμές. Ένα παιδί το έσωσα νομίζω»*.

Η πορεία της Ανθής προς την αυτονόμηση και την προσωπική ενδυνάμωση συνδέεται στενά με τη συμμετοχή της σε συλλογικές δράσεις και δίκτυα, μέσα από τα οποία αντλεί δύναμη και την αίσθηση του «ανήκειν»: *«Γι' αυτό συμμετέχω σε αυτές τις ομάδες. Και επίσης το κάνω, γιατί έχω μεγάλη ανάγκη τους συντρόφους μου και να αισθάνομαι ότι ανήκω κάπου. Γιατί είμαι οργανωμένη κάπου. Οπότε δεν είμαι μόνη. Γιατί ξέρεις ότι βρίσκεσαι ανάμεσα σε δέκα άτομα στα οποία έχεις εμπιστοσύνη. Ξέρεις ότι θα στείλεις ένα μήνυμα και θα τρέξουν. Και εγώ θέλω να βοηθάω τους άλλους ανθρώπους που έχουν ανάγκη. Για κάποιους ανθρώπους μπορεί αυτό που κάνεις να έχει μεγάλο αποτέλεσμα στη ζωή τους, το βλέπεις. Γιατί αυτό σου δίνει δύναμη και συνεχίζεις. Ότι βλέπεις αυτήν την αλλαγή. Και αυτό είναι το πιο σημαντικό, πιστεύω»*.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.